

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СМІРНОВА НАТАЛІЯ РОМАНІВНА

УДК 342.9:(007:004.73)

ДИСЕРТАЦІЯ
РЕАЛІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ НОРМ ЧЕРЕЗ
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ:
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

Спеціальність – 081 Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Н.Р. Смірнова

Науковий керівник

КОРМИЧ Борис Анатолійович,

доктор юридичних наук, професор,

Заслужений юрист України

Одеса – 2023

АНОТАЦІЯ

Смірнова Н.Р. Реалізація адміністративно-правових норм через інформаційно-комунікаційні технології: концептуальні засади. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право». – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2023.

Дисертація є першим комплексним науковим дослідженням, присвяченим формуванню нової науково обґрунтованої концепції реалізації адміністративно-правових норм через інформаційно-комунікаційні технології, розробці висновків та пропозицій, спрямованих на вдосконалення системи правового та організаційного забезпечення впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у публічне адміністрування з метою створення теоретичного базису ефективної системи е-урядування в Україні.

У дисертації уперше: охарактеризовано на підставі теоретичних розробок, законодавства та міжнародних угод концепцію сучасного електронного урядування та її співвідношення з суміжними концепціями; визначено можливості та особливості застосування інформаційно-комунікаційних технологій у реалізації принципів доброго урядування на прикладі українського законодавства та практики його реалізації; охарактеризовано динаміку впровадження електронних сервісів в Україні як на загальнодержавному, так й на місцевому рівнях, окреслено напрями їх розвитку; визначено систему принципів побудови системи електронного управління, спрямованого на виключення корупції; систематизовано міжнародні угоди у сфері е-урядування та відзначено роль додаткового інформаційного інструментарію для їх формування; визначено механізм, суб'єктів та особливості надання адміністративних послуг за допомогою Порталу Дія та інших онлайн і офлайн сервісів; виокремлено можливості застосування відкритих даних до широкого кола відносин, зокрема, з метою протидії корупції, та охарактеризовано їх ознаки; відзначено необхідність структуризації адміністративних послуг відповідно до сфер та форм реалізації.

Під час опрацювання тематики дослідження удосконалено: наукові підходи до теоретичної розробки підстав та процедур використання інформаційно-комунікаційних технологій для реалізації адміністративно-правових норм; концепцію інформаційного забезпечення публічного адміністрування. Також набули подальшого розвитку: положення про особливості використання інформаційно-комунікаційних технологій у публічному адмініструванні; ідеї про форми та методи реалізації принципу доброго урядування у публічному адмініструванні; погляди на класифікацію та систематизацію нормативно-правових актів у сфері застосування інформаційно-комунікаційних технологій в адміністративних процедурах.

Процес цифризації, що відбувається у всіх органах публічного адміністрування в Україні, є основою для внутрішнього регулювання державного управління. Інформаційно-комунікаційний складник у механізмах публічного адміністрування забезпечує більш високий рівень ефективності. З широким запровадженням концепції е-урядування відбулася заміна традиційних відносин громадян і уряду за принципом «людина несе зобов'язання перед державою» на сучасний, базований на розумінні сервісності держави та сприянні громадянам у реалізації їх прав і допомоги у виконанні обов'язків. Інфраструктура інформаційно-комунікаційних технологій має бути адаптована для підтримки різних проявів е-демократії, зокрема електронних виборів, е-голосування, електронних консультацій тощо.

Принципи доброго урядування, первісно розроблені стосовно місцевого (муніципального) рівня управління, широко застосовуються та впроваджуються на загальнодержавному, регіональному та глобальному рівнях. Визначено можливості та особливості застосування інформаційно-комунікаційних технологій у реалізації кожного з принципів доброго урядування, охарактеризовано динаміку впровадження електронних сервісів як на загальнодержавному, так й на місцевому рівнях, окреслено напрями їх розвитку.

Інформаційно-комунікаційні технології надають широкий інструментарій для протидії корупції та зменшення впливу «людського фактора» у

адміністративних процедурах. Концепції та принципи електронного та доброго урядування спрямовані, серед іншого, на протидію корупційним проявам у роботі владних структур. Доведено, що впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у систему публічного адміністрування зменшує рівень корупції, забезпечує прозорість шляхом відкриття урядових даних, сприяє автоматизації урядових та управлінських процесів, запровадженню сервісів автоматизації послуг (електронного суду, платформи краудсорсингу тощо). Принципами побудови управління, які виключають корупцію, визначено спрощення, стандартизацію та деперсоналізацію (зокрема, автоматизацію), підзвітність та етику антикорупційного середовища. Шляхами впливу інформаційно-комунікаційних технологій на процеси протидії корупційним явищам є: перехід базових послуг в електронну форму на електронні платформи і надання її користувачам у формах, визначених законодавством і порядком надання послуг.

Відзначено, що застосування інструментів е-урядування сприятиме вирішенню багатьох проблем публічного управління в Україні, зокрема усуненню непрозорості механізмів функціонування та прийняття рішень, відомчої закритості, корумпованості, низької ефективності адміністративних процедур, невідповідності якості надання послуг населенню та бізнесу європейським стандартам, відсутності демократичного контролю та участі громадян у розробці та реалізації державної політики, низького рівня довіри громадян до інститутів публічної влади.

Публічне управління у сфері діджиталізації адміністративних процедур спрямоване на широке впровадження нових технологій, підвищення активності у розробці нових можливостей для спрощення їх здійснення, автоматизацію процесів та забезпечення доступності оновлених програмних продуктів. Великий блок адміністративних процедур уже зазнали значних змін як організаційного, так й правового характеру, і не потребують контакту з посадовими особами органів публічного управління, але окремі недоопрацювання все ж зберігаються, що свідчить про недостатній рівень проробленості архітектури таких механізмів співпраці.

Доступ до адміністративних послуг, що надаються за допомогою функціоналу Порталу Дія, за принципом «єдиного вікна» та з використанням електронних кабінетів, у цілому є належним чином забезпеченим. Такий доступ передбачає альтернативні шляхи отримання послуг: або самостійний за допомогою мобільних додатків чи комп'ютерних програм, або через звернення до відповідних інститутів е-урядування, зокрема ЦНАПів. Також можливим є звернення до систем публічних сервісів як на Порталі Дія, так й на порталах органів виконавчої влади або місцевого самоврядування. Це свідчить про необхідний рівень забезпечення доступності електронних послуг, а їх широкомасштабне впровадження на всіх рівнях публічного адміністрування є наслідком значної роботи з впровадження принципів good governance та систем е-урядування в Україні.

Відкриті дані та концепція відкритого уряду – це не лише технологічні аспекти. У першу чергу – це воля уряду до більш тісної взаємодії з власними громадянами у питаннях, що вимагають їх втручання, більше того, взаємодії, яка не буде мати характеру нав'язування, а стимулювати громадян формувати власну позицію. Ознаками відкритих даних визначено: 1) значна роль державного сектора (право громадян на інформацію реалізується за допомогою державних органів та розпорядників, гарантується державою на законодавчому рівні); 2) відкритий уряд не монополізатор в управлінні даними, а має ефективно адмініструвати процеси розпорядницького характеру; 3) громадська участь, що передбачає взаємодію приватного і державного секторів; 4) практичність пропонованих інновацій. Відкриті урядові дані спрямовані на якісне поліпшення державних послуг, використання в економічних або політичних цілях, мають зберігатися актуальними.

Визнано необхідною структурування адміністративних послуг відповідно до сфер та форм реалізації, що дозволить заощаджувати час на реалізацію послуги та проєктів е-урядування за рахунок належної побудови архітектури загальних сервісів (спільна платформа для електронних платежів, спільна платформа для обробки запитів), оскільки сервіси, що поєднують єдині реєстри,

бази персональних даних тощо забезпечують точність та виключають дублювання інформації.

Створення та функціонування єдиного порталу публічних сервісів сконцентроване на наступних напрямках стандартизації: 1) визначення технічних профілів стандартів і архітектури, що виступає основою для забезпечення взаємодії та узгодженості систем в процесі розробки додатків для е-урядування і розробки базових компонентів; 2) моделювання адміністративних процесів і процесів надання послуг для опису процесів у цілому та їх окремих етапів; 3) моделювання даних – стандартний опис даних, що також є чинником забезпечення інтеграції і сумісності систем, можливість багаторазового використання шаблонів.

З метою забезпечення належного рівня електронних комунікацій для участі у публічному адмініструванні є необхідним подолання цифрової нерівності, що охоплює економічні, технічні, політичні та соціальні заходи. Застосування інструментів е-урядування та забезпечення електронної комунікації у публічному адмініструванні сприятиме вирішенню багатьох проблем публічного урядування в Україні, зокрема усуненню непрозорості механізмів функціонування та прийняття рішень, відомчої закритості, корумпованості, низької ефективності адміністративних процедур, невідповідності якості надання послуг населенню та бізнесу європейським стандартам, відсутності демократичного контролю та участі громадян у розробці та реалізації державної політики, низького рівня довіри громадян до інститутів публічної влади.

Запропоновано внесення змін до діючого законодавства щодо можливості застосування інформаційно-комунікаційних технологій для спрощення доступу до процедур голосування при проведенні місцевих та загальнодержавних виборів і референдумів; правового статусу суб'єктів, залучених до обробки інформації, що подається та отримується за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій у системах публічних сервісів; визначення поняття «митні процедури»; функціонування електронних сервісів у сфері реєстрації медіа (щодо впорядкування взаємодії з заявниками про реєстрацію суб'єктів у сфері медіа).

Відзначено, що формування ефективної нормативної бази з метою регламентації надання державних і муніципальних послуг або окремих адміністративних процедур шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій дозволить оптимізувати процедуру прийому запитів та гарантуватиме дотримання процесуальних строків, оскільки матиме фіксоване та автоматизоване зазначення дати та часу надходження такого запиту; підвищить оперативність обміну інформацією з запитувачем.

Ключові слова: публічне адміністрування, сталий розвиток, інновація, корупція, електронне урядування, система управління ризиками, адміністративна процедура, митні формальності, інформаційні й комунікаційні технології, цифризація, добре урядування.

SUMMARY

Smirnova N.R. Realization of administrative legal norms through information and communication technologies: conceptual basis. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript. Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in specialty (081 – Law). – National University «Odessa Law Academy», Odesa, 2023.

The dissertation is the first comprehensive scientific research, devoted to the formation of a new scientifically grounded conception of the realization of the administrative and legal norms through the information and communication technologies, the development of conclusions and proposals, aimed at improving the system of legal and organizational support for the introduction of information and communication technologies in public administration in order to create a theoretical basis of an effective system of e-government in Ukraine.

In the dissertation this is the first time: the conception of the modern electronic governance and its relationship with related conceptions have been characterized on the basis of theoretical developments, legislation and international agreements; the possibilities and the peculiarities have been determined of the use of information and

communication technologies in the realization of the principles of good governance on the example of the Ukrainian legislation and the practice of its implementation; the dynamics has been characterized of implementation of electronic services in Ukraine, as well as at national and local levels, the directions have been outlined of their development; a system of principles has been defined for construction an electronic management system, aimed at eliminating corruption; the international agreements have been systematized in the sphere of e-government and the role has been noted of additional information tools for their formation; the mechanism, subjects and peculiarities of providing administrative services have been determined through the Portal “Diia” and other online and offline services; the possibilities have been singled out of applying open data to a wide range of relations, in particular, in order to combat corruption, and their features have been characterized; the need has been noted for structuring of the administrative services in accordance with the spheres and the forms of realization. During the study of the research subjects, it has been improved: the scientific approaches to the theoretical development of the bases and the procedures of the use of information and communication technologies for the realization of administrative and legal norms; the conception of information support of public administration. It has also been acquired further development: the provisions on the peculiarities of the use of information and communication technologies in public administration; the ideas on the forms and the methods of realization the principle of good governance in public administration; the views on the classification and systematization of legal acts in the sphere of application of information and communication technologies in administrative procedures.

The process of digitalization, which takes place in all public administration bodies in Ukraine, is the basis for internal regulation of public management. The information and communication component provides a higher level of efficiency in public administration mechanisms. With the broad implementation of the conception of e-government, the traditional relations of citizens and government on the principle of “a man performs the duties to a state” have been replaced with a modern one, based on understanding the serviceability of a state and assisting citizens in the realization of

their rights and the assistance in discharge of the duties. The infrastructure of information and communication technologies should be adapted to support various manifestations of e-democracy, in particular electronic elections, e-voting, electronic consultations, etc.

The principles of good governance, originally developed in relation to the local (municipal) level of management, are widely applied and implemented at the national, regional and global levels. The possibilities and the peculiarities have been defined of the use of information and communication technologies in the realization of each of the principles of good governance, the dynamics has been characterized of implementation of electronic services at both national and local levels, the directions have been outlined of their development.

The information and communication technologies provide a wide range of tools for combating corruption and reducing the influence of "the human factor" in administrative procedures. The concepts and the principles of electronic and good governance are aimed, among others, at countering corrupt manifestations in the work of power structures. It has been proved that the introduction of information and communication technologies in the system of public administration reduces the level of corruption, provides transparency by opening government data, promotes the automation of government and management processes, the implementation of services on the automation services (e-court, crowdsourcing platforms, etc.). The principles of management construction, which exclude corruption, define simplification, standardization and depersonalization (in particular, automation), accountability and ethics of the anti-corruption environment. The ways of influence of information and communication technologies on the processes of counteraction to corruption occurrences are: the transition of basic services into electronic form to electronic platforms and the provision of it to the users in the forms, defined by the legislation and the procedure of the provision of services.

It has been noted, that the use of e-government tools will contribute to solving many problems of public management in Ukraine, in particular, eliminating the opacity of mechanisms of functioning and taking decisions, departmental closure, corruption,

low efficiency of administrative procedures, inconsistency with the quality of services to the population and business to the European standards, the lack of democratic control and participation of citizens in the development and the realization of state policy, the low level of confidence of citizens in institutions of public power.

The public management in the sphere of digitalization of administrative procedures is aimed at the widespread implementation of new technologies, the increasing activity in the development of new opportunities to simplify their implementation, the automation processes and the ensuring the availability of updated software products. A large block of administrative procedures has already undergone significant changes both organizational and legal character, and does not require contact with officials of public administration bodies, but some incompletenesses still remain, which indicates an insufficient level of transparency in the architecture of such cooperation mechanisms.

The access to administrative services, provided through the functionality of the Portal “Diia”, on the principle of “single window” and using electronic cabinets, in general, is properly provided. Such access provides for alternative ways of obtaining services: either independent through mobile applications or computer programs, or through contacting the relevant institutions of e-government, in particular ASCs. It is also possible to appeal to public services systems both on the Portal “Diia” and on portals of executive authorities or local self-government. This indicates the necessary level of availability of electronic services, and their large-scale implementation at all levels of public administration is the result of significant work on the implementation of the principles of good governance and e-government systems in Ukraine.

The open data and the concept of open government are not just technological aspects. First of all, it is the will of the government to engage more closely with its own citizens in matters, that require their intervention, moreover, the interaction that will not have the nature of imposition, but encourage citizens to form their own position. The features of open data have been defined: 1) a significant role of the public sector (the right of citizens to information is realized through state bodies and administrators, guaranteed by a state at the legislative level); 2) the open government is not a

monopolizer in data management, but should effectively run by means of orders and decrees the administrative processes; 3) the public participation, involving the interaction of private and public sectors; 4) the practicality of the proposed innovations. The open government data should be kept relevant, aimed at qualitative improvement of public services, the use in economic or political purposes.

It has been recognized that the structuring of administrative services is necessary, in accordance with the spheres and forms of realization, which will save time on the realization of service and e-governance projects by proper construction of the architecture of common services (a joint platform for electronic payments, a joint platform for processing requests), since services, combining unified registers, personal databases, etc., ensure accuracy and exclude the duplication of information.

The creation and operation of a single portal for public services is concentrated on the following spheres of standardization: 1) the definition of technical profiles of standards and architecture, which acts as the basis for ensuring the interaction and consistency of systems in the development processes of applications for e-governance and the development of basic components; 2) the modeling of administrative processes and service delivery processes to describe processes as a whole and their separate stages; 3) the data modeling – is a standard description of data, which is also a factor in ensuring the integration and compatibility of systems, the ability to reuse templates.

In order to ensure the appropriate level of electronic communication to participate in public administration, it is necessary to overcome digital inequalities, covering economic, technical, political and social measures. The use of the e-governance tools and the provision of electronic communication will contribute to the solution of many problems of public government in public administration in Ukraine, in particular, the elimination of opacity of mechanisms of functioning and taking decisions, departmental closure, corruption, low efficiency of administrative procedures, inconsistencies in the quality of services to the population and business to the European standards, lack of democratic control and participation of citizens in the development and the realization of public policy, low level of confidence of citizens in institutions of public power.

It has been proposed to amend the current legislation on the possibility of using information and communication technologies to simplify access to voting procedures during local and national elections and referendums; the legal status of subjects, involved in the processing of information, submitted and obtained through the information and communication technologies in public service systems; the definition of a concept of "customs procedures"; the functioning of electronic services in the sphere of registration of media (in order to organize interaction with applicants about registration of subjects in the sphere of media). It has been noted, that the formation of an effective regulatory framework in order to regulate the provision of state and municipal services or individual administrative procedures through the use of information and communication technologies, will optimize the procedure for receiving requests and guarantee compliance with procedural deadlines, since it will have a fixed and automated indication of date and time of a receipt of such a request; increase efficiency of information exchange with the requester.

Key words: public administration, sustainability development, innovation, corruption, e-governance, risk management system, administrative procedure, customs formalities, information and communication technologies, digitalization, good governance.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Смірнова Н.Р. Муніципальні веб-сайти як інструмент сучасного урядування. *Актуальні проблеми політики*: зб. наук. праць. 2020. № 66. С. 30–35. <https://doi.org/10.32837/app.v0i66.704>
2. Smirnova N. E-Government against Corruption Risks in Ukraine Community. *Public Administration Aspects*. 2022. Vol. 10. Iss. 3. № 31–41. <https://doi.org/10.15421/152217>

3. Смірнова Н.Р. Діджиталізація адміністративних процедур: окремі аспекти публічного управління. *Правові новели*. 2023. № 20. С. 205–211. <https://doi.org/10.32782/ln.2023.20.28>

Публікація, що індексується у базі даних Scopus:

4. Smirnova N. E-government and social media in Ukraine: global challenges for legal regulations. *Lex Portus*. 2020. № 1. P. 69–84. <https://doi.org/10.26886/2524-101X.1.2020.5>

Стаття у міжнародному науковому журналі:

5. Смірнова Н. Імплементація принципів доброго урядування: український досвід. *Evropský Politický a Právní Diskurz*. 2021. Vol. 8. Iss. 4. P. 122–130. <https://doi.org/10.46340/eppd.2021.8.4.14>

**Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації
та додатково відображають її наукові результати:**

6. Смірнова Н.Р. Електронний уряд та доступ до відкритих даних: базові правові моделі. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.). Відп. ред. М.Р. Аракелян. О., Видав. дім «Гельветика». 2020. Т. 2. С. 150–152.

7. Смірнова Н.Р. Доказове значення інформації з джерела Інтернет при визначенні митної вартості товарів. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.). Відп. ред. М.Р. Аракелян О., Видав. дім «Гельветика». 2021. Т. 1. С. 419–423.

8. Смірнова Н.Р. Роль окремих принципів good governance при побудові функціонального урядування. *Теоретико-практичні аспекти розвитку економіки, обліку, фінансів та права*: зб. тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 16 черв. 2021 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2021. С. 36–38.

9. Смірнова Н.Р. Муніципальний сектор в якості опосередку надання адміністративних послуг. *Application of Knowledge for the Development of Science: proceed. of the VII Intern. Scientific and Practical Conference* (Stockholm, Sweden, February 21–24, 2023). P. 125-128. <https://doi.org/10.46299/ISG.2023.1.7>

10. Смірнова Н.Р. Оптимізація процесів благодійних фондів при імпортуванні гуманітарної допомоги у вигляді лікарських засобів. *Modern problems and the latest theories of development: proceed. of the XXXVI Intern. Scientific and Practical Conference* (Munich, Germany, September 11–13, 2023). P. 138–142.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПУБЛІЧНОМУ АДМІНІСТРУВАННІ	13
1.1. Розвиток концепції електронного урядування	13
1.2. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій та принципи доброго урядування	30
1.3. Засоби інформаційно-комунікаційних технологій у протидії корупції	55
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР В ЕЛЕКТРОННІЙ ФОРМІ	75
2.1. Міжнародно-правові стандарти в галузі електронного урядування	75
2.2. Правове забезпечення застосування інформаційно- комунікаційних технологій в адміністративних процедурах	84
2.3. Публічне управління в сфері діджиталізації адміністративних процедур	106
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	122
3.1. Доступ до адміністративних послуг (Портал Дія, «єдине вікно», електронні кабінети)	122
3.2. Відкриті реєстри електронних даних (open data access)	136
3.3. Електронні комунікації у публічному адмініструванні	150
ВИСНОВКИ.....	163
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	169
ДОДАТКИ	213

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Скорочення	Розшифрування
е-голосування	Електронне голосування
е-демократія	Електронна демократія
е-уряд	Електронний уряд
е-урядування	Електронне урядування
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
Держмитслужба	Державна митна служба України
ІКТ	Інформаційно-комунікаційні технології
ІТ	Інформаційні технології
Мінцифри	Міністерство цифрової трансформації України
МК України	Митний кодекс України
ЦНАП	Центр надання адміністративних послуг
G2B (government to business)	Взаємодія державних органів з бізнес-структурами
G2C (government to citizens)	Взаємодія державних органів з громадянами
G2E (government to employees)	Взаємодія державних органів з державними службовцями
G2G (government to government)	Взаємодія державних структур
OG	Відкритий уряд (<i>Open Government</i>)
OGD	Відкриті урядові дані (<i>Open Government Data</i>)
OGP	Партнерство «Відкритий Уряд» (<i>Open Government Partnership</i>)

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Широке застосування інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) у публічному адмініструванні, розвиток системи електронного уряду (далі – е-уряду) та електронних публічних послуг ставить важливі питання щодо реалізації та дотримання норм адміністративного права у рамках електронної взаємодії між суб'єктами публічного адміністрування, фізичними та юридичними особами. Однією з особливостей застосування ІКТ у публічному адмініструванні є можливість їх інтеграції з відповідними матеріальними та процесуальними нормами адміністративного права, за яких сама технологія забезпечує дотримання відповідної норми або унеможлиблює її порушення (наприклад, контроль повноти та достовірності наданих відомостей, дотримання строків здійснення адміністративних процедур, автоматизоване прийняття рішень тощо). Тож у рамках дослідження пропонується розглянути основні прийоми та способи правового регулювання застосування ІКТ у публічному адмініструванні, базові елементи забезпечення їх відповідності правовим приписам та гарантування інформаційних прав і свобод громадян.

Концепція інформаційних технологій була додана до елементу комунікації і виникла у 1980-ті роки. Наразі ІКТ включають апаратні засоби (комп'ютери, сервери тощо) та програмне забезпечення (операційні системи, мережеві протоколи, пошукові системи тощо). Їхні можливості широко застосовують під час навчального процесу, завдяки цьому ІКТ можна вважати педагогічною технологією. За Дж. Велінгтоном, інформаційні технології – це системи, створені для виробництва, передачі, відбору, трансформації (обробки) і використання інформації у вигляді звуку, тексту, графічного зображення і цифрової інформації. Сучасний етап розвитку культури отримав назву «постмодерну» або «постіндустріального суспільства». Цьому періоду притаманна культура споживання інформації, іронізація та маніпулятивна сегрегація за допомогою інформації. Демократизація суспільства та зростання інформаційної активності і

споживання викликали до життя нове визначення інформаційних технологій (далі – ІТ) як засобів управління суспільною свідомістю. Стає очевидним, що з розвитком техніки, зростанням технічного рівня засобів масової комунікації збільшується залежність способів творення культурних інформаційних продуктів та їх розповсюдження. За допомогою кіно, Інтернету та відео вона стає глобально масовою, доступною для мільярдів людей. Правові відносини, що виникають у публічній сфері суспільства під час інформаційної діяльності, характеризуються динамічністю змін та фрагментарністю врегулювання цієї сфери діяльності. Як наслідок, одні відносини моделі держава–громадянин втрачають свою актуальність, залишаючи за собою нормативне врегулювання цих питань, інші – абсолютно нового формату – виникають і потребують правової регламентації (відносини у сфері сприяння демократичним процесам: електронне урядування (далі – е-урядування), електронні петиції тощо). Одним з найбільших теоретико-правових завдань в умовах постмодерну є пошук засобів удосконалення реалізації адміністративно-правових норм, розробка технології для унеможливлення їх порушення (контроль достовірності), а також удосконалення взаємодії суб'єктів публічного адміністрування, фізичних та юридичних осіб. Одним зі шляхів досягнення цієї мети може стати застосування ІКТ з інтеграцією відповідних процесуальних та матеріальних норм у діюче законодавство.

Сучасні правничі розробки у сфері, пов'язаній з впровадженням ІКТ у практику публічного адміністрування, побудовою системи е-урядування та супутніх аспектів використання новітніх електронних технологій, програмних продуктів, захисту інформації у комп'ютерних мережах, що використовуються органами влади представлені напрацюваннями Е.Е. Аблякімова, О.А. Баранова, А.О. Брачук, П.С. Клімушина, І.Б. Коліушка, Б.А. Кормича, О.Ю. Кудрявцева, А.О. Серенка, О.П. Федотова, А.М. Школика та інших. Зокрема, у докторській дисертації Б.А. Кормича («Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України», 2004) уперше у правовій науці України обґрунтовано наявність специфічних правовідносин, які виникають в інформаційній сфері, та

розвинуто концепцію формування галузі інформаційного права. У роботі зауважено, що обіг інформації здійснюються за допомогою спеціальних технічних засобів, технологій, які перетворюються на один із найважливіших компонентів інформаційних процесів та обумовлюють наявність вимог щодо рівня їх безпеки та правового регулювання їх функціонування. У підручнику «Інформаційне право» (2011) було розвинуто погляди автора на галузь інформаційного права, звернено увагу на концепцію е-уряду та відзначено тогочасні досягнення у його побудові в Україні. У дисертації Е.Е. Аблякімова («Правові основи формування державних електронних інформаційних носіїв», 2010) визначено правові основи формування державних електронних інформаційних ресурсів у контексті інформатизації, розбудови інформаційного суспільства та створення системи «Електронний уряд». Відзначено, що для формування системи е-уряду є важливими: реформування системи організацій державної влади, кардинальні зміни у структурі адміністративно-правових відносин, створення нових адміністративних процедур, які забезпечують здійснення відносин та надання адміністративних послуг в електронному вигляді, що базуються на принципах, споріднених з принципами доброго урядування. У дисертації А.М. Школика («Адміністративно-процедурне законодавство в Україні: становлення та систематизація», 2019) визначено сучасні тенденції вдосконалення актів адміністративно-процедурного законодавства, зокрема максимальне спрощення адміністративного провадження та переведення його здебільшого в електронний формат. Також відзначено, що законодавці багатьох зарубіжних держав намагаються своєчасно відповідати на нові виклики та вимоги суспільства щодо покращення ефективності правового забезпечення публічного адміністрування, на яку істотно впливають правила адміністративної процедури.

Ці та інші розробки стали базисом оновлення діючого законодавства та ефективної побудови практики його реалізації, вони чинять вагомий вплив на формування наукових та прикладних підходів до реформування поглядів на природу та сутність публічного адміністрування, впровадження принципів

доброго урядування та забезпечення прав і сприяння виконанню зобов'язань членами суспільства. При цьому стрімка зміна надзвичайних умов здійснення публічних процедур та формальностей (пандемія COVID-19 та дія режиму воєнного стану), надшвидкий розвиток ІКТ та наявні прогалини у організаційному забезпеченні формування ефективної моделі е-урядування в Україні обумовлюють необхідність вироблення нових підходів до концептуальних засад реалізації адміністративно-правових норм через ІКТ.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано у рамках науково-дослідної теми кафедри морського та митного права «Митне, морське та інформаційне право: євроінтеграційний вимір», що пов'язана з планом наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» на 2016–2020 роки «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116U001842) та «Морське та митне право: транснаціональний вимір», що пов'язана з планом наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» на 2021–2025 роки «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» (державний реєстраційний номер 0122U000266).

Мета і задачі дослідження. Мета роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу відповідних науково-теоретичних положень, чинного законодавства й узагальнень практики та його реалізації визначити сутність та особливості правового регулювання функціонування ІКТ у сфері публічного адміністрування, а також розробити науково обґрунтовані висновки та пропозиції щодо оновлення підходів до реалізації адміністративно-правових норм через такі технології.

Для досягнення мети дисертаційної роботи було визначено такі задачі:

- узагальнити досвід розвитку концепції е-урядування;
- визначити можливості та особливості застосування ІКТ у реалізації принципів доброго урядування;
- означити дієвість засобів ІКТ у протидії корупції;

охарактеризувати міжнародно-правові стандарти в галузі е-урядування;
 систематизувати та класифікувати правове забезпечення застосування ІКТ
 в адміністративних процедурах;

висвітлити особливості публічного управління в сфері діджиталізації
 адміністративних процедур;

узагальнити основні напрямки діджиталізації застосування
 адміністративного законодавства, зокрема доступ до адміністративних послуг та
 відкритих реєстрів електронних даних;

визначити роль та значення електронних комунікацій у публічному
 адмініструванні.

розробити пропозиції з удосконалення правового регулювання
 використання ІКТ при реалізації адміністративно-правових норм.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у процесі
 застосування ІКТ у публічному адмініструванні.

Предметом дослідження є концептуальні засади реалізації
 адміністративно-правових норм через ІКТ.

Методи дослідження. Для досягнення мети і вирішення завдань
 дисертаційного дослідження було використано відповідні загальнонаукові та
 спеціальні методи наукового пізнання, які ґрунтуються на принципах
 об'єктивного, усебічного та комплексного аналізу суспільних процесів і явищ. З
 використанням загальнонаукових діалектичного та історичного методів
 досліджувався розвиток концепції е-урядування (п. 1.1), динаміка правового
 забезпечення застосування ІКТ в адміністративних процедурах (п. 2.2), а також
 становлення міжнародних стандартів у сфері інформаційних прав людини та е-
 урядування (п. 2.1). За допомогою формально-юридичного методу визначено
 юридичний зміст нормативно-правових актів, якими регулюється
 застосування ІКТ у публічному адмініструванні та формується система е-
 урядування в Україні, оновлено їх класифікацію (п. 2.2). За допомогою методів
 аналізу та синтезу означено можливості застосування ІКТ для ефективного
 впровадження принципів доброго урядування (п. 1.2) та у сфері протидії

корупції (п. 1.3). Публічне управління в сфері діджиталізації адміністративних процедур (п. 2.3) було досліджено з використанням формально-логічного методу. Методи системного аналізу, спостереження та узагальнення було застосовано при дослідженні основних напрямків діджиталізації застосування адміністративного законодавства (р. 3). Методи логічного аналізу, моделювання та прогнозування використовувалися при формулюванні висновків і розробці пропозицій та рекомендацій, що містяться у цьому дисертаційному дослідженні.

Теоретичну базу дисертаційного дослідження сформовано науковими працями вітчизняних (Е.Е. Аблякімов, О.А. Баранов, А.О. Брачук, С.В. Бреус, О.В. Гаран, І.А. Дерех, Б.В. Десятник, Ю.Д. Добуш, І.В. Демидов, М.С. Каракай, С.В. Касьянюк, А.О. Касич, І.Б. Коліушко, Б.А. Кормич, О.В. Кирилюк, М.М. Климаш, П.С. Клімушин, О.Ю. Кудрявцев, О.М. Негрич, А.В. Пазюк, І.В. Пономаренко, Г.Г. Почепцов, М.В. Процишен, А.С. Рибченко, А.І. Семенченко, А.О. Серенок, О.П. Федотов, С.А. Чукут, А.М. Школик та інших) і зарубіжних дослідників (Т.Т. Аріф, В. Бетт, Д.Дж. Каліста, Дж. Мелітські, Н.Г. Карр, С. Кліфт, Дж.Р. Гіль-Гарсія, І.Дж. Мартінес-Мояно, Ф. Гозлес-Запата, Р. Хікс, С. Палвіа, С. Шарма, Т.Б. Рілі, Б. Убальді та інших).

Нормативно-правовим базисом дисертації є Конституція України, міжнародні угоди, програмні документи у сфері впровадження та розвитку е-урядування в Україні, закони України з питань доступу та режиму інформації та інформаційних ресурсів, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, нормативні акти Міністерства цифрової трансформації України, Міністерства фінансів України та інших центральних органів виконавчої влади.

Емпіричною основою дисертації є керівні, консультаційні та рекомендаційні видання міжнародних інституцій, аналітичні матеріали та Інтернет-ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим комплексним науковим дослідженням, присвяченим формуванню нової науково обґрунтованої концепції реалізації адміністративно-правових норм через ІКТ, розробці висновків та пропозицій, спрямованих на вдосконалення системи

правового та організаційного забезпечення впровадження ІКТ у публічне адміністрування з метою створення теоретичного базису ефективної системи е-урядування в Україні. У результаті здійсненого дослідження сформульовано ряд положень і висновків, до найбільш значущих з яких належать:

уперше:

охарактеризовано на підставі теоретичних розробок, законодавства та міжнародних угод концепцію сучасного електронного урядування та її співвідношення з суміжними концепціями;

визначено можливості та особливості застосування ІКТ у реалізації принципів доброго урядування на прикладі українського законодавства та практики його реалізації;

охарактеризовано динаміку впровадження електронних сервісів в Україні як на загальнодержавному, так й на місцевому рівнях, окреслено напрями їх розвитку;

визначено систему принципів побудови системи електронного управління, спрямованого на виключення корупції;

систематизовано міжнародні угоди у сфері е-урядування та відзначено роль додаткового інформаційного інструментарію для їх формування;

визначено механізм, суб'єктів та особливості надання адміністративних послуг за допомогою Порталу Дія та інших онлайн і офлайн сервісів;

виокремлено можливості застосування відкритих даних до широкого кола відносин, зокрема, з метою протидії корупції, та охарактеризовано їх ознаки;

відзначено необхідність структуризації адміністративних послуг відповідно до сфер та форм реалізації;

удосконалено:

наукові підходи до теоретичної розробки підстав та процедур використання ІКТ для реалізації адміністративно-правових норм;

концепцію інформаційного забезпечення публічного адміністрування;

набули подальшого розвитку:

положення про особливості використання ІКТ у публічному

адмініструванні;

ідеї про форми та методи реалізації принципу доброго урядування у публічному адмініструванні;

погляди на класифікацію та систематизацію нормативно-правових актів у сфері застосування ІКТ в адміністративних процедурах;

запропоновано:

внесення змін до діючого законодавства щодо застосування ІКТ для спрощення доступу до процедур голосування при проведенні місцевих та загальнодержавних виборів і референдумів;

оновлення законодавства щодо правового статусу суб'єктів, залучених до обробки інформації, що подається та отримується за допомогою ІКТ у системах публічних сервісів;

зміни до визначення поняття «митні процедури» та порядку функціонування електронних сервісів у сфері реєстрації медіа;

шляхи оптимізації адміністративних послуг та їх структуризацію, подолання інформаційної нерівності.

Практичне значення одержаних результатів. Результати проведеного дослідження, здійснені узагальнення та вироблені пропозиції, що сформульовані у висновках дисертації, мають вагоме теоретико-прикладне значення для сучасної правової науки, зокрема галузі адміністративного права та процесу, інформаційного права, правотворчої та правозастосовної діяльності, практики публічного адміністрування, здійснюваної органами виконавчої влади та місцевого самоврядування в Україні.

Результати дослідження можуть бути використаними у:

науково-дослідній сфері – для подальшого розвитку теоретичних положень адміністративного та інформаційного права, публічного адміністрування управлінських сервісів, вироблення науково обґрунтованих пропозицій удосконалення його правового базису;

правотворчій діяльності – при розробці, прийнятті та оновленні законодавства України у сфері використання ІКТ;

правозастосуванні – для удосконалення та підвищення ефективності практичної діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування;

навчальному процесі – при підготовці підручників та навчальних посібників з курсів: «Адміністративне право», «Інформаційне право», «Правове регулювання інформаційної діяльності», «Проблеми адміністративного права», а також при підготовці дисертаційних робіт, монографічних досліджень, наукових статей з питань застосування ІКТ у публічному адмініструванні.

Особистий внесок дисертанта. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, усі сформульовані у ньому положення і висновки обґрунтовано на основі особистих досліджень здобувача.

Апробація результатів дослідження. Положення і висновки дисертації доповідалися і обговорювалися на засіданні кафедри морського та митного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Основні положення та висновки дисертаційного дослідження було представлено та обговорено на міжнародних, всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, як-от: «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 15 травня 2020 р.), «Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру» (м. Одеса, 21 травня 2021 р.), «Теоретико-практичні аспекти розвитку економіки, обліку, фінансів та права» (м. Полтава, 16 червня 2021 р.), «Application of Knowledge for the Development of Science (Стокгольм, 21–24 лютого 2023 р.), «Modern Problems and the Latest Theories of Development (Мюнхен, 11–13 вересня 2023 р.).

Публікації. Основні положення, висновки та рекомендації, що містяться у дисертаційному дослідженні, викладено у 5 наукових статтях, 1 з яких розміщено у науковому виданні, проіндексованому у міжнародній наукометричній базі Scopus, 3 – розміщено у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б», 1 – у зарубіжному періодичному науковому виданні, і 5 доповідях на наукових і науково-практичних конференціях.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ

ТЕХНОЛОГІЙ У ПУБЛІЧНОМУ АДМІНІСТРУВАННІ

1.1. Розвиток концепції електронного урядування

Інтернет та ІКТ розвиваються набагато швидше, ніж можна було б припустити. Це пов'язано не лише з інформаційною культурою суспільства, але й зі стрімким розвитком новітніх електронних технологій. Інтернет став засобом, що дозволяє сучасній людині обирати джерела отримання інформації, самостійно оцінювати достовірність, об'єктивність і корисність джерела, використовувати інформаційні продукти для ведення бізнесу та організації дозвілля. Зворотною стороною цих процесів є різноманітність доступних джерел інформації. Останнім часом, у зв'язку зі зростаючим впливом соціальних та інших комп'ютерних мереж, інформаційна культура багатьох людей змінилася. Такі сервіси, як Twitter або Facebook все більше впливають на повсякденне життя людини і пропонують нові способи спілкування. Крім того, вони також мають вплив на поширення інформації, оскільки є яскравим прикладом роботи сучасних мас-медіа [387, р. 76].

Коли інформаційне суспільство лише починало свій розвиток, поява нових ІКТ лише спрощувала взаємодію суб'єктів, вони були її інструментом. Згодом застосування цього статусу для характеристики ІКТ стало проблематичним через взаємопов'язаність сучасних технологій та їх глобальний характер. Вони також не піддаються традиційному розумінню юрисдикції, зонованої та обмеженої кордонами однієї держави. ІКТ сприяли «стиранню» кордонів та розширенню спілкування людей на великих відстанях, спростили та пришвидшили обмін інформацією. Уряди держав не залишилися осторонь цих процесів та концепт е-урядування у контексті електронної демократії (далі – е-демократія) давно став важливою темою після хвилі діджиталізації у всьому світі, а також

виникнення питань впливу глобальних мереж на суспільство. І якщо те, що, по суті, ще вчора було привілеєм (наявність комп'ютера, телефону, доступу до Інтернету), сьогодні є невід'ємною частиною повсякденності громадян майже кожної країни, а для їх урядів перетворилося на необхідність враховувати розвиток ІКТ, впроваджувати новітні технічні досягнення у адміністрування звичних протоколів роботи з метою вдосконалення інструментів впливу на громадян та поліпшення якості їх життя. У країнах застосовуються різні законодавчі підходи і вони можуть бути успішними незалежно від політичної та правової культури, але у будь-якому випадку рух до електронного адміністрування спостерігається у будь-якій юрисдикції [384, р. 244]. При цьому, регулювання та управління інноваційними інформаційними та комп'ютерними технологіями часто стає складним завданням для держав через технологічну та економічну невизначеність, які супроводжують їх імплементацію [353, р. 205]. Відповідні заходи уряду мають враховувати конфіденційність та безпеку громадян, забезпечувати захист їх прав та свобод, створювати структури електронного адміністрування, які могли б ефективно управляти новими інформаційними продуктами. Інформаційна безпека громадян та спроможність уряду будь-якої держави створити «здорове» середовище за допомогою нових інформаційних інструментів є ознаками сучасного демократичного суспільства. Також ІКТ мають відповідати діючому законодавству та унеможливлювати його порушення, забезпечувати коректний «супровід» адміністрування публічних сервісів. Це створює необхідний базис для формування системи е-урядування та функціонування е-уряду.

У дослідженнях Дж. Гіль-Гарсія та І. Мартінеса-Мояно е-уряд визначається як використання інформаційних та комунікаційних технологій у державних установах. При цьому автори не розмежовують поняття «е-уряд» та «е-урядування», а сам процес розвитку е-уряду розглядають з точки зору еволюційного підходу: від розробки перших веб-сторінок до інтеграції їх у державні структури, і зазначають, що еволюція е-уряду відповідає вдосконаленню і розвитку інформаційного суспільства. Кожен з цих етапів

відповідає новому витку розвитку технологій, змін підходів до громадської думки та адміністративних перетворень [343]. Дійсно, основою е-урядування є концепція інформаційного суспільства, одним з творців якої є Д. Белл. Його теорія інформаційного суспільства є синтетичною, поєднує декілька елементів (напрямків). Звісно, домінуючою є ідея постіндустріальних інформаційних трансформацій, але, у той же час, у роботах вченого вона переплітається і з іншими важливими напрямками, такими як «інформаційні потоки», що більше мають значення з точки зору соціальних трансформацій, а інша – базується на технічному прориві постіндустріального суспільства, тобто безпосередньо стосується комп'ютерних технологій та ІТ у цілому [337, р. 374].

Поняття «інформаційні технології» охоплює сукупність методів, виробничих і програмно-технологічних засобів, об'єднаних у технологічний ланцюжок, що забезпечує збір, зберігання, обробку і поширення інформації [253, с. 15–16]. Ці технології мають специфічні характеристики та інфраструктурну специфіку, яка проходить, на думку Н.Х. Карра, певні етапи розвитку як, наприклад, залізниця чи телеграф: 1) становлення (характеризується високою вартістю технології, дає довгострокову перевагу власнику на ринку); 2) активний розвиток кількісних та якісних показників; 3) загальнодоступність (низька вартість товару, технологія стає загальнодоступною та необхідною для підтримки конкурентоспроможності, проте уже не надає переваг власнику) [324, р. 10, 17–18, 50–51]. Отже, ІТ властиві усі перераховані етапи розвитку, якщо розглядати це питання у контексті історичного розвитку інформаційного суспільства. Але найважливішим є те, що ІТ дають переваги у тій сфері, де вони задіяні, оскільки прискорюють процеси обміну інформацією у неймовірних об'ємах.

У зарубіжних дослідженнях спостерігається також й розрізнення понять е-урядування (e-governance) та е-уряду (e-government). Зокрема, Т. Рілі зазначає, що е-урядування стосується концепцій, поглядів та питань навколо функції уряду, тоді як е-уряд має зв'язок із специфічними практичними структурами уряду, які впроваджують такі концепції на практиці. Е-уряд може бути

продуктивнішим варіантом звичайного уряду, якщо він добре впроваджений і керований. Е-урядування може розвинутися у спільне управління, якщо воно добре побудоване і належним чином взаємопов'язане [322; 364; 380]. Але сама по собі система е-уряду не є заміною звичайному уряду, а засобом здійснення управлінських відносин у новому форматі [1, с. 13], забезпечення більш швидкої та ефективної взаємодії як усередині публічних інституцій, так й у їх відносинах з фізичними та юридичними особами. Таким чином, е-уряд є частиною системи е-урядування, що запроваджується країною.

С. Кім, Х. Кім та Х. Лі окреслюють е-уряд таким чином: «Е-уряд означає використання технологій для покращення доступу та надання державних послуг на користь громадян, ділових партнерів і працівників. Е-уряд має повноваження створювати нові моделі державних послуг, за допомогою яких усі державні організації надають модернізовані, інтегровані та безперебійні послуги для громадян [352, р. 43]. Більш чітке визначення е-уряду дають А. Вендра, С. Хармаван, П. Октаріна та А. Харрі, визначаючи його як «додаток, створений для сприяння та прискорення надання державних послуг за допомогою інтернет-технологій» [402, р. 30]. Це визначення пропонує сприймати е-уряд як єдину модель, додаток, який за своєю природою не повністю характеризує явище, яке мається на увазі, оскільки е-уряд у контексті країни – це набір моделей і технік, створених на основі використання ІКТ для найбільш ефективного впровадження кращих практик е-урядування для вдосконалення системи адміністрування та взаємодії. Сучасні ІКТ призначені не лише для оптимізації державних процесів. Натомість поява та розвиток технологічної сфери спровокувало інтеграцію технологій у державну діяльність. Тобто технології, спочатку розроблені для потреб громадян, знайшли своє застосування на більш глобальному рівні. Громадяни можуть використовувати ІКТ для дотримання та розширення своїх прав і безпосередньо брати участь у прийнятті рішень або вимагати підзвітності [386, р. 32].

Доречне визначення е-урядування надав О.Ю. Кудрявцев. Відповідно до його поглядів, воно виступає довгостроковою політичною стратегією стосовно

розбудови технічно детермінованого інформаційного суспільства, а не лише механізму адаптації управлінських процесів («впорядкування хаосу»). Держава виступає соціальним інститутом та стороною взаємодії в інформаційному просторі, є зацікавленою у тому, щоб створювати та підтримувати ініціативи щодо впровадження ІКТ не лише для оптимізації управлінських процесів, але і для позитивно спрямованого іміджетворення діяльності органів державної влади в очах пересічних громадян. Автор також зазначає, що е-урядування здатне перетворити усі сфери життя людини шляхом підвищення якості життя громадян та розвитку інституту громадянського суспільства. Якісно нові взаємини між сегментами – це результат трансформаційних процесів у державі та суспільстві. Виступаючи в якості сервісної служби, держава використовує технології електронного управління для виконання взятих на себе зобов'язань, відповідно до очікувань у суспільстві [118, с. 3, 4].

О.В. Гаран визначає е-урядування як сучасну форму публічного управління, яка синергетично сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів влади (державної та органів місцевого самоврядування) з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян, забезпечення позитивної результативності проведення реформ та підвищення конкурентоспроможності України на міжнародній арені, на формування і розвитку національної сталої цифрової економіки й цифрового ринку та їх подальшої інституалізації до єдиного міжнародного цифрового простору [22, с. 106].

І.Б. Коліушко та М.С. Демкова визначають е-урядування як ефективну технологію, яка спрощує та полегшує спілкування громадян, бізнес-структур і органів влади на будь-яких рівнях і в усіх сферах [96; 97], а А. Вишневський та В. Дунаєв – як використання ІКТ державними органами з метою: обміну інформацією з громадянами та підприємствами, прискорення та ефективнішого надання державних послуг, забезпечення внутрішньої ефективності, зменшення витрат, реструктуризації адміністративних процесів [18, с. 44]. При цьому

ефективність е-урядування визначається трьома рівнозначними складниками: 1) можливістю з боку державних органів надавати послуги в електронній формі, 2) доступністю до отримання цих послуг, 3) готовністю з боку громадян отримувати послуги в електронній формі [122, с. 473]. Відповідно до ст. 1 Закону України від 01.12.2022 р. «Про Національну програму інформатизації» [216]: е-урядування – форма організації державного управління, що сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування з використанням ІКТ для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян.

У науковій літературі підкреслюється, що у рамках концепції е-урядування інтегруються інформаційні ресурси органів державної влади, забезпечується доступ до них, а також створюється система онлайн послуг (у т.ч. оплатних), а головною метою визначається «забезпечення за допомогою Інтернет прямого інтерактивного контакту між громадянами та урядовими установами» [111, с. 275]. Владна інформаційна мережева інфраструктура повинна бути спрямована на вирішення актуальних політичних, економічних і соціальних завдань держави і забезпечувати: реалізацію права громадян на доступ до відкритої державної інформації; доведення до громадськості об'єктивної і достовірної інформації про діяльність органів державної влади, що зміцнює довіру до держави та її політики; взаємодію і постійний діалог держави з громадянами й громадськими інституціями, а також необхідний рівень суспільного контролю за діяльністю державних органів і організацій; об'єднання інформаційних ресурсів і послуг органів державної влади, і місцевого самоврядування з метою зміцнення загальнонаціонального інформаційного простору; удосконалення системи державного управління, оптимізацію структури державного апарату, зниження фінансових і матеріальних витрат; поетапне переведення частини державних послуг, що мають вартісне вираження, у систему державних мережевих послуг, що відповідає реальним потребам громадян і організацій; ефективну підтримку економічної діяльності державних суб'єктів, що займаються господарською діяльністю, дозволяючи їм ефективно інтегруватися у загальнонаціональний і

світовий економічний простір; взаємодію і співробітництво з державними органами зарубіжних країн і міжнародних неурядових організацій [89, с. 401].

Таким чином, поступово запроваджуючи ІКТ до своєї повсякденної роботи, органи публічного адміністрування «наблизилися» до основних споживачів своїх послуг, створили гарні умови для спрощення спілкування з ними та багато у чому позбулися «людського чинника», який не завжди позитивно впливає на процес реалізації громадянами своїх прав та виконання обов'язків. І на теперішній час уже неможливо розглядати концепцію е-уряду лише як нову технологію, адже вона стала дієвим інструментом для перебудови системи, базованій на бюрократії. Експортування послуг в онлайн режим передбачає організаційні та внутрішні зміни структур державного управління взаємопов'язано з потребами громадян (G2C) та бізнесу (G2B). Це також інтегрує послуги горизонтальної взаємодії між урядовими структурами (G2G) [265, с. 151].

Як зазначають Г.Г. Почепцов та С.А. Чукут «... сама концепція електронного урядування складається з двох взаємозалежних (і водночас самостійних) проєктів. Це внутрішня урядова інформаційна інфраструктура, аналог корпоративної мережі та зовнішня інформаційна інфраструктура, що взаємодіє з громадянами і організаціями» [168, с. 480]. Отже, спрощення впроваджуються й у внутрішню систему роботи органів публічного адміністрування, надаючи можливість більш ефективної координації та обміну даними, що, у кінцевому підсумку, проявляється й назовні – у роботі з основними споживачами управлінських послуг – громадянами, суб'єктами господарювання тощо. Іноді автори називають цей внутрішній аспект електронним адмініструванням (e-Administration) та вказують на охоплення ним процесів автоматизації, інформатизації і трансформації функцій і процесів, пов'язаних зі збиранням, зберіганням, обробкою і передачею інформації, та спрямування на оптимізацію внутрішньої роботи органів публічного адміністрування і трансформацію внутрішніх взаємодій у системі державного управління [50, с.34].

Зважаючи на досить широке використання терміну «адміністрування» як у зарубіжній, так й в українській правовій і управлінській науках, розробку різних поглядів на нього, його використання для позначення внутрішнього рівня організаційної діяльності органу управління може вважатися коректним [119]. Але необхідно також ураховувати й «ширше» розуміння адміністрування і як діяльності з управління, що здійснюються органами державної виконавчої влади [66, с. 140, 142], і як управлінську діяльність не лише державних, а й органів місцевого самоврядування [117], і як імперативний вплив та управлінські практики не лише національних (внутрішньодержавних), а й наддержавних владних інституцій [110, с. 20–21; 163].

У Словнику ООН [399] слово «administration» тлумачиться як: керівництво і керування справами урядів та установ; узагальнений термін для усіх політичних рішень посадових осіб уряду; виконання та реалізація public policy; час в офісі головного виконавця, таких як президент, губернатор або голова (мер); контроль за майном померлої людини, щоб платити податки і призначити активи спадкоємцям. Наявне і ширше трактування «адміністрування», а саме як цілеспрямованої взаємодії публічних адміністрацій з юридичними та фізичними особами з приводу забезпечення реалізації законів та підзаконних актів і виконання частини основних функцій: орієнтуючого планування, що визначає бажані напрями розвитку, створення правових, економічних та інших умов для реалізації інтересів учасників взаємодії, розподілу праці, кооперування та координування діяльності, моніторинг результатів. Відносини, що супроводжують адміністрування, характеризуються підпорядкованістю переважно закону, а не суб'єкту, децентралізацією, узгодженням інтересів учасників процесу, відповідальністю суб'єкта і об'єкта за стан системи [44, с. 13–14]. Отже, у залежності від підходів до тлумачення цього терміна, його можна використовувати для позначення різних управлінських (керуючих) практик. Тим часом, термін «урядування» звертає увагу саме на державні управлінські функції, що притаманні саме урядам, урядовим організаціям, а також органам місцевого самоврядування, що уповноважені на здійснення

певних управлінських повноважень та чинять імперативний вплив на суспільні відносини [261].

У визначенні, що надають Г.Г. Почепцов та С.А. Чукут, е-уряд – це адаптація державного управління до нових вимог суспільного розвитку, яка об'єднує і безпосередньо послуги, що надаються держава (маються на увазі органи державної влади і місцевого самоврядування) своїм громадянам, й інтерактивну взаємодію між ними, зокрема завдяки підтримці та впровадженню системи зворотного зв'язку (G2C-C2G), та навпаки, за допомогою сучасних ІКТ [168, с. 405]. Як зазначають О.В. Гаран та Т.О. Павлова, важливою запорукою формуванню новітніх інформаційних форм взаємодії між сучасними державою та суспільством є побудова якісного комунікаційного зв'язку між державою та громадянським суспільством, які функціонують для задоволення інтересів та потреб людини, захисту її прав та свобод [23, с. 15]. А у дослідженнях Європейського ліберального форуму (European Liberal Forum), е-уряд визначається як застосування ІКТ для надання державних послуг, обміну інформацією, комунікаційних транзакцій, інтеграцій автономних систем і послуг між державою і громадянами (G2C), державою і сегментами бізнесу (G2B), міжвідомчими структурами (G2G), а також процеси зворотного зв'язку у рамках усіх державних структур [315].

Необхідно відзначити, що впровадження е-урядування має на увазі також підвищення стандартів якості електронних адміністративних послуг та посилення зворотного зв'язків типу G2C, G2G, G2B. Це не просто інформатизація наявної системи управління, це перехід до нової моделі державного управління за допомогою використання можливостей ІКТ, створення нового погляду та відношення до демократії, держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян. З цією метою відбуваються певні перетворення у структурі органів публічного адміністрування та застосовних ними механізмів управління з метою підвищення ефективності в умовах інформаційного суспільства, що дедалі розвивається, та, як наслідок, формується система е-урядування та е-уряду як її складника. Основними етапами розбудови е-уряду є

наступні: 1) формування стратегії і тактики його впровадження та створення орієнтовного плану подальшого розвитку; 2) створення функціональних сайтів для окремих органів державної влади та їх інтеграція у єдиний портал; 3) безпосередня реалізація впровадження е-уряду, тобто переведення надання послуг громадянам переважно у режим онлайн, активне налагодження зворотного зв'язку та розвиток цифрової демократії [168, с. 402].

Пропонується також наступна періодизація: 1) створення веб-ресурсів державних органів; 2) запровадження елементів інтерактивності (обговорень, інформування про актуальні події тощо); 3) поява повноцінної інтерактивності – можливості здійснювати операції (сервіси) в режимі онлайн (наприклад, сплатити штрафи, замовити паспорт, продовжити дію деяких ліцензій і патентів тощо); 4) створення об'єднаних мультимедійних порталів різних державних інституцій; 5) створення електронної системи державного управління на основі єдиних стандартів, а також урядового portalу як єдиної точки доступу до всіх послуг – і для громадян, і для бізнесу [47, с. 29–30]. Усі ці процеси будуються на принципах системності, стандартизації, безпеки даних з метою забезпечення довіри користувачів, продуктивності та єдиної інформаційної бази, що дозволить координувати дії та єднати інформацію (G2G, G2E). Отже, е-уряд можна визначити як використання можливостей ІКТ (включаючи комп'ютери, мережі, мобільні пристрої та Інтернет) для надання необхідних послуг, підвищення ефективності роботи уряду, а також відкритих каналів участі, розширення прав та свобод громадян в інтересах демократії.

З метою визначення основних характеристик е-урядування необхідно визначити кореляційні зв'язки між низкою понять, які часто використовуються з метою характеристики особливостей застосування ІКТ у системі публічного адміністрування. Зокрема, щодо співвідношення понять «е-демократія» та «е-уряд» маємо відзначити, що, наприклад, С. Кліфт вважає їх категорично різними поняттями. Якщо е-уряд має на увазі підвищення ефективності та зручності доступу до державних послуг у будь-який час, то е-демократія передбачає використання ІКТ для розширення можливостей кожного громадянина [328].

Проте бути категоричним у розрізненні цих понять було б помилкою з позиції цього дослідження, оскільки тісний взаємозв'язок між концепціями та інструментарієм є незаперечним. В основі кожного з понять знаходиться нормативно-технічна база, до якої включені ІКТ як в якості інструментарію, так і в якості предмету регулювання. Ця теза підтверджується визначенням е-демократії, наданому у ст. 1 Закону України від 01.12.2022 р. «Про Національну програму інформатизації»: е-демократія – форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування ІКТ у демократичних процесах.

Сучасні форми демократії сконцентровані на розвитку та еволюції форм участі. Рішення, що приймаються, поділяються на юридично обов'язкові і необов'язкові, які повідомляють уряд про громадську думку та є підґрунтям для формування політики на початкових етапах. Як справедливо зазначають А.Б. Пономаренко та Д.В. Ковальов, е-демократія – це спосіб здійснення прямої демократії, що характеризується використанням ІКТ як основного засобу для розширення можливостей кожного громадянина у вирішенні справ державного і місцевого значення. За допомогою ІКТ можливе здійснення народного волевиявлення через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії. При цьому принципово нові форми прямої демократії не утворюються. В інформаційному суспільстві з розвитком ІКТ відкривається більше нових можливостей для застосування е-демократії при здійсненні різних форм безпосередньої демократії. У той же час роль е-демократії у процесі розвитку демократичних інститутів є неоднозначною. Як свідчить практика, вона може існувати у рамках не лише демократичних, але й авторитарних режимів. Е-демократія, з одного боку, сприяє розвитку нових демократичних інститутів, з іншого – зустрічає складності технічного та інституційного характеру [155, с. 13–14]. Вона не є компенсацією нестачі будь-якої з форм демократії, а є самостійною інтегрованою формою демократії, яка зародилася саме у тих країнах, де важко говорити про нестачу демократії чи низьку політичну

активність громадян [120, с. 95].

В епоху адміністративної модернізації інструменти е-демократії повинні бути органічно вбудовані в структуру та культуру урядування. Уряд та народні обранці мають визнати, що демократична інтерактивність передбачає двосторонній потік енергії. Без цього громадськість вважатиме е-демократичні ініціативи фальшивкою та намагатиметься заснувати свої власні контр-урядові комунікації [53, с. 9].

При розгляді питання про волевиявлення населення як прояву демократії, необхідно зупинитися на технології електронного голосування (далі – е-голосування), тобто голосуванні, яке здійснюється за допомогою електронних систем/технологій: електронних машин для голосування, систем голосування з оптичним скануванням і кабін для голосування, які включають прийняття рішень, передачу голосу, а також підведення підсумків через внутрішні механізми електронних систем. Е-голосування є формою е-урядування і має безпосереднє відношення до е-демократії. Таке голосування підвищує адміністративну ефективність і результативність, оскільки кількість виборчих дільниць може бути скорочена, і, таким чином, витрати на організацію будуть мінімізовані, як і можливість фальсифікації. У контексті е-демократії, можна очікувати, наприклад, більш високого рівня участі осіб, які мають фізичні або інші об'єктивні перешкоди для реалізації свого права голосу [274; 355].

Аналізуючи розвиток концепції е-урядування неможливо не звернути уваги на концепцію відкритого уряду (Open Government) (далі – OG). Вона не є новою та у широкому розумінні передбачає систему форм управління державою, таких як е-демократія і спрямована на широке залучення громадян країни до вирішення суспільно значущих проблеми та прийняття рішень. Останніми десятиліттями країни всього світу реалізують ініціативи OG як спосіб підвищення прозорості, встановлення зв'язку G2E, боротьби з корупцією та сприяння економічному розвитку. Ця концепція також привертає увагу дослідників, які припускають, що концепція OG передбачає відносини взаємної праці між громадянами та державою (G2C, C2G), в яких завдяки наявності та

застосуванню ІКТ громадянське суспільство як інститут відіграє провідну роль та інтереси якого перебувають на першому місці. Її було запропоновано у 2012 р. як таку, що відповідає принципу участі, яким керується е-уряд та е-демократія. Вона складається з п'яти елементів: створення початкових умов, прозорість даних, відкрите співробітництво, відкрита участь та співпраця між суб'єктами [381].

Важливий елемент OG стосується створення Партнерства «Відкритий Уряд» (Open Government Partnership) (далі – OGP). OGP – це міжнародна організація, заснована у 2011 р. з охопленням більше ніж 70 країн (серед них також Україна) [363] для поширення конкретних зобов'язань при формуванні державної політики та з провідною роллю в інтеграції практик OG. Перші кроки України у напрямку впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» почалися у 2012 р., коли був обговорений на національному круглому столі і прийнятий Урядом перший план дій [198]. Другий план був затверджений Кабінетом Міністрів України Розпорядженням від 26.11.2014 р. №1176 [195]. Третій – Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 р. № 909 [196]. Він є найважливішим з позиції цього дослідження, оскільки спрямований на запровадження е-демократії. Планом дій були передбачені заходи щодо підвищення якості та прозорості надання адміністративних послуг, надання останніх в електронній формі, удосконалення механізмів перевірки наданих даних, створення системи «Community policing», розвитку е-демократії у цілому.

Останній – п'ятий план дій затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів від 24.02.2021 р. № 149 [197]. У 2023 р. продовжилася підготовка шостого національного плану дій із впровадження Ініціативи: відповідне рішення прийняла Координаційна рада з питань реалізації в Україні Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» 15 грудня 2022 року [26]. До складу цієї Координаційної ради входять по 7 представників від органів виконавчої влади і громадськості [42].

У результаті виконання зазначених планів Розпорядженням Кабінету

Міністрів України від 20.09.2017 р. № 649-р [107] було схвалено Концепцію розвитку електронного урядування в Україні, в якій е-урядування визначене як форма організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням ІКТ для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян. Напрямами управління розвитком е-урядування визначені: формування базової інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури е-урядування, підвищення ефективності управління розвитком е-урядування.

У Стратегії реформування державного управління України на період до 2021 року [275] під е-урядуванням розуміється використання ІКТ для покращення ефективності системи державного управління, її прозорості та зручності, зокрема операційного компонента, що забезпечує діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування (розділ «Адміністративні процедури, адміністративні послуги та електронне урядування»).

Запровадження е-урядування в Україні з середини 2000-х рр. супроводжувалося оновленням законодавства у сфері використання ІКТ. Так, було видано Указ Президента України від 20.10.2005 р. №1497/2005 «Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій» [219], Наказ Держкомітету зв'язку та інформатизації від 15.08.2003 р. №149 «Про затвердження Переліку і Порядку надання інформаційних та інших послуг з використанням електронної інформаційної системи “Електронний Уряд”» [194], Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.09.2011 р. №1014-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні» [199]. Пізніше Указ Президента України від 12.01.2015 р. №5 «Про стратегію сталого розвитку “Україна-2020”» [231] та Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.04.2017 р. №275-р «Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій уряду на 2017 рік» [204], визначили е- урядування одним із першочергових пріоритетів

реформування державного управління. Основними напрямками розвитку у цій сфері стали: цифровізація (цифрізація), цифрова трансформація, міжнародна та державно-правова інтеграція, забезпечення інформаційної безпеки, інформаційний суверенітет.

Разом з тим організаційно-правовими механізмами розвитку електронного формату діяльності державних органів є механізми, розроблені у рамках таких державних програм: Програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна влада» (з 2010 р.) [233], Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні (з 2012 р.) [276], Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року (з 2014 р.) [32], Програма діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (з 2015 р.) [232], Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки [31].

Таким чином, простежується позитивна тенденція у функціонуванні OGP, пріоритети (інновації у сфері прозорості, участі, співпраці і відкритих даних, а також інші питання, пов'язані з поліпшенням взаємодії між Урядом і громадянським суспільством) отримують подальший розвиток. Поряд із цим, важливо розуміти, що хоча у пріоритеті OG прозорість діяльності структур державної влади, лише прозорістю Ініціатива не обмежується, адже необхідними є дієві стимули для організації та поліпшення взаємодій громадянського суспільства з Урядом. Дослідники погоджуються, що принцип прозорості для OG стоїть на першому місці, але також акцентують увагу на взаємодії уряду з громадянами та у зворотньому напрямку. Прозорість має на увазі право на доступ до інформації і підзвітність. Вона базується на відкритих даних і праві на доступ до публічної інформації, звідси – OG – це модель управління, що заснована на прозорості, участі та співпраці.

Прозорість і участь є взаємопов'язаними концепціями, а на думку Т.М. Харрісон і Д.С. Сайого, вони мають особливості, які доповнюють ефективні моделі управління. У країнах, де демократія розвинена на високому рівні, громадяни делегують повноваження з прийняття рішень, а прозорість та

підзвітність функціонують разом. Це дозволяє інформувати громадян про спрямованість політики та державної діяльності, оцінювати та підтверджувати правильність прийнятих рішень, а система у цілому працює для підвищення довіри до діяльності уряду [347]. Прозорість можна розглядати також у контексті податково-бюджетних взаємовідносин. Зокрема, Уряд зобов'язаний інформувати громадян про розподіл бюджету, забезпечуючи фінансову прозорість: відповідно до ст. 7 Бюджетного кодексу України[13], бюджетна система України ґрунтується на основі принципу публічності та прозорості – інформування громадськості з питань бюджетної політики, складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів.

Участь представляє велику цінність для громадянського суспільства і пов'язана із залученням громадян на початкових етапах формування політики та їх подальшу участь. Після того, як використання ІКТ стало масовим явищем, втілення концепції участі стало легшим, оскільки спростився зворотній зв'язок, що призвело до появи концепції електронної участі [288, с. 52, 54]. Органи публічної влади, залучаючи громадськість до творення публічної політики, поглиблюють процес політичної демократизації суспільства, прискорюють становлення соціально-правової держави, формують правову незалежність людини від держави [78]. Відповідно до ідеї, що публічна інформація призначена для усіх громадян і повинна бути доступною, урядам важливо створити механізми для втілення цієї ідеї, хоча дуже часто у них відсутні можливості для створення подібних механізмів. Виходом з цієї ситуації може стати взаємодія G2B, де приватні структури можуть виступати стейкхолдерами або взяти у розробку відкриті дані з метою їх перетворення на джерело доходу. Компанії також можуть використовувати ці дані для створення послуг, тому стає очевидною роль відкритих даних у сучасному суспільстві, і це виходить за межі звичайної прозорості, пропонованої у теорії.

Як модель реформи урядів, OG набирає популярність з кожним роком. Але, як і у теорії, де кожен дослідник оцінює можливості і перспективи

суб'єктивно, так і на практиці реформа будується згідно з різними поглядами та з акцентуванням уваги на окремих аспектах, що пов'язано з матеріальними можливостями кожної країни і рівнем розвитку інформаційного суспільства. Е-урядування у своїй основі містить підтвердження наявності перспективи технологічних можливостей інформаційного суспільства для еволюції моделей управління держав. І. Абу-Шахаб виокремлює шість чинників оцінки використання інформації: намір використовувати, доступність інформації, якість інформації, підзвітність, співпраця та отримання компетенції. Перспективність застосування ІКТ визначається тим, наскільки корисною є інформація та можливість її використання. Взаємозв'язок цих факторів втілюється у продукційній моделі, де за умови наявності доступу до інформації та її корисності, буде встановлено взаємодію між суб'єктом, що володіє інформацією та споживачем [314].

Отже, е-урядування у своєму теоретичному та практичному втіленні є тенденцією країн, що розвивається у всьому світі. Воно охоплює різні прояви електронної управлінської (адмініструючої) активності, що забезпечуються ІКТ: е-уряд, е-демократію тощо. Цифризація життя певної країни та можливість отримання громадянами і суб'єктами господарювання усіх державних чи місцевого значення управлінських послуг свідчить про запровадження у цій країні е-урядування. З політичної та технічної сторони концепція об'єктивно ґрунтується на використанні ІКТ та інших можливостей сучасного суспільства. Саме тому ініціативи глобального (транснаціонального) і локального характеру відіграють надзвичайно важливу роль на шляху становлення сучасного інформаційного суспільства і побудови демократичної держави. Наявність різниці у потенціалах, менталітетах та економічних факторах є каталізаторами змін. Можливість скористатися уже набутим досвідом допомагає сконцентруватися на тому, що має бути досягнуто, а не на тому, які складнощі будуть виникати на шляху. Сучасний світ поєднують технології, що об'єднують суспільство, відкривають його та дають поштовх до руху.

1.2. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій та принципи доброго урядування

Суспільство перебуває у стані постійного розвитку, під впливом як внутрішніх факторів, так і екзогенних. Як і суспільство, держави також дотримуються цієї тенденції, відповідно до соціальних, духовних та економічних потреб. Розвиток має об'єднувати у собі усе розмаїття змін, які можуть відбуватися, у першу чергу, у соціальній сфері, оскільки уся система управління будується на задоволенні базових потреб і розвитку як окремого індивіда, так і соціальних груп. Крім того, розвиток як соціуму, так і держави, повинен бути стійким. Сталий (стійкий) розвиток – такий розвиток країн і регіонів, коли економічне зростання, матеріальне виробництво і споживання, а також інші види діяльності суспільства відбуваються у межах, які визначаються здатністю екосистем відновлюватися, поглинати забруднення і підтримувати життєдіяльність теперішніх та майбутніх поколінь. Більшість цілей сталого розвитку [273] так чи інакше пов'язані з діяльністю органів публічного адміністрування різного рівня: від глобального до місцевого (локального). Сталий (стійкий) розвиток забезпечує політика держави, яка формує мету сервісного забезпечення задоволення потреб громадян. Одним з факторів впливу на сталий (стійкий) розвиток держави може слугувати міжнародний досвід, оскільки різний темп та рівень розвитку може стати прикладом і платформою для сприйняття позитивного досвіду [389].

Оскільки життя громадян з кожним роком стає все більш цифровізованим, особливої уваги заслуговують послуги, які надаються державними органами та можливість їх отримання у дистанційному режимі. Суть демократії у дії полягає у взаємодії G2C та у зворотному напрямку, навіть проста адміністративна послуга, як зміна місця проживання чи відновлення паспорта втілює у собі функцію сервісу. ІКТ можуть сприяти спрощенню та прискоренню адміністративних процедур і розвитку інституту участі, що, у свою чергу, підвищує довіру до уряду і освіченість громадян у питаннях державної політики.

Неможливо не погодитися з тим, що цифрові засоби варто використовувати аби надати громадянам можливість висловлювати свою думку, а також створювати більш якісні послуги [34, с. 178]. У цілому, розвиток е-урядування призводить до зміни парадигми державного управління та перенесення акценту на державне регулювання і задоволення потреб осіб із урахуванням викликів сьогодення, залучаючи сучасні ІКТ. Тому, в сучасних умовах е-урядування стало одним із невід’ємних інструментів реформування відносин комунікації між державою та громадськістю і створює умови для переведення зазначеної взаємодії на якісно новий сучасний рівень [22, с. 107].

Державним структурам варто застосовувати позитивний приклад бізнес-структур, що пристосовуються реалізовувати свої послуги та доставляти товари швидше і якісніше. Однією з таких можливостей є е-урядування з технологіями надання послуг громадянам та юридичним особам, що мають враховувати та здійснюватися за принципом «good governance» («доброго урядування»), спрямованого на всебічну допомогу та сприяння їх отримувачам. Невипадково зазначається, що базові принципи функціонування моделі доброго урядування були запозичені у приватного сектора економіки [139, с. 4].

У звіті ООН про електронний уряд 2008 р. (UNDESA) [397] уперше була представлена ідея взаємозв’язку урядових структур, суть якої полягає не лише у здійсненні сервісної функції держави, тобто наданні послуг, а й у стимулюванні підзвітності структур, удосконаленні взаємодії G2G. У звіті 2012 р. (United Nations E-Government Survey 2012. E-Government for the People) [398] вказувалося на те, що для більш ефективного впровадження е-урядування необхідне стратегічне планування з питань розвитку інституту участі, підвищення прозорості та оперативності надання державних послуг. За рахунок цього буде відбуватися демократизація держави, оскільки відкритість та інститут участі сприяє розвитку громадянського суспільства. Наприклад, існує думка про важливість бюджетної інформації як ключа до ефективного управління, оскільки бюджети є найбільш важливим політичним документом держави, в якому цілі політики узгоджуються і реалізуються у конкретних умовах (відповідно до

чинного законодавства країни). З цією метою було створено міжнародну організацію та Ініціативу OGP [363], в рамках якої реалізується програма “Open Budget Survey” [360] для реалізації прозорості державних дій і оцінки їх у рамках міжнародного співтовариства. Прозорість, участь та підзвітність є невід’ємними аспектами при побудові демократичної держави. Ініціативи, запропоновані OGP, зробили поширення інформації більш зручним, а ІКТ, що використовуються для підтримки е-урядування, актуалізували заклики до прозорості [347].

В Україні OGP базується на нормах Закону України від 13.01.2011 р. «Про доступ до публічної інформації» [187] та Постанови Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 р. № 835 «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних» [200]. Нагляд за діяльністю Єдиного державного веб-порталу відкритих даних здійснювало Державне агентство з питань електронного урядування [146], яке у 2019 р. було перетворене на Міністерство цифрової трансформації України (далі – Мінцифри) [40].

Однією з базових рекомендацій, вказаних в Керівництві щодо відкритих урядових даних для залучення громадян, 2013 р. (OGDCE) [346], є створення єдиного порталу пошуку державних рішень. В Україні ця рекомендація реалізована за підтримки іноземних партнерів з American people through the United States Agency for International Development (USAID) у рамках проєкту «Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах» (“TAPAS”) [237].

Використання сучасних інформаційних технологій, докорінно змінює парадигми публічної комунікації та визначає їх основні напрямки й пріоритети подальшого розвитку, змінює акценти – не тільки у форматі взаємодії, але і у об’єктах комунікації, відповідно до міжнародних та європейських стандартів захисту прав людини та цінностей, визначених Конституцією України й міжнародно-правовими зобов’язаннями України. Дієва трансформація держави на усіх рівнях ґрунтується на цифровій трансформації із врахуванням необхідності створення сучасного цілісного світогляду на основі глобальних

тенденцій розвитку права, науки про державне управління, правоохоронну діяльність й правосуддя, із урахуванням уявлень науковців щодо віртуалізації е-реальності. В Україні прискореними темпами здійснюється перехід до режиму «без паперів», що в свою чергу, прискорює цифровізацію та сприяє створенню сучасного цифрового правового простору [23, с. 13]. Процес цифризації, або цифровізації, що відбувається у всіх органах публічного адміністрування в Україні, – це основа для внутрішнього регулювання державного управління. Це, у першу чергу, стосується інституту участі і врегулювання виборчих відносин. Інформаційно-комунікаційний складник у механізмах публічного адміністрування забезпечує більш високий рівень ефективності. З широким запровадженням концепції е-урядування відбулася заміна традиційних відносин громадян і уряду за принципом «людина несе зобов’язання перед державою» на сучасний, базований на розумінні сервісності держави та сприянні громадянам у реалізації їх прав і допомоги у виконанні обов’язків. Сучасна сервісна держава конкретизує електронне управління стосовно цільових завдань і функцій публічних інститутів, пов’язуючи його зі створенням інтегрованих багаторівневих інформаційних систем, що забезпечують міжвідомчу взаємодію та інформаційну комунікацію громадян (організацій) і держави [91, с. 23]. При цьому, метою подібних змін також є дотримання розумного балансу між кількістю і якістю, тобто у прагненні створення нових послуг необхідно враховувати граничні можливості органів щодо ефективності їх надання.

Міжнародний досвід свідчить, що ІКТ в е-урядуванні слід реалізовувати за принципом «єдиного вікна», де заявник послуги звертається на центральний інформаційний ресурс органу. Прикладом може слугувати Єдиний державний інформаційний портал «Єдине вікно для міжнародної торгівлі» Державної митної служби України (далі – Держмитслужба), де представлені послуги для сегменту бізнесу та громадян, і де останні можуть перевірити митні декларації онлайн, отримати інформаційну довідку або поскаржитись на роботу митниці. З 19 жовтня 2020 р. в особистому кабінеті веб-порталу була додана можливість подання заяви на реєстрацію об’єктів прав інтелектуальної власності. Також у

розділі «Реєстри та публічна інформація» користувач може ознайомитися з можливостями portalу, сформулювати запит та перевірити обліковий запис [61], адже відповідно до ст. 455 Митного кодексу України (далі – МК України) [127], Держмитслужба веде централізований облік осіб, які під час провадження своєї діяльності є учасниками відносин, що регулюються законодавством України з питань митної справи. У цілому, як відзначається в доктринальних джерелах, в умовах глобальних трансформаційних трансформацій, впливу пандемічних викликів і загроз на шляху становлення України у світі як авторитетної європейської держави, здатної забезпечити сприятливі умови для сталого розвитку та реалізації свого соціально-економічного потенціалу, рівень цифровізації відіграє суттєву роль у державному управлінні загалом та рівні цифрового розвитку, цифрових трансформацій та цифровізації Держмитслужби, зокрема [357, р. 253].

У цілому, е-урядування в Україні реалізується у вигляді взаємопов'язаних інтегрованих компонентів: міжгалузевих – електронний паспорт [179], ідентифікаційний код/номер [153] і відомчих (наприклад, «Електронна митниця» тощо). Найчастіше застосовуваними є на теперішній час комплексні інформаційні системи, що забезпечують автоматизацію як окремих установ, так і установ з територіально розподіленою структурою, до яких належать центральні та регіональні органи виконавчої влади. Згідно з Концепцією створення багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця», схваленою Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.09.2008 р. № 1236-р [109], та Законом України від «Про державний бюджет України на 2012 рік» [184], були виділені кошти на розвиток інформаційних технологій Держмитслужби, закупівлю програмного забезпечення, активного мережевого обладнання для комп'ютерних мереж митних органів та їх підрозділів. Електронну митницю було визначено як комплексну систему, що поєднує ІКТ та сукупність механізмів їх застосування. Концепція визначила принципи побудови комплексної системи та етапи її утворення, основні положення з формування її інформаційно-телекомунікаційного забезпечення, а також створення передумов для інтеграції

України до світової інформаційної спільноти. Дійсно, подання митної декларації в електронній формі значно спрощує та прискорює декларування товарів, а діяльність електронної митниці надає урядам і підприємствам необхідні моделі співпраці, забезпечуючи ефективний обмін інформацією. Це сприяє розвитку системи митного оформлення та контролю в Україні, що здійснюється у напрямку прискорення проходження товарів і транспортних засобів через митний кордон. Підвищення пропускної спроможності пунктів пропуску, без зниження при цьому надійності митного контролю, дає можливість гуманізації та спрощення режиму контролю за переміщенням товарів і транспортних засобів комерційного призначення [94, с. 8].

ІКТ широко використовуються центральними та регіональними органами влади для забезпечення функціонування систем єдиного документообігу: бухгалтерського обліку, геоінформаційних систем та кадастрів комунальної власності, а також системи управління потоками робіт і організації конфіденційного документообігу. Серед них найпопулярнішими є «Діло», «Мегаполіс» та «Оптима» [90]. Крім того, наявний ряд вимог щодо технічних параметрів функціонування веб-сайтів державних органів. Зокрема, у вересні 2013 р. Постанову Кабінету Міністрів України від 04.01.2002 р. «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» [220] було доповнено технічними вимогами щодо створення (модернізації) офіційних веб-сайтів, що стосуються доступу до них користувачів з вадами зору чи слуху [75].

При цьому, якщо взяти до уваги технології е-урядування та е-демократії, які уже працюють у розвинених країнах, то нормою в Україні на офіційних сайтах державних структур повинні бути такі елементи взаємодії як форми для електронних консультацій, форми опитувань на різні теми, веб-конференції з питань управління та рішень, які приймаються в органах управління. Вони є сервісними елементами взаємодії влади через Інтернет, тобто мова йде про електронну взаємодію, що безпосередньо працює на задоволення потреб користувачів. На жаль, не завжди на веб-сайтах органів державної влади

передбачений «зворотній зв'язок» – можливість для громадськості висловлювати свою думку щодо діяльності конкретного органу і прийнятих ним рішень, а також реалізації державних програм. Ця проблема особливим чином стосується органів влади регіонального рівня в Україні. Онлайнові сервіси для громадян і сегменту бізнесу майже не представлені, крім того, темпи впровадження систем захисту інформації до протоколів роботи органів влади залишає бажати кращого [260]. Фактично, це є технічною стороною питання, проте варто відзначити, що, наприклад, система «Вулик» отримала атестат відповідності комплексної системи захисту інформації. Отже, користувачі «Вулика» – центри надання адміністративних послуг (далі – ЦНАП) можуть бути впевненими у захищеності всієї інформації, що проходить через інформаційну систему. Також ЦНАПи можуть без ускладнень будувати свої системи захисту інформації там, де використовується «Вулик» [265, с. 151].

Необхідно відзначити, що будь-яке впровадження стандартів е-урядування в Україні відбувається відповідно до Концепції впровадження стандартів Європейського Союзу за методом «обкладинки», затвердженої Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 16.11.2011 р. № 224 [104]. Саме у цьому документі окреслений напрямок на стандартизацію, що передбачає наявність уніфікованих правил, дотримання яких є обов'язковим для будь-якого органу при створенні та провадженні своєї діяльності. Так, ЦНАПи в своїй діяльності керуються ISO 9001, міжнародним стандартом оцінки якості надання адміністративних послуг, який передбачає визначений перелік етапів такої оцінки [267, с. 127].

Одним з важливих напрямків удосконалення публічного адміністрування та використання ІКТ є принцип доброго урядування. Поперед усе на досягнення цілей доброго урядування спрямовано запровадження сервісних послуг урядових установ, запроваджуються можливості для зворотного зв'язку з громадянами та суб'єктами господарювання. Уперше термін «good governance» використав Світовий банк у 1989 р. [388, р. xii, 61] з особливою увагою на якість управління, характер і наслідки управління і дій у практиці державного адміністрування. Цей

термін часто застосовується у програмах допомоги та розвитку країн «третього світу» з метою налагодження та досягнення цілей сталого розвитку [390, р. xiv, 9, 12, 148–149; 377, р. 7].

Концепція доброго урядування у подальшому знайшла своє застосування на рівні ООН та Міжнародного валютного фонду, у політиці багатьох європейських країн, які мають на меті створення і розбудову демократичної держави. Добре урядування – це невід’ємний складник будь-якого рівня державного управління, але, передусім, це основа місцевого управління, оскільки місцеві органи влади здійснюють безпосередню комунікацію з громадянами та надають державні послуги. На цьому рівні якнайкраще втілюється взаємодія між урядовими (адмініструючими) установами та громадянами, і у держави з’являється можливість оцінити настрій мас та ефективність надання послуг. Сама ж концепція «good governance» є концепцією, що визначається через виключення, де негативні тенденції і практики управління є тим, що не відповідає вимогам належного управління. Теорія доброго урядування відображає і змінюється відповідно до соціальних тенденцій та інтересів, а також економічних змін у світі. Негативні тенденції позначаються поняттям «poor governance» («погане урядування») і має на увазі причини поганого розвитку в усіх сферах соціального життя і політичного управління державою [266, с. 123]. Як справедливо відзначає Т.В. Аверочкіна, концепції людиноцентризму, сервісної держави та «good governance» є на теперішній час надзвичайно актуальними в Україні. Адже держава, маючи потужний правовий та інституційний механізм, не повинна спрямовувати його проти власних громадян (як це сталося з дипломуванням моряків), встановлювати складні процедури для морської торгівлі тощо [3, с. 83].

ООН у своїх рекомендаціях з розвитку держав у сфері державного управління визначає добре урядування як це прозоре і підзвітне управління людськими, природними, фінансовими та екологічними ресурсами з метою справедливого та сталого розвитку у контексті політичного та інституційного середовища, яке підтримує права, демократичні принципи та верховенство

закону [335]. ООН також вважає, що добре урядування має вісім основних характеристик (або принципів): участь, орієнтована на консенсус, підзвітність, прозорість, оперативність, ефективність, справедливість та інклюзивність, а також відповідність принципу верховенства права. Крім того, воно прагне забезпечити мінімізацію корупції, врахування вподобань та голосів меншин і найбільш уразливих верств суспільства під час прийняття рішень. Воно також реагує як на теперішні, так і на майбутні потреби суспільства [403].

Програма Європейського знаку досконалості управління (European Label of Governance Excellence, ELoGE) пропонує більш розширений перелік принципів доброго урядування (12): участь, представництво, справедливі вибори; чуйність, контактність; ефективність та результативність; відкритість і прозорість; верховенство права; етичність; компетентність та спроможність; інноваційність та відкритість до змін; сталий розвиток та стратегічна орієнтованість; раціональне управління фінансами; права людини, культурне різноманіття та соціальна згуртованість; підзвітність [167; 312]. Незважаючи на те, що вказані дванадцять принципів доброго урядування стосуються місцевого (муніципального) рівня управління, вони також можуть бути застосовані та впроваджені й на загальнодержавному, й на регіональному рівнях. Як зазначається у Програмі Академії лідерства (Leadership Academy Programme), добре урядування є вимогою на всіх рівнях державного управління [354, р. 6].

Розглянемо, яким чином може проявлятися застосування ІКТ у досягненні цілей та забезпеченні ефективного функціонування публічного адміністрування, побудованого за принципами доброго урядування.

1. Участь, представництво, справедливі вибори. Цей принцип фокусує увагу на рівних можливостях громадян у прийнятті рішень та участі у формуванні політики місцевого та глобального рівнів. Крім того, громадянин – це основна одиниця суспільного розвитку, яка має бути максимально залучена у процеси громадського та політичного життя, а своє волевиявлення реалізує безпосередньо або через наділені відповідною компетенцією органи [270, с. 37]. Право голосу як у чоловіка, так і у жінки, є

платформою доброго урядування. Участь може бути прямою або здійснюватися за допомогою законних представників. Варто зазначити, що здійснення голосування через законних представників не обов'язково означає, що беруться до уваги інтереси тільки найбільш вразливих верств суспільства, це пов'язано, у першу чергу, з організацією волевиявлення громадян. Це також означає свободу вираження поглядів, право вибору та організованість громадянського суспільства в країні. Значення мають усі голоси, незалежно від статусу чи матеріального статку, і беруться до уваги при прийнятті рішень, у т.ч. при перерозподілі бюджетних коштів, оскільки саме громадяни є центральною виборчою одиницею, залучені у суспільне життя на різних рівнях.

Місцеві вибори проводяться вільно і справедливо, відповідно до міжнародних стандартів та національного законодавства. В Україні їх врегульовано Законом України від 14.07.2015 р. «Про місцеві вибори» у частині положень щодо організації та проведення повторних, проміжних, додаткових виборів і заміщення депутатів, обраних у багатомандатному виборчому окрузі, повноваження яких достроково припинені, що діють до наступних чергових або позачергових виборів депутатів місцевих рад [214]. Виборчим Кодексом України [16] визначаються гарантії права громадян на участь у виборах, регулюється підготовка та проведення виборів Президента України, народних депутатів України, депутатів ВР АРК, обласних, районних, сільських, селищних, міських, районних, районних у містах рад, сільських, селищних, міських голів. Виборчі права громадян України закріплено Конституцією України (розділ 3 «Вибори. Референдум», ст.ст. 24, 36) [103].

Можливості застосування ІКТ у виборчому процесі та у процесі проведення референдумів є доволі широкими: від спрощення самої процедури голосування до ідентифікації та забезпечення участі громадян, особливо з обмеженими можливостями до відвідання виборчих дільниць. Але зважаючи на особливу важливість процесів прямої демократії, тут має бути забезпечено високий рівень технічного супроводу та убезпечення від стороннього втручання. На теперішній час розглядаються можливості проведення голосування за

допомогою Єдиного порталу державних послуг Дія [25; 49], який став найбільш успішним інноваційним проєктом сучасної України, дозволивши, зокрема, громадянам мати усі необхідні офіційні документи із збереженням їх дієвості у смартфоні, отримувати державні послуги онлайн [33; 148]. На теперішній час на Порталі Дія передбачено Профіль виборця, що дозволяє швидко перевірити себе у списку виборців та дізнатися свою виборчу дільницю, знайти всю інформацію щодо виборів, якщо запрошення на вибори загубилося [239], але не надає можливості безпосередньої можливості здійснення голосування. Така можливість також не передбачена діючим законодавством України. На практиці застосування цього порталу у процесі голосування все ж було апробовано у 2023 р. при обранні національного журі Євробачення-2023. Громадяни України віком від 14 років могли віддати один голос за одного члена журі, якого треба було обрати зі списку кандидатів. Щоб проголосувати, потрібно відкрити розділ «Послуги» та натиснути на «Опитування» [10]. Такий механізм значно спрощує доступ до процедури голосування, дає змогу охопити ним більші верстви населення при проведенні і місцевих, і загальнодержавних виборів та референдумів, але на теперішній час вимагає змін до виборчого законодавства.

2. Чуйність, контактність. Цей принцип означає, що структури публічного адміністрування та їх механізми адаптуються відповідно до законних інтересів і потреб громадян, державні послуги надаються якомога швидше, з урахуванням можливостей та пристосовуючись до обставин (пандемії, воєнний стан тощо), а запити та скарги розглядаються у розумні строки [266, с. 125]. Застосування ІКТ відповідно до цього принципу, безумовно, є на часі. Простота доступу до державних та муніципальних послуг спрощує отримання фізичними та юридичними особами необхідної інформації та управлінських послуг, покращує механізм реалізації прав та виконання обов'язків. Зокрема, на Порталі Дія з достатньою зрозумілістю наведено переліки послуг, які можна отримати, наводяться зразки пошукових запитів та алгоритм дій для отримання тієї чи іншої послуги [33]. На сайтах органів місцевого самоврядування розміщується найбільш актуальна інформація про поточне життя громади (стан води та

радіаційної безпеки, адреси бомбосховищ тощо), адміністративні послуги для громадян, бізнесу, по виконавцях, тощо, передбачена можливість запису на прийом до посадової особи онлайн [138]. На сайтах органів місцевого самоврядування в Україні довгий час не була забезпечена можливості відкритого громадського обговорення ініціатив міських рад, а також був відсутнім переклад інформації англійською мовою [268, с. 32]. Зараз ці прогалини переважно усунуті, але все ж окремі недоліки залишаються. Так, наприклад, на сайті міста Одеси забезпечено електронне обговорення найактуальніших питань життя міської громади [279] та передбачений англійський інтерфейс сайту, проте він не є активним. Сайт Тернопільської міської ради 17 липня 2023 р. був недоступний [313], а Хмельницької – має досить обмежену інформацію заявленою англійською мовою, не передбачає електронного обговорення, проте містить розділ електронних петицій. Крім того, на сайті багато актуальної інформації, що може бути корисною [296]. Таким чином, контактність більшою мірою реалізовано на муніципальних та загальнодержавних сайтах, проте супровід англomовним перекладом має удосконалюватися для забезпечення можливості повного ознайомлення з ним іноземців, а також зважаючи на те, що Президентом України подано до Верховної Ради законопроект № 9432 «Про застосування англійської мови в Україні» [235], яким передбачається офіційно закріпити статус англійської як однієї з мов міжнародного спілкування в Україні [21].

З метою забезпечення контактності у складних умовах обмеженого енергопостачання в Україні восени 2022 р., з метою гарантування безпеки держави, безпеки та сталості електронних комунікаційних мереж Указом Президента України №802/2022 введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 26.11.2022 р. «Про забезпечення електронними комунікаційними послугами в умовах воєнного стану» [229], яким передбачена необхідність забезпечення постачальниками електронних комунікаційних мереж та/або послуг невідкладного надання електронних комунікаційних послуг з дотриманням установлених показників якості для встановленого Національним

центром оперативно-технічного управління мережами телекомунікацій переліку об'єктів з урахуванням можливої відсутності електроживлення на таких об'єктах щонайменше протягом трьох діб (п. 1 Рішення). Кабінету Міністрів України було доручено, зокрема, забезпечити пріоритетне електроживлення об'єктів інфраструктури та технічних засобів електронних комунікацій, а також споруд електронних комунікаційних мереж (п.п. 2 п. 2 Рішення).

3. Ефективність та результативність. Добре урядування вимагає від інститутів та органів публічного адміністрування обслуговування усіх зацікавлених у послугах осіб. Ефективність і результативність у контексті доброго урядування передбачає, що процеси управління та органи державної влади максимально використовують доступні їм ресурси з метою задоволення потреб сучасного суспільства, а підсумки, отримані у результаті такої діяльності, відповідають заявленим цілям. Органи публічного адміністрування за допомогою регулярного аудиту та атестації якості мають можливість оцінити ефективність та дієвість послуг, що надаються, і, як результат, підвищити продуктивність. Цей принцип втілюється в двох лаконічних тезах: 1) відповідність результатів заявленим цілям, 2) максимально можливе використання доступних ресурсів для досягнення цих цілей [266, с. 125].

Використання ІКТ з метою забезпечення ефективності та результативності не викликає сумнівів. За їх допомогою можливо кратно збільшити об'єми оброблюваної інформації та охопити обслуговуванням значно більшу кількість бажаючих отримати управлінські послуги. За результатами, опублікованими у аналітичному звіті Київського міжнародного інституту соціології «Думки і погляди населення України щодо державних електронних послуг: вересень 2021 року» [51], за період з вересня 2020 по вересень 2021 рр. користування державними електронними послугами зросло з 53% до 60%, тобто станом на вересень 2021 р. 3 з 5 респондентів мали досвід користування такими послугами, серед конкретних послуг найбільш поширеним є користування «Дією», причому рівень користування збільшився з 13% у 2020 р. до 30% у 2021 р. (с. 5). Таке значне зростання, більше ніж у два рази за рік свідчить про збільшення довіри до

електронних послуг, їх зручність та ефективність. Упродовж 2022 р. 63% українців користувалися послугами онлайн. У 2021 р. цей показник був 60%, а у 2020 р. – лише 53%. Найпопулярнішими сервісами залишилися застосунок або Портал Дія. Так, завдяки Дії на 10% більше українців стали користуватися послугами онлайн [95].

4. Відкритість і прозорість. У всьому світі розвивається тенденція відкритості і прозорості [132, с. 67–68]. Це означає, що уряд надає інформацію про рішення, реалізацію політики та про результат проведених заходів громадянам для того, щоб населення країни було ефективно поінформоване про роботу влади і мало змогу вносити корективи на етапах формування політичної лінії. Т. Андрійчук, аналізуючи визначення терміна «прозорість» як інформаційної характеристики і спроби наукового тлумачення прозорості як принципу державної політики, виокремлює такі ключові слова: інформація, поінформованість, обізнаність, зрозумілість, доступність, легкість для сприйняття. Перші два дескриптори свідчать про тісний зв'язок принципу прозорості з інформуванням громадськості, а інші уточнюють, що таке інформування має передбачати перетворення досить складної за своєю природою інформації про державну політику на зрозумілу, легку для сприйняття різними аудиторіями. Враховуючи це, на думку авторки, принцип прозорості державної політики можна тлумачити як забезпечення зрозумілості державної політики для громадян за допомогою інформаційної діяльності органів державної влади [6, с. 75].

Відкритість передбачає також відкритий доступ до всієї інформації, яка не має особливого режиму доступу. Це також стосується наявності законодавчо врегульованого захисту приватного життя, зокрема відповідно до ст.ст. 32 та 34 Конституції України. Обіг інформації в Україні урегульовано законами України від 02.10.1992 р. «Про інформацію» [210] та від 13.01.2011 р. «Про доступ до публічної інформації». У нормах першого Закону надається, зокрема, перелік інформації з обмеженим доступом, а другим – передбачено механізми реалізації права кожного на доступ до публічної інформації. В Україні діє також

Закон України від 21.01.1994 р. «Про державну таємницю» [186], що регулює суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, засекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці з метою захисту національної безпеки України.

Прозорість означає, що прийняті рішення та їх виконання не просто доступні населенню та міжнародному співтовариству, а й постійно удосконалюються відповідно до міжнародних рекомендацій і стандартів, а також забезпечується відповідність національного законодавства міжнародно узгодженим нормам. Відкритість та прозорість має на увазі, що існують загальновідомі процедури і механізми прийняття рішень, а інформація про рішення, реалізацію політики та результати надається громадянам таким чином, щоб вони могли ефективно і безперешкодно оцінювати і приймати участь у коригуванні і формуванні діяльності місцевої влади [266, с. 125].

Доступ до відкритих даних забезпечується також їх публікацією на відповідних сайтах та порталах. Наприклад, на офіційному сайті міста Одеса на сторінці «Відкрите місто» розміщено: статут міста, міські програми, паспорти бюджетних програм, інформацію про публічні закупівлі, стратегію економічного і соціального розвитку міста, концепції розвитку міста, рішення міської ради та виконкому, розпорядження міського голови, проекти рішень міськради та виконкому, проекти регуляторних актів [138].

Принципи відкритості й прозорості як важливі передумови для утвердження демократії участі в діяльності органів державної влади набуває дедалі важливішого значення в Україні. Значущим кроком у цьому напрямі стало запровадження трьох нових для України механізмів, що ґрунтуються на використанні низки електронних інструментів: електронні петиції (відповідно до ст. 23¹ Закону України від 02.10.1996 р. «Про звернення громадян» [208]), електронна система публічних закупівель ProZorro (відповідно до Закону України від 25.12.2015 р. «Про публічні закупівлі» [225]) та електронне декларування (відповідно до Закону України від 14.10.2014 р. «Про запобігання корупції» [193]) [132, с. 73–74]. Прозорість та підзвітність як компоненти е-

урядування спрямовані на зменшення корупції. Сьогодні обізнаність громадян про свої права та важливість таких явищ, як прозорість і підзвітність, значно зросла порівняно з попередніми десятиліттями. Ці принципи використовувалися міжнародними суб'єктами при створенні основних рекомендацій щодо учасників політичної арени на глобальному рівні. На національному рівні ці концепції пов'язані з інтеграцією ефективних міжнародних інститутів у законодавчу базу країн для стимулювання економічного та соціального зростання. Активна інтеграція компонентів, запропонованих міжнародним співтовариством, стала стимулом для розвитку підзвітності, адміністративної грамотності, та дій проти корупції [386, р. 33].

5. Верховенство права. Добре урядування потребує наявності чітко встановлених законодавчих рамок, а також беззаперечне їх дотримання. Верховенство права – це основа для створення демократичного суспільства, його фундамент. Цей принцип закріплюється у конституціях (ст. 8 Конституції України, ст. 7, 8, 15 Конституції Молдови [102] тощо) і є основоположним для держав та суспільств. 2 листопада 2004 р. Конституційним Судом України було прийнято рішення, в якому він уперше виклав своє розуміння верховенства права: «Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України» (абз. 2 пп. 4.1) [254].

У Доповіді Венеціанської комісії «Про верховенство права» [376] відзначається про 6 основних елементів верховенства права (п. 41): законність, у

т.ч. прозорий, підзвітний і демократичний порядок введення законів у дію; правова певність; заборона свавілля; доступ до правосуддя у незалежних і неупереджених судах, у т.ч. судовий контроль за адміністративними актами; дотримання прав людини; недискримінація та рівність перед законом. Перелічені елементи є основою конституційних і законодавчих положень та судової практики і на національному, і на міжнародному рівнях. Відповідно до підходів Венеціанської комісії виділяють такі складники верховенства права: доступ до закону (положення закону повинні бути зрозумілими, ясними та передбачуваними); вирішення питань про юридичні права повинно, як правило, здійснюватися на підставі закону, а не за розсудом; рівність перед законом; влада повинна реалізовуватися відповідно до закону, справедливо та розумно; права людини повинні бути захищені; повинні бути наявні засоби для врегулювання спорів без невиправданих витрат та відстрочок; наявність справедливого суду; держава повинна дотримуватися своїх зобов'язань у рамках як міжнародного, так і національного права. Дієвість таких складників, безумовно, може бути досягнута за допомогою ІКТ та державних публічних сервісів, що будуються відповідно до норм законодавства та враховують права людини і громадянина, юридичних осіб, закріплені у діючих стосовно держав міжнародних угодах, їх конституціях, іншому законодавстві.

6. Етичність. Під етичністю мається на увазі першочерговість суспільного блага перед індивідуальним, а також ефективні процедури протидії корупції [266, с. 125], зокрема через своєчасну заяву про наявність конфлікту інтересів і прийняття відповідного рішення стосовно вирішення конфлікту. Європейський кодекс поведінки для всіх осіб, які залучені до місцевого та регіонального врядування, ухвалений Конгресом місцевих та регіональних влад Європи 7.11.2018 р. [60] передбачає загальні принципи поведінки для службовців: верховенство закону, підзвітність, прозорість, повага та недискримінація, заслуги, безсторонність, дії при виникненні конфлікту інтересів (ст.ст. 3–9). Вони наслідують принципи доброго урядування та передбачають заходи для підвищення етики поведінки. У Резолюції 433 (2018) для всіх осіб,

залучених до місцевого та регіонального врядування [250] зазначено, що корупція й інші форми неетичної поведінки продовжують загрожувати демократії, нові форми врядування, очікування громадян щодо етичної поведінки та швидкий розвиток комунікаційних технологій створюють нові етичні виклики для місцевого та регіонального врядування. Стосовно застосування ІКТ для досягнення принципу етичності управління, то, скоріше за все, вони набагато більшою мірою забезпечать його дотримання, ніж посадові особи через відсутність «людського чинника» у спілкуванні. Але, поряд з цим, постає питання суб'єктів, залучених до обробки інформації, що подається та отримується за допомогою ІКТ у системах публічних сервісів, адже цілковито уникнути залучення людини до цих процесів навряд чи вдасться найближчим часом, що висуває особливі вимоги до компетентності, спроможності та відповідальності таких осіб, а також протидії корупції. Ці аспекти діяльності мають бути визначені законодавством та передбачені відповідними посадовими інструкціями.

7. Компетентність та спроможність. Цей принцип включає у себе наявність у державних службовців відповідних професійних навичок, процедур їх атестації та механізмів підвищення кваліфікації. Крім того, функціонування механізмів мотивації державних службовців є гарним показником коректного адміністрування органів управління. Компетентність урядовців впливає на правильність прийнятих рішень та результативність діяльності, у т.ч. і за допомогою опрацювання механізмів, пропонованих ІКТ. Професійні навички тих, хто забезпечує управління постійно підтримуються і стимулюються. Компетентність працівника відображається у його умінні конкретно виконувати покладені зобов'язання і прагненні до самореалізації у рамках структурних можливостей [266, с. 125]. Так, Наказом Національного Агентства України з питань державної служби від 12.12.2019 р. № 226-19 «Про затвердження Порядку нарахування кредитів ЄКТС за результатами професійного навчання» [202], з метою реалізації Плану заходів реалізації Концепції реформування системи професійного навчання державних службовців, голів

місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад, затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10.05.2018 р. №342-р [144], було затверджено порядок нарахування кредитів ЄКТС за результатами проходження кваліфікаційних курсів, для можливості оцінювання результатів його службової діяльності, невиконання (або виконання не у повному обсязі) індивідуальної програми може бути підставою для встановлення державному службовцю нижчого балу за результатами оцінювання.

Постійне підвищення своєї професійної компетентності є обов'язком державного службовця, який закріплено в Законі України від 10.12.2015 р. «Про державну службу» [185]. Наказом Національного Агентства України з питань державної служби від 03.12.2020 р. № 226-20 затверджено Методику оцінювання результативності професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування [124]. Створена в Україні система оцінювання професійного розвитку державного службовця побудована на негативній стимуляції до розвитку та підвищення своїх професійних навичок, оскільки втілюється у зобов'язанні, а не у можливості. Так, маючи обов'язок, який не тягне за собою позитивно стимулюючих наслідків, службовець завідомо негативно сприймає необхідність включати у свою професійну діяльність елементи освітніх програм [266, с. 126]. Застосування ІКТ у забезпеченні підвищення кваліфікації службовців, їх постійному навчанні є зручним способом набуття необхідних компетентностей. Одним з кроків запровадження максимально комфортного підвищення кваліфікації службовців за допомогою ІКТ стало розміщення на Порталі Дія освітніх серіалів, спеціально призначених для державних та муніципальних службовців, з метою покращення обізнаності з новими технологіями, принципами доброго урядування тощо [45; 46; 301]. А зростання залученості населення України до отримання різноманітних публічних послуг за допомогою ІКТ сприяють й обізнаності з новими технічними інноваціями також службовців, як членів громад та громадян країни.

8. Інноваційність та відкритість до змін. Уряд і урядові організації

повинні бути відкриті до змін та інновацій для забезпечення отримання переваг від нових рішень та кращих практик [173]. Під час суспільних змін виникають нові проблеми, що вимагають рішень, прийнятих з розумним підходом, тому відшукуються нові та ефективні шляхи вирішення цих проблем, і використовуються сучасні методи надання послуг [266, с. 126]. Створюючи сприятливий клімат для змін, органи публічного управління відкривають можливості для досягнення більших результатів. Публічне адміністрування має бути ефективним й своєчасним, таким, що забезпечує все, що потрібне, на підставі чітких завдань, оцінки майбутнього впливу та у випадках, де це можливо, – попереднього досвіду. Реалізація принципу ефективності також залежить від упровадження політики ЄС на пропорційній основі та від того, чи ухвалюються рішення на найбільш доречному рівні [172]. Впровадження ІКТ у діяльність органів публічної адміністрації свідчить про прагнення інноваційності та відкритості до змін. «Перехід» на електронну форму «спілкування» відбувається практично в усіх сферах публічного адміністрування в Україні. Уже згаданий Портал Дія значно спрощує тривалі та енерговитратні процедури отримання грантів, коштів на відновлення пошкодженого житла, отримання статусу безробітного, сертифікату про вакцинацію від COVID-19, дає можливість підписання документів за допомогою електронного підпису тощо. А відкриття ЦНАПів органами місцевого самоврядування забезпечило надання багатьох публічних послуг на муніципальному рівні. Значними перевагами надання онлайн-послуг відповідно є персоналізованість, швидкість, дешевизна та можливість доступу 24/7 [265, с. 151].

9. Сталий розвиток та стратегічна орієнтованість. Політика держави не повинна бути розрахована лише на сьогоднішні та теперішні обставини, вона має враховувати майбутні інтереси соціуму. Аналіз і прогнозування є важливими складниками побудови політичної лінії. Важливим фактором є також сталий розвиток суспільства, готовність сприймати зміни і слідувати запропонованій політичній спрямованості. Стратегічна орієнтованість розуміє під собою наявність широкої і довгострокової перспективи майбутнього, а також розуміння

того, що необхідно для такого розвитку, з урахуванням збереження самобутності суспільства, культурних і соціальних труднощів, які склалися протягом багатьох років [83, с. 16, 153]. В Україні такими складовими є плани та стратегії розвитку, як на національному, так і на регіональному рівнях. Наприклад, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 5.08.2020 р. № 695 Державна стратегія регіонального розвитку на 2021 – 2027 роки, що була підготована у зв'язку з завершенням строку реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, а також соціально-економічними змінами та новими викликами, що постали перед Україною останніми роками. Зокрема, цим довгостроковим документом передбачається цифрова трансформація регіонів: проведення реінжинірингу публічних послуг; удосконалення нормативно-правової бази; забезпечення електронної взаємодії між національними реєстрами, реєстрами органів місцевого самоврядування, а також іншими електронними інформаційними ресурсами із синхронною швидкістю передачі даних не менше 100 Мбіт/с з дотриманням вимог щодо кібербезпеки; запровадження можливості отримання електронних послуг через смартфон та через мобільний додаток Єдиного державного веб-порталу електронних послуг Портал Дія, облаштування відкритих Wi-Fi зон у громадських місцях; забезпечення переведення пріоритетних публічних послуг, у тому числі відкритих даних та інструментів е-демократії, в електронну форму, тощо. Таким чином буде забезпечуватися краща взаємодія і багато у чому подолані бюрократичні та часові перешкоди.

10. Раціональне управління фінансами. Цей принцип має на увазі фіксовані і доступні ціни на державні послуги, грамотну політику щодо перерозподілу бюджетних коштів і обачність в управлінні фінансами. Перерозподіл бюджетних коштів на місцевому рівні має здійснюватися з урахуванням думки населення, але при цьому оцінка ризиків і компетентна думка представницької влади повинні мати реалістичне уявлення щодо доцільності прийнятих рішень. Останнє може забезпечити міжмуніципальна солідарність і міжвідомчий зв'язок типу G2G. Цей принцип також відображає

вміння місцевої влади взаємодіяти з метою зниження та розподілу ризиків, а також збільшення відсотку вигоди [266, с. 126]. Раціональне управління фінансами передбачає, що 1) розмір платежів не перевищує вартості послуг, що надаються, та занадто не скорочує попит, зокрема коли йдеться про важливі публічні послуги; 2) економічність спостерігається при управлінні фінансами, у т.ч. під час взяття зобов'язань по кредитах та їхнього використання, під час оцінки ресурсів, прибутків і резервів та при використанні непередбачених прибутків; 3) розробляються багаторічні бюджетні плани у консультаціях з громадськістю; 4) здійснюється належна оцінка та управління ризиками, у т.ч. шляхом оприлюднення консолідованих рахунків та, у випадку державно-приватних партнерств, шляхом реалістичного розподілу ризиків; 5) органи місцевого самоврядування беруть участь у організації заходів з міжмуніципальної солідарності, чесного розподілу витрат і доходів та зменшення ризиків (системи вирівнювання, міжмуніципальна співпраця, розподіл ризиків тощо) [171]. Наприклад, на офіційному сайті міста Одеса представлені документи щодо бюджету, паспорти бюджетних програм, інформація про публічні закупівлі, Стратегія економічного і соціального розвитку міста, що дозволяє ознайомитися з фінансовою сферою роботи міської ради і свідчить про відкритість інформації та належне управління фінансами громади. Вплив громади на фінансові рішення здійснюється через обраних депутатів та за допомогою Муніципальної онлайн-платформи «Соціально активний громадянин» [130].

11. Права людини, культурне розмаїття та соціальна згуртованість.

У діяльності органів державного управління службовці повинні керуватися чинним законодавством, а права людини беззаперечно дотримуватися, виключаючи будь-яку можливість дискримінації. У кожній державі права людини закріплюються або у конституції, або у спеціально присвяченій їм декларації. У поточних законах і підзаконних юридичних актах передбачаються процедури, механізми реалізації і захисту основних прав людини, закріплених у конституції [243, с. 132]. Культурне розмаїття розглядається як об'єкт захисту і

закріплено в Конвенції про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження 2005 р. [100], як розмаїття форм, за допомогою яких культури груп і суспільств знаходять своє вираження. Ці форми самовираження передаються всередині груп та суспільств і між ними. Цей принцип також означає заохочення спрощення доступу до основних послуг, у чому найкращим чином сприятиме поширення використання ІКТ та зменшення витрат на підключення та користування Інтернетом. Цей принцип окремо ставить акцент на правах людини та має на увазі, що при здійсненні діяльності місцевою владою, права людини дотримуються, при цьому ліквідується будь-яка несправедливість і тим більше, неприпустимими є дискримінація [266, с. 126] та виключення/ігнорування. ІКТ можуть допомогти у досягненні цього принципу у системі публічного адміністрування через забезпечення доступу для усіх зацікавлених осіб як за допомогою комп'ютерів та смартфонів, так й за допомогою функціонування «єдиних вікон», ЦНАПів тощо. Розвиток громадянського суспільства, розбудова демократії в Україні, незупинний процес глобалізації, інтеграції різних сфер суспільних відносин, а також розвиток інформаційних технологій та широке їх використання багатьма членами суспільства зумовлюють розширення діапазону технологій реалізації (користування) конституційних прав людини [65, с. 95].

12. Підзвітність або відповідальність. Підзвітність – це ключова вимога доброго урядування. Але не лише урядові організації несуть відповідальність перед суспільством, а й організації громадянського суспільства повинні керуватися в своїй діяльності інтересами населення. Структура підзвітності залежить від природи прийнятих рішень та взаємозв'язків (G2C, G2G). Підзвітність не може здійснюватися без верховенства права та прозорості. Усі рішення, прийняті компетентними органами, мають належним чином повідомлятися і роз'яснюватися, аби інформація була не лише фізично доступною, але і доступною до розуміння. Крім того, цей принцип передбачає, що виробляються і функціонують ефективні механізми з метою запобігання недобросовісного управління, у цьому випадку мається на увазі протидія всім

видам корупції, включаючи етичний аспект. Він також передбачає однакову відповідальність усіх учасників процесу: зі сторони державних службовців – за прийняті рішення, зі сторони громадян – особиста, але кожен елемент несе відповідальність за прийняті рішення. Службовці, у свою чергу, несуть також відповідальність за розпорядження коштами і зобов'язані висвітлювати свою діяльність з метою прозорості функціонування системи (зокрема, за допомогою електронних декларацій). За умови дотримання фінансового та відповідного внутрішнього контролю, демонструється певний рівень системи і стійкість, навіть за відсутності показового прогресу, зберігається рівень довіри з боку громадян, оскільки вміння забезпечити стабільність – одна з цілей належного урядування. Також необхідними є механізми оцінки якості надання послуг і ефективна політика своєчасного інформування про порушення [266, с. 126, 127].

Незважаючи на виокремлення дванадцяти принципів доброго урядування, усі вони є взаємопов'язаними і зачіпають інтереси громадськості як всередині держави, так й поза національними кордонами, при тому, що будується добре урядування на підставі індивідуалізованих особливостей кожної держави. Усі ці принципи тією чи іншою мірою застосовуються на всіх рівнях управління – глобальному, регіональному, національному, місцевому [281, с. 128]. Різноманіття підходів до кількості принципів доброго урядування не означає відмови від деяких них чи розгляд їх як малозначущих, адже вони передбачають один одного. Формування у світі та в Україні інформаційного демократичного суспільства вимагає істотних змін у теоретичній та державно-правовій сферах, для визначення подальшого напрямку та якісного супроводу відповідних змін. Зміни, які стосуються функціонування держави, а саме управління (або шире – адміністрування), мають окрему цінність як сфера дослідження. Органи державної влади – це апарат реалізації прийнятих урядових рішень і функціональний інструмент взаємозв'язку з населенням шляхом надання послуг та отримання зворотного зв'язку.

Міжнародна практика свідчить про необхідність та дієвість створення загальних теоретичних концепцій, здатних сформулювати макет або забезпечити

модельне уявлення про необхідність перетворень і гіпотетичних результатів за умови коректної реалізації. Однією з таких стала концепція доброго урядування. Вона робить акцент на місцевому самоврядуванні, але має і загальний рекомендаційний характер щодо реорганізації системи управління і побудови політики та взаємовідносин між різними сегментами. Практика дозволяє місцевому самоврядуванню продемонструвати свою ефективність та результативність і підтверджує їх компетентність. Наявність подібних практичних дайджестів дозволяє муніципалітетам виявляти передову практику, перетворювати та інтегрувати її в свою діяльність. Кожній країні властиві свої передові практики, виходячи з рівня розвитку та якості муніципального адміністрування, управлінської системи і безпосередньо персоналу, який повинен пишатися тим, що робить все можливе для досягнення високої якості послуг, що надаються. Україна дотримується загальних тенденцій та робить значні кроки до якісної побудови сучасної демократичної держави. Про це свідчить не лише дослідження і створення нормативної платформи, але і активна взаємодія та участь у міжнародних програмах з метою підвищення ефективності процесів перетворення [266, с. 129].

В Україні діє ряд програм, спрямованих на побудову активного громадянського суспільства та впровадження принципів доброго урядування, націлених на розвиток окремих сфер. Наприклад, «Програма сприяння активності громадян «ДОЛУЧАЙСЯ»» (Enhance Non-Governmental Actors and Grassroots Engagement – ENGAGE), що здійснюється з 2016 р. і розрахована на розвиток інформованості та участі суспільства у громадському житті на національному, регіональному та місцевому рівнях, тобто фактично вписується у реалізацію принципів концепцій доброго урядування та е-урядування. Програма займається вдосконаленням громадської освіти, підтримкою громадських коаліцій та ініціатив, сприяє захисту інтересів громадян та впровадженню реформ завдяки більш організованій правозахисній діяльності, моніторингу та громадській активності [234].

З 2014 р. в Україні здійснювалася реформа адміністративно-

територіального устрою; у її рамках відбулося об'єднання місцевих громад, що зробило їх міцнішими та більш фінансово незалежними. Проєкт USAID «Стратегія для розвитку місцевого самоврядування в Україні» (PULSE) [256], виконавцем якого є Асоціація міст України, сприяв цим заходам, відстоюючи необхідність в ухваленні відповідного законодавства та потім надаючи допомогу громадам у впровадженні нових норм. Метою проєкту є зміцнення місцевого самоврядування, поглиблення демократії, покращення умов для розвитку територіальних громад та забезпечення стабільності. Він допоміг Урядові України та місцевим органам влади започаткувати й впровадити раціональні підходи до здійснення децентралізації, починаючи з законодавства, що забезпечує цей процес, з урахуванням думок та пропозицій місцевої влади, а також на основі збільшення ресурсів і потенціалу органів місцевого самоврядування [266, с. 128-129].

Аспен Інститут (Київ) спільно з глобальною благодійною організацією, орієнтованою на розширення можливостей співпраці людей та інституцій задля розбудови справедливих і відкритих суспільств (LUMINATE), провів у 2019 р. Форум Доброго Врядування, в результаті чого у 2020 р. створено робочу групу «Цифрові загрози демократії» [173]. В рамках Форуму були визначені позитивні аспекти залучення громадян до формування політики місцевого самоврядування. Визначено, що позитивним аспектом виступає збільшення рівня обізнаності пересічного громадянина в сфері законодавчої сфери в Україні. Залучення сприяє також розумінню громадян можливостей місцевої влади, що поліпшує можливість досягнення компромісів [266, с. 129].

1.3. Засоби інформаційно-комунікаційних технологій у протидії корупції

Корупція є складним негативним явищем, яке тягне за собою наслідки нормативного, економічного та соціального характеру та визначається як зловживання довіреною владою з метою отримання особистої вигоди,

відбувається в контексті «поганого управління» («це передбачає причини поганого розвитку у всіх сферах суспільного життя і політичного управління державою» [266, с. 123]). На жаль, Україна належить до групи країн, де політична, велика і дрібна корупція глибоко вкоренилася в різні сфери життя і стала органічною складовою суспільних відносин [340, р. 225]. Зловживання довірою зазвичай стосується використання службових повноважень у державному управлінні, що часто виражається у фінансовій вигоді. Тим не менш, це найбільш лінійне сприйняття корупції як явища; на практиці вона має специфічні форми вираження, пов'язані з непрямыми вигодами. Тому визначення корупції повинні включати питання соціальної значущості, оскільки це соціальне явище з роллю людського фактора у формуванні антикорупційних положень [386, р. 35].

Важливо розуміти, що корупція негативно впливає на абсолютно усі сфери суспільного життя, знижує довіру у суб'єктних відносинах громадян з органами влади та сповільнює реформацію аспектів публічного адміністрування. Тож питання наявності інструментарію для мінімізації корупційних впливів є актуальним. Як свідчить практика, ІКТ надали надзвичайно корисний інструментарій для боротьби з корупцією. Звичайно, варто відзначити окремий напрямок, пов'язаний з ІКТ – це мас-медіа на їх основі, що створили нову платформу взаємодії з інформацією, яку тепер за лічені секунди може поширити світом, а фото може стати доказом факту вчинення корупційного діяння. Завдяки правильній взаємодії, можуть бути вирішені деякі питання антикорупційної політики, які безпосередньо, чи будь-яким іншим способом пов'язані з оптимізацією обміну інформаційними ресурсами не лише при взаємодії сегменту G2G, але і між системою управління та суспільством, що, як результат, значно ускладнить можливість фраздаторних дій службовцями шляхом зловживання посадовими можливостями.

Завдяки постійному та стрімкому розвитку ІКТ заслуженої популярності набула концепція е-урядування, у контексті якої держави відіграють роль взаємного стимулятора у вимушених перегонах розвитку. Країни

використовують ІКТ, модернізуючи уряди та управлінські процеси з метою підвищення ефективності і поліпшення якості державних послуг. Г.О. Костюк у своїй спробі дослідити взаємозв'язок е-урядування та антикорупційних процесів в Україні, визначає е-урядування як спосіб організації державної влади за допомогою систем локальних інформаційних мереж та сегментів глобальної інформаційної мережі, що забезпечує функціонування органів влади у режимі реального часу та робить максимально простим і доступним щоденне спілкування з ними громадян, юридичних осіб та неурядових організацій [115, с. 6]. Зважаючи на уже розглянуті визначення е-урядування, наведене визначення є цікавим щодо його змістовних компонентів, які приймають участь у формуванні асимілятивного фундаменту для побудови якісно нових процесів взаємодії на основі уже здобутих технічних можливостей, що знаходяться у ресурсному розпорядженні держави.

На практиці е-урядування передбачає максимальне інтегрування ІКТ в управлінські процеси усіх рівнів з метою підвищення результативності та якості сервісних продуктів, пропонованих державою на даному етапі, а також інформаційну відкритість та коригування процедур застосування наявних технологій. Одним із результативно-оцінних компонентів такого урядування при використанні ІКТ є очікувана перевага у зменшенні корупції, сприянні прозорості шляхом відкриття урядових даних, а також обмеженні свавілля посадових осіб шляхом автоматизації урядових та управлінських процесів. Так, наприклад, система електронних звернень та петицій створена для забезпечення відкритості органів державної влади та налагодження зворотного зв'язку з громадянами, з наданням їм можливостей формувати юридично значимі запити та надсилати їх в електронному режимі, або ж система запитів на доступ до публічної інформації за принципом «єдиного вікна», що є законодавчо урегульованою в Україні [157; 180].

У попередньому підрозділі було відзначено спрямованість деяких принципів доброго урядування на протидію корупції. І це не випадково, адже дружнє для споживачів публічних послуг середовище має бути убезпечене від

корупційних ризиків, а ІКТ, підтримуючи демократичні процеси і права людини, забезпечують і розширюють соціальну мобілізацію громадян, сприяють зменшенню загроз корупції через мінімізацію впливу «людського фактора» у точках надходження інформації та надання послуг. Коли громадяни використовують електронні системи, виключається ризик підкупу суб'єкта надання послуг (наприклад, інтернет-банкінг, отримання довідок, документів моряків тощо за допомогою Порталу Дія). У цілому, принципами побудови управління, які виключають корупцію є спрощення, стандартизація та деперсоналізація (зокрема, автоматизація) [386, р. 36], підзвітність та етика антикорупційного середовища.

На теперішній час виокремлюється кілька шляхів безпосереднього впливу ІКТ на процеси протидії корупційним явищам. По-перше, це перехід базових послуг в електронну форму, що тягне за собою передачу інформації, яка знаходиться у розпорядженні державних органів або окремих державних службовців, на електронні платформи і надання її користувачам у формах, пропонованих законодавством і порядком надання послуг. Сама концепція електронних послуг полягає у тому, що користувач самостійно взаємодіє з електронною системою, в якій чітко визначені правила, а не з державними службовцями. Основною метою концепції є надання доступних, ефективних та прозорих електронних послуг, доступ до яких потребуватиме мінімум часу та матеріальних витрат, що дозволить уникнути корупційної складової у процесі надання послуг державної влади [282, с. 180]. У той же час, самі проєкти комп'ютеризації, а також контракти на аутсорсингові послуги можуть стати об'єктом хабарництва. Підзвітність реалізується технічною стороною, яку легко поліпшити та вдосконалити. Інформація, що знаходиться у вільному доступі, легко піддається аудиту та аналізу.

Щоб створити баланс між попитом і пропозицією, уряди країн повинні мати можливість протистояти факторам ризику, які негативно впливають на якість послуг, що надаються; серед таких факторів корупція займає одну з критичних позицій. Коли йдеться про державу-сервіс (клієнтоорієнтована

модель), роль корупції (її шкода) стає очевидною в управлінні, а саме – втрата довіри громадян. Недостатньо впроваджувати нові технології. Необхідно переглянути старі підходи до надання послуг, щоб зручно та швидко їх модернізувати. Технічна сторона прогресу у цій сфері є цілковито зрозумілою. Технології дозволяють підвищити продуктивність і ефективно збільшити робочий ресурс співробітників за рахунок автоматизації процесів. При цьому також виключається «людський фактор» (хвороба, настрій та інші обставини) у взаємодії співробітника і клієнта. Окремою перевагою є коворкінг, кокреатинг – процес обміну, коли отримується продукт, створений на основі зворотного зв'язку чи ініціатив, розроблених спільно з державним суб'єктом. Це дає змогу отримати більш життєздатний продукт, оскільки спочатку він матиме споживача як зацікавлену сторону. Усі ці моделі інтеграції та взаємодії втілені в е-урядуванні [386, р. 33].

Останні десятиліття характеризуються різким сплеском демократичних процесів та комп'ютеризації адміністративної сфери. Але, незважаючи на свідому увагу міжнародної спільноти до корупції, боротьба з нею є досить слабкою. Однією з причин є недостатня доказовість окремих форм корупції та їх кількість. Наприклад, найпоширенішими є хабарництво, вимагання, розтрата грошей (майна) або зловживання владою. Залежно від адміністративної структури може існувати різна градація правопорушень та методів протидії. Важливо розуміти, що корупція є серйозною проблемою на шляху до демократії, оскільки влада небагатьох прямо суперечить ідеалам рівності та управління. Ефективність та результативність роботи управлінських структур як на національному, так і на регіональному рівнях – ще одне питання, про яке варто згадати. Ознакою корупційного управління в даному випадку є те, що рішення ґрунтуються на приватних інтересах, тим самим ігноруючи суспільні. Це зловживання владою є проявом корупції та може спричинити кілька явищ, таких як розкрадання державних коштів (майна), неналежний розподіл бюджетів та фаворитизм. Усі корупційні дії спрямовані на незаконне збагачення. Винятком є фаворитизм, заступництво тощо. Ці види корупції не є помітними, оскільки їх

досить важко довести. Негативні наслідки корупції полягають у тому, що порядні спеціалісти не мають доступу до адміністративної структури. Їхній потенціал залишається невикористаним, тоді як інші, які займають потенційні посади та мають стосунки з керівництвом або є прибутковими, автоматично створюють середовище для розквіту корупції. Корупція, звичайно, шкодить економіці, оскільки державний бюджет витрачається нераціонально [386, р. 36].

Але перехід на електронні форми взаємодії з публічною адміністрацією, крім позитивного ефекту у подоланні впливу «людського фактора», актуалізують іншу проблему – необхідність забезпечення безпеки даних, коректне надання послуг, життєздатність комп'ютерних додатків, їх стійкість щодо хакерських атак. Це примушує країни оновлювати законодавчі бази для забезпечення правильного функціонування електронних послуг. У цьому питанні Україна займає прогресивну позицію. 29 квітня 2021 р. відбувся круглий стіл «Забезпечення реформування сфери кібербезпеки: стратегічні пріоритети», в рамках якого було обговорено Стратегію України щодо реформування управління кібербезпекою та проаналізовано проект Дорожньої карти її реалізації [251].

Як відомо, поняття «стратегія кібербезпеки» виникло ще у 2000-х роках. Проте, практика свідчить, що багато країн все ще знаходиться у стані формування політики у сфері кібербезпеки. У дослідженнях «Кіберправо та політика щодо інформаційних та комунікаційних технологій у Нігерії» («Cyberlaw and Policy on Information and Communications technology in Nigeria») [395] та «Огляд гармонізації законодавства про електронну торгівлю в Економічному співтоваристві західноафриканських держав» (ECOWAS) [379] увагу акцентовано на пріоритетній ролі кібербезпеки у національній політиці держав. Новіші стратегії кібербезпеки спрямовані на забезпечення економічного і соціального розвитку та захист суспільства, тепер уже нерозривно пов'язаного з кіберпростором через залежність урядів від кіберпростору при реалізації безлічі функцій за допомогою використання Інтернету. Відповідно, коли зростає споживчий попит на сервісні послуги держави в електронній формі, то

кіберзагрози стрімко поширюються. Більшість стратегій спрямовано на посилення урядової координації на політичному та оперативному рівнях. Стратегія, створена для України за підтримки USAID, має аналогічні цілі. У ній обумовлені шляхи підвищення здатності держави посилити рівень кібербезпеки шляхом кадрового забезпечення та створення освітніх елементів з метою підвищення кваліфікації державних службовців. Крім того, висвітлюється важливість взаємодії наукового та практичного сегментів в Україні.

У напрямку вдосконалення діючого законодавства, станом на 2021 р. стало очевидно, що регуляторні правові акти у сфері кібербезпеки України є недостатньо деталізованими. З метою підвищення рівня антикорупційної середовища та кібербезпеки USAID рекомендує запровадити елементи управління ризиками [модельна реалізація управління ризиками митниці в Україні (Глава 52 МК України)] у структурні органи державної влади [400, р. 20]. Однією з найперших країн, яка визнала кібербезпеку в якості національного стратегічного питання стали США, які у 2003 р. опублікували Національну стратегію кібербезпеки (National Strategy to Secure Cyberspace) [392]. Звісно, впровадження технологій протидії кіберзлочинам потребує відкритості процесів, підвищення взаємодії з громадськістю, а також ефективності сервісних послуг, пропонованих державою.

Міжнародні організації пропонують програми розвитку в антикорупційній сфері, а також супровідне фінансування. Вони можуть мати як загальний характер, так і бути зорієнтовані на конкретну вузьку аудиторію, наприклад, освітні програми підвищення кваліфікації для державних службовців. Феномен стрімкого розвитку соціальних мереж зіграв свою роль, оскільки це не лише розширило можливості, а й створило безліч проблемних питань. Нині в Україні необхідно прийняти міжнародний досвід спільнот із покращення безпеки і зменшення кіберризиків. Гарним прикладом можуть послугувати Взаємно узгоджені норми безпеки маршрутизації (Mutually Agreed Norms for Routing Security) (далі – MANRS) – глобальна ініціатива, підтримувана інтернет-спільнотою, яка надає важливі поради щодо виправлення і зменшення найбільш

поширених загроз в Інтернеті [367]. Поряд із цим, в Україні реалізується антикорупційний проєкт за підтримки USAID спільно з Департаментом міжнародного розвитку Уряду Великої Британії під назвою «Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах/TAPAS», що має на меті скоротити можливості для корупції у державному секторі за рахунок використання інструментів е-уряду, а також розвиток інституту участі в Україні. Проєкт включає три базові елементи: 1) підготовка державних службовців до використання автоматизованих процедур державних закупівель, що дозволить знизити рівень корупції за рахунок уникнення службових зловживань, забезпечення прозорості та підзвітності; 2) ініціатива відкритих даних, яка передбачає поширення доступної, послідовної інформації у вигляді, готовому до споживання, з метою забезпечення громадського, міжвідомчого та міжнародного контролю; 3) створення платформи електронних послуг, яка забезпечуватиме надання державних послуг у безпечному та зручному для користувача форматі. У 2022 р. було ухвалено рішення продовжити цей проєкт до січня 2024 р. [224].

Незважаючи на те, що показники успішності імплементації ІКТ постійно змінюються, і не усі проєкти реалізуються успішно, потенціал ІКТ можна реалізувати більш продуктивно лише у поєднанні з адміністративними реформами. Впровадження ІКТ отримує прояв у двох напрямках: реформування і автоматизація органів державної влади. ІКТ часто використовуються для надання населенню ефективного доступу до інформації про фінансову діяльність уряду, сприяння участі населення в процесах ухвалення рішень, проведення для населення різних інформаційних заходів, що сприяють створенню атмосфери нетерпимості до корупції, а також забезпечення обізнаності населення про антикорупційну службу і можливість анонімного повідомлення про факти корупції [174]. У підсумку це має підвищити виявлення корупційних процесів, а також прискорити реформи прозорості, впровадження політики відкритих даних (open data access), які спрямовані на відкритість державних процесів і збільшення інформаційних потоків обміну G2C, роблячи їх зрозумілішими і доступнішими для громадян та громадянського суспільства у цілому.

Так, запровадження в Україні процесів цифрової трансформації у сфері надання державних послуг лише за 2020–2021 рр. дало значний економічний та антикорупційний ефект у сумі понад 16,3 млрд грн. А потенційний антикорупційний та економічний ефект за два роки цифровізації становить 48 млрд грн. За 2022 р. цифровізація у сфері будівництва дала 1,5 млрд грн. антикорупційного ефекту та 9,6 млрд грн. економії [290]. Крім того, в Україні з 2015 р. для здійснення публічних закупівель працює платформа ProZorro. У липні 2021 р. було підписано Закон України «Про внесення зміни до розділу X «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про публічні закупівлі» щодо виключення можливості здійснення закупівель без використання електронної системи закупівель» [183] з метою виключення можливості проведення закупівель із уникненням використання електронної системи закупівель. З того часу, як електронна система ProZorro стала обов’язковою для всіх замовників, публічні закупівлі стали відкритими для бізнесу, і Україна заощадила понад 190 млрд гривень коштів платників податків [386, р. 33].

Найбільше поширення серед інструментів ІКТ отримали портали прозорості (платформи, які пропонують своєчасну публікацію ключових державних актів у мережі Інтернет), портали відкритих даних, що забезпечують безкоштовний доступ до наборів даних, сервіси автоматизації послуг: електронний суд та платформи краудсорсингу, що дозволяють громадянам повідомляти про корупцію або скарги, а також публічно обмінюватись даними, як своєрідний зворотній зв’язок на користь реалізації взаємодії громадян та урядових установ. Слід відзначити, що сама по собі прозорість відіграє роль відправної точки у боротьбі з корупцією. Прозорість – це універсальні «ліки» від усіх проблем сучасної демократії і є незамінним принципом концепції е-уряду та е-урядування у цілому. Уряди можуть порушувати цей принцип з різних причин, наприклад, відсутності ресурсів, браку технічних аспектів, а також через побоювання негативної реакції громадськості на сумнівні дії уряду або державних службовців щодо розпорядження бюджетами. У деяких країнах доступ до інформації навмисно обмежується з боку держави з метою контролю

інформаційного поля, але розвиток нових комунікацій кардинально ускладнює ці процеси. Особливість принципу прозорості полягає у можливості доступу до достовірної інформації в її первозданному вигляді, а не відредагованої з метою досягнення певного результату [82, с. 3, 5, 9].

Деякі країни, що розвиваються, вкладають великі активи у проєкти ІКТ, розвиток електронних послуг від уряду та інші електронні сервіси. На прикладі Індії можна розглянути дві ініціативи Bhoomi [316; 321] та CARD [323], перша з яких показала значну ефективність, а друга на практиці підтвердила невід'ємність адміністративних реформ у сукупності з інтеграцією ІКТ. Проєкт Bhoomi пов'язаний з земельними відносинами і спрямований на подання онлайн-документації, поліпшення внутрішньоструктурних відносин, має можливості для оскарження громадянами бюрократичних дій, якщо вважатимуть їх протиправними. CARD є більш вузькоспрямованим проєктом. Це система реєстрації права власності (окрема сервісна державна послуга), реалізована в автоматизованій формі. Метою створення CARD було підвищення прозорості та ефективності процесу реєстрації землі і, у кінцевому підсумку, зниження корупції. Також її використовують для оцінки вартості нерухомості та підготовки актів купівлі-продажу. Незважаючи на повну цифровізацію процесу підготовки документації, за службовцями все ж залишився випуск і завірення документації. У підсумку процес майже не змінився для користувачів, оскільки все одно залишився корупціогенним щодо коректності та швидкості випуску документації посадовою особою.

Іншим прикладом впровадження ІКТ стала система електронного правосуддя (e-Justice), реалізована шляхом створення «Електронного суду». Еволюцію законодавчого супроводу запровадження цієї системи в Іспанії наводить у своїх дослідженнях А.С. Рибченко та зазначає, що важливим його аспектом було те, що з самого початку, відповідно до норм Закону 5/1995, затверджувався перелік комп'ютерних програм і додатків, а також заходи, необхідні для досягнення базового рівня сумісності цих програм. У цій країні також функціонує спеціально створений Комітет судових комп'ютерних

технологій, що займається питаннями інтеграції програмного забезпечення із необхідним рівнем безпеки. Серед впроваджених систем окреме місце посідає LexNet, що забезпечує безпечний зв'язок з підтримкою електронно-цифрового підпису між судами і фахівцем, що працюють в системі правосуддя через веб-додатки, які доступні в режимі 24/7 [252].

В Україні відповідно до Закону від 27.04.2021 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» [178], у вересні 2021 р. було оголошено про створення та забезпечення функціонування трьох підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: «Електронний кабінет», «Електронний суд», підсистеми відеоконференцзв'язку [133]. За допомогою сервісу Електронного суду учасники судового процесу можуть подавати до суду процесуальні документи (позовні заяви, клопотання тощо) в електронному форматі, відслідковувати рух та стан розгляду свого документа в суді. Інформація про доставлення документа, його реєстрацію та інші відомості надсилаються до електронного кабінету автора в автоматичному режимі. Також, учасник судового процесу за допомогою сервісу Електронного суду може сплатити судовий збір та інші платежі у режимі онлайн, сформулювати та надати електронне доручення іншій особі тощо [55]. Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи затверджене рішенням Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21 [152], а Порядок електронної інформаційної взаємодії між підсистемою «Електронний суд» Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи та Єдиним державним вебпорталом електронних послуг, зокрема мобільним додатком Єдиного державного вебпорталу електронних послуг (Дія) – спільним Наказом Мінцифри та Державної судової адміністрації України від 22.11.2021 р. № 151/385 [158]. Також у сучасній правничій літературі відзначається, що одним із основних напрямів забезпечення збалансованого розвитку правосуддя є цифрова трансформація, яка охоплює практично всі стадії адміністративного судового

процесу та усі інстанції адміністративного судочинства. У цьому контексті є потреба уточнення, що під впливом діджиталізації розширюється спектр реалізації суддівського розсуду [24, с. 19–20].

Розширення застосування інформаційних технологій у системі управління під час надання державних послуг робить актуальними питання компетенції не лише органів державного управління, що надають ці послуги, але і суб'єктів державної антикорупційної політики, що безпосередньо пов'язані з процесами протидії корупції. Так, М.М. Андріїв відзначає, що питання компетенції органів публічної влади належить до базових не лише в юридичній науці, а і у публічному управлінні та адмініструванні. Закріплення за органами публічної влади чітко визначеної компетенції є одним із способів державного регулювання їхніх дій, організації та впорядкування їхньої діяльності, що дозволяє визначити як і якою мірою той чи інший орган публічної влади виконує свою роль, якими є його відносини з державними структурами та громадськими інститутами [5].

А.О. Терещук під компетенцією органу публічної адміністрації розуміє визначене у законі організаційно-правове явище, яке об'єднує у собі владні повноваження та предмети відання, встановлюється з метою реалізації завдань та функцій, покладених на конкретний орган публічної адміністрації. Тож, окрім прав та обов'язків, пропонується включити до складу поняття такий елемент, як предмет відання [280]. У контексті Національного агентства з питань запобігання корупції питання предмету відання відіграє особливу роль з позиції безпосередніх цілей створення та функціонування цього органу, оскільки ст. 4 Закону України від 14.10.2014 р. «Про запобігання корупції» це агентство визнане органом зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику. Крім Національного агентства з питань запобігання корупції, в Україні для боротьби з корупційними явищами створено Національне антикорупційне бюро України та спеціалізована антикорупційна прокуратура. Ці органи контролюють дотримання антикорупційного законодавства, виявляють порушення та ініціюють притягнення корупціонерів до відповідальності.

За даними ЗМІ, оцінюючи ефективність діяльності органів, створених для протидії корупції в Україні, у 2018 р. до Національного антикорупційного бюро України надійшло 234 звернення від громадських організацій з інформацією про корупційні прояви. Це свідчить про дієвість та довіру суспільства до антикорупційних структур та розвитку інституту «викривачів» – новації українського законодавства. Проте новий підхід сприйняли з недовірою. У розвинених країнах осіб, які повідомляють про корупцію, називають інформаторами (або викривачами). Суспільне ставлення до викривачів в Україні сьогодні залишається неоднозначним, оскільки людину сприймають як «стукача». Проте викривачем є особа, яка сумлінно повідомляє про факти корупційних правопорушень [386, р. 38]. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», викривачем є фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання. Стаття 33 Конвенції ООН проти корупції [99] визначає викривача як особу, яка добросовісно та на розумних підставах повідомляє компетентні органи про будь-які факти, пов'язані зі злочинами, передбаченими цією Конвенцією

У межах питання про розширення інтеграції ІКТ у діяльність органів публічної влади, вагоме значення посідає питання захисту інформації, що обробляється (передається, зберігається) у системах. У Законі України від 05.10.2017 р. «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [217] зазначається, що об'єктами кіберзахисту в Україні є комунікаційні системи усіх форм власності, в яких обробляються національні інформаційні ресурси та/або які використовуються в інтересах органів державної влади, органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів та військових формувань, утворених

відповідно до закону, крім того, центральні органи виконавчої влади є суб'єктами, які в межах своєї компетенції вживають заходів для кібербезпеки.

Розвиток ІКТ передбачає відповідний рівень розвитку державних структур та підвищення рівня компетентності персоналу. Варто регулярно організовувати тренінги для співробітників, присвячені основним питанням конфіденційності, безпеки та вразливості мережі, а також конкретні дії, які окремі особи можуть зробити для усунення або мінімізації ризику, включаючи внутрішні заходи, пов'язані з компетентністю службовців. Необхідно робити резервні копії даних, наявність яких може зменшити вплив програмної атаки, а регулярне оновлення системи безпеки допоможе запобігти елементарним загрозам [268, с. 33].

Загальні вимоги та організаційні засади забезпечення захисту державних інформаційних ресурсів урегульовані Правилами забезпечення захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах, затвердженими Постановою Кабінету Міністрів України від 29.03.2006 р. № 373 [170]. Відповідно до цих Правил, система захисту інформації призначена для захисту відомостей: від витоку технічними каналами, до яких належать канали побічних електромагнітних випромінювань та наведень, акустично-електричні канали та інш., що утворюються під впливом фізичних процесів під час функціонування засобів оброблення інформації, інших технічних засобів і комунікацій; несанкціонованих дій з інформацією, зокрема з використання комп'ютерних вірусів; спеціального впливу на засоби оброблення інформації, який здійснюється шляхом формування фізичних полів і сигналів та може привести до порушення її цілісності та несанкціонованого блокування (п. 16). За даними щорічного дослідження міжнародної антикорупційної організації Transparency International в 2018 р. Україна посіла 120 сходинку серед 180 країн з оцінкою 32 із 100, у 2020 р. – 117 з показником 33, у 2021 – 122 з показником 32, у 2022 – 116 з показником 33, де 0 – максимальний рівень корупції, а 100 означає її відсутність [334].

Відповідно до Закону України від 14.10.2014 р. «Про запобігання корупції», корупцією є використання особою, зазначеною цим Законом, наданих

їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у цьому Законі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей (ст. 1).

У Цивільній конвенції про боротьбу з корупцією 1999 р. [297] корупцію визначено як «прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабаря чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, що порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, яка отримує хабаря, неправомірну вигоду або можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи». Конвенція ООН проти корупції 2003 р. та Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) 1999 р. [116] визначення корупції не містять.

Відповідно до Конвенції ООН проти корупції, яка набула чинності для України 01.01.2010 р. [310], кожна Держава-учасниця, згідно з основоположними принципами своєї правової системи, розробляє та здійснює або проводить ефективну скоординовану політику протидії корупції, яка сприяє участі суспільства і яка відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності й непідкупності, прозорості й відповідальності.

У Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», схваленій Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015, визначальною основою безпеки держави закріплено забезпечення чесного і неупередженого правосуддя, невідкладне проведення очищення влади на всіх рівнях та забезпечення впровадження ефективних механізмів протидії корупції. Основною метою антикорупційної реформи, яка передбачає суттєве зменшення корупції в Україні, визначено зменшення витрат державного бюджету та бізнесу через корупційну діяльність, а також підвищення позицій України у міжнародних рейтингах, що

оцінюють рівень корупції.

Органами державної влади та місцевого самоврядування в Україні проводиться послідовна політика протидії корупції. Зокрема, 3 лютого 2023 р. Пенсійним фондом України на єдиному веб-порталі органів державної влади (gov.ua) було оприлюднено інформацію про результати роботи з питань запобігання та виявлення корупції в Пенсійному фонді України за 2022 рік [80]. Систематично вносяться зміни до Антикорупційної програми Пенсійного фонду України та його органів на 2021–2023 роки [7; 73; 74]. Упродовж 2022 р. здійснювався контроль за дотриманням державними службовцями органів Пенсійного фонду України обмежень, передбачених Законом України від 14.10.2014 р. «Про запобігання корупції», а також заходи, спрямовані на попередження виникнення корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень (перевірки декларацій, оприлюднення у ЗМІ матеріалів антикорупційного спрямування тощо).

Єдиний веб-портал органів виконавчої влади – центральна частина електронної інформаційної системи «Електронний Уряд», яка призначена для інтеграції веб-сайтів, інших електронних інформаційних систем органів виконавчої влади та надання послуг громадянам та юридичним особам через мережу Інтернет (п. 1.3 Порядку інформаційного наповнення та технічного забезпечення Єдиного веб-порталу органів виконавчої влади, затвердженого Наказом Державного комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України, Державного комітету зв'язку інформатизації України від 25.11.2002 р. № 327/225 [160]). Головною ознакою функціональності веб-сторінки органу державної влади є трансакційна інтерактивність (рівень інтерактивності), що надає можливість через веб-портал отримувати будь-яку з послуг, які надаються відповідним державним органом, без використання паперових носіїв. При цьому використання електронного підпису як засобу для засвідчення авторства документа є обов'язковим. Головною перевагою використання портальних можливостей є інтеграція з внутрішніми базами даних і додатками, яка дозволяє вести супровід порталу в автоматичному режимі, лише

управляючи інформацією з внутрішньої системи, визначаючи її доступність/недоступність для організації та громадян [90, с. 38].

Приклад інтеграції з внутрішніми базами даних та міжвідомчої взаємодії можна розглянути на прикладі запиту довідки ОК-5. Довідка ОК-5 – це сформовані індивідуальні відомості про застраховану особу із реєстру застрахованих осіб. Довідка формується за будь-який період, починаючи з 2000 року, та містить, зокрема, дані щодо суми заробітку для нарахування пенсії, страхового стажу, сплати страхових внесків [48]. Довідка ОК-5 дає можливість проаналізувати свій страховий стаж та заробітну плату, яка буде врахована при призначенні пенсії. Отримати послугу можна безкоштовно на порталі ДІА, але для її отримання необхідно зареєструватися чи авторизуватися в кабінеті громадянина на diia.gov.ua за допомогою електронного підпису або BankID. Отримати електронний підпис відповідно до Закону України від 05.10.2017 р. «Про електронні довірчі послуги» [188] фізична або юридична особа може в одного з кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг, яких на теперішній час діє 20, зокрема це Державне підприємство «ДІА», Державна податкова служба України, Національний банк України, Державна податкова служба України. Для отримання електронних довірчих послуг необхідно звертатися до одного з регіональних пунктів обслуговування.

Аналогом електронного підпису є SmartID, кваліфікований електронний підпис, що є прототипом власноручного підпису. SmartID зберігається в захищеному хмарному сховищі, а його використання відповідає нормам Закону України від 05.10.2017 р. «Про електронні довірчі послуги». Основна перевага SmartID полягає у тому, що на відмінну від електронного підпису не потребує жодних налаштувань або носіїв – лише смартфон [86]. BankID – це спосіб електронної автентифікації громадян за допомогою їхніх даних в банку, де вони обслуговуються. Щоразу, коли особа бажає скористатися електронною послугою, портал формує електронний запит до банку, де особа є клієнтом, для отримання її персональних даних. Це може бути ПІБ, паспорт, ІНН, адреса, електронна пошта та інші дані – залежно від порядку надання конкретної

електронної послуги. На підставі отриманих даних і проводять електронну автентифікацію особи. BankID має нижчий рівень довіри, ніж електронний підпис, та може застосовуватися не для всіх електронних послуг – лише найменш ризикових. На сьогодні найбільш поширеними є BankID від Ощадбанк та Приватбанк [309].

Таким чином, здійснюється взаємодія шляхом доступу до єдиної бази даних, інтегруються можливості різних служб шляхом використання ІКТ та на основі ІКТ. Особливістю є порядок взаємодії фізичної особи з наданими послугами. Так, електронний підпис, отриманий з метою використання у діловодстві у певному державному органі чи іншій державній структурі, зокрема у суді, не може застосовуватися в іншій державній структурі, але є коректним для отримання послуг, пов'язаних з персоналізацією. Такий порядок забезпечує політику конфіденційності та відповідає вимогам захисту інформації як для фізичної особи, так і структури. Так, отримання електронного підпису не забезпечує доступ фізичної особи до діловодства суду, а лише після надання визначених прав користувачеві відповідно до Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, затвердженої Наказом Державної судової адміністрації України від 20.08.2019 р. № 819 [77]. Інструкція встановлює порядок автоматизованої (електронної) обробки, обліку та контролю документів, судових справ за допомогою автоматизованої системи документообігу суду і ведення діловодства у паперовій формі. Створення електронних документів здійснюється відповідно до Закону України від 22.05.2003 р. «Про електронні документи та електронний документообіг» [189] та Закону України від 05.10.2017 р. «Про електронні довірчі послуги».

Таким чином, ініціативи е-урядування та реалізація концепції доброго урядування сприяють розвитку демократії на базі імплементації нових ІКТ. Поступове впровадження елементів е-урядування в Україні сприяє ефективності та результативності діяльності уряду, державних та муніципальних службовців. Сервісна функція держави реалізується уповноваженими особами зі зменшенням часу обслуговування клієнтів, а відкритість та прозорість діяльності органів

державної влади значно підвищує рівень довіри громадян та покращує комунікацію громадян з органами влади. Системи е-урядування розширюють доступ до публічної інформації, забезпечують прозорість, можливість моніторингу ринку урядової діяльності, а також діяльності окремих посадових осіб, що є розпорядниками публічної інформації. Е-урядування також дає можливість надання послуг державними органами за принципом «єдиного вікна», що значно скорочує час на виконання завдань та формування відповідей на запити фізичних та юридичних осіб зі зменшення інформаційного навантаження на державних службовців, що характерне для будь-якої системи управління.

Інфраструктура ІКТ має бути адаптована для підтримки різних проявів е-демократії, зокрема електронних виборів, е-голосування, електронних консультацій тощо. При цьому, специфіка технічного забезпечення та захисту даних потребує індивідуалізованого підходу для кожного із запропонованих напрямків. Е-урядування цілком залежить від вектору обраної політики, у той час як реалізація е-демократії охоплює широкий комплекс заходів, у т.ч. і реалізацію е-урядування. Слід зауважити, що оцінити вагомість того чи іншого інструменту ІКТ окремо від ініціатив е-демократії досить складно, але не можна не відзначити вирішальну роль ІКТ у прогресі та зміні політичних рішень. Кардинально змінилося ставлення як громадян, так і держав до інституту участі, що реалізується за допомогою ІКТ, і, у результаті, довіра населення до урядових структур зростає. Також з підвищенням рівня інформатизації населення відбувається технологічний розвиток та набуваються відповідні компетентності, підвищується рівень обізнаності як про е-урядування та демократизацію, так і про право в цілому.

Технічні інновації та ІКТ є першою лінією захисту від кіберзагроз та шкідливих мережевих агентів. Без адекватних технічних заходів і можливостей для виявлення та реагування на кібератаки, системи е-уряду будуть вразливими, а користувачі не довірять свої персональні дані ненадійній системі. Навіть маючи повну впевненість у безпеці, наприклад, державних веб-сайтів, влада повинна

приділяти увагу питанню кібербезпеки, оскільки ризик розповсюдження особистої інформації утримує багатьох громадян від взаємодії з новими технологіями, воліючи використовувати старий формат взаємодії, пов'язаний з документообігом [386, р. 40]. Успіх концепцій електронних сервісів та ІКТ залежить від рівня довіри та безпеки. Тому урядам необхідно ефективно забезпечувати можливості розробляти стратегії для встановлення стандартів безпеки для програмних додатків та систем. Більш того, уряди мають оцінювати системи для забезпечення заходів безпеки, бути здатними виявляти, захищати і оперативно реагувати на кіберзагрози, а також прогнозувати ймовірні загрози для вироблення превентивних заходів захисту.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ

АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР В ЕЛЕКТРОННІЙ ФОРМІ

2.1. Міжнародно-правові стандарти в галузі електронного урядування

Глобалізаційні процеси, супроводжувані стрімким розвитком ІКТ, обумовлюють зміни у всіх сферах сучасного суспільства, на усіх рівнях публічного адміністрування. Наприклад, відчутні зміни відбулися у бізнесі з появою електронної комерції, а запровадження публічних сервісів кардинально змінило регламенти роботи органів управління та їх посадових осіб. Такі зміни не є вибірковими або одноразовими, частіше вони комплексно охоплюють безліч сфер, що пов'язано зі зростаючим попитом населення на комфорт і відповідний рівень життя. Значне поширення ІКТ стало також каталізатором оновлення правових норм на глобальному, регіональному та національному рівнях, адже безконтрольне та невпорядковане їх запровадження об'єктивно не сприятиме встановленню одноманітних правил та не унормує міждержавний, транскордонний зв'язок, що здійснюється, крім іншого, за допомогою технічних інновацій та комп'ютерного програмного забезпечення. У міжнародно-правовій практиці відбувається інтенсивне формування та розвиток єдиних стандартів, критеріїв, які, з одного боку, спрямовані на оцінювання готовності держави до переходу до сервісної парадигми управління та використання е-уряду, з іншого – орієнтують їх на якнайшвидшу модернізацію публічного управління з урахуванням розвинених ІКТ і принципів сервісного управління, підвищення інформаційної зрілості й електронної мобільності громадянського суспільства [91, с. 26].

Оскільки розвиток е-урядування пов'язаний, крім іншого, з поширенням та іншими операціями з інформацією, він не відбувається окремо від відповідних перетворень в інформаційній сфері і правове регулювання такого розвитку також сполучене з відповідними правовими нормами. Слід погодитися з А.В. Пазюком,

який виокремлює наступні напрями міжнародно-правового регулювання в інформаційній сфері: а) міжнародно-правове регулювання змісту поширюваної інформації (інформаційний контент), б) міжнародно-правове регулювання інформаційної і комунікаційної діяльності; в) міжнародно-правове регулювання використання обмежених інформаційних ресурсів; г) міжнародно-правове співробітництво з питань інформаційної безпеки; д) міжнародно-правове регулювання використання ІКТ в інтересах людства, запобігання та подолання наслідків стихійних явищ тощо [140, с. 76].

До цієї класифікації, чи то у межах останньої, чи то з виокремленням у спеціальну категорію можна додати також міжнародно-правові стандарти у сфері е-урядування. Зважаючи на особливий характер цієї сфери, поєднання в її межах різноманітних напрямів використання ІКТ, спрямованість на значний спектр суспільних та інформаційних відносин, цілковито обґрунтовано її можна виокремити у особливий напрям міжнародно-правового регулювання. Проте такої єдності у міжнародних угодах поки що не спостерігається і питання е-урядування та функціонування е-уряду, як і використання ІКТ у публічному адмініструванні у цілому, врегульовано у них поряд з іншими питаннями, що стосуються переважно прав людини, розвитку інформаційного суспільства тощо.

Як зазначає О.В. Кирилюк, при розробці універсальних міжнародних договорів слід утримуватися від абсолютизації ролі ІКТ у регіональних та глобальних інтеграційних процесах. Значення, яке ІКТ відіграють в інтенсифікації співробітництва та розбудові інформаційного суспільства, цілком залежить від політичної волі та фінансової підтримки, які, у свою чергу, визначають рівень конвергенції правових норм і стандартів та інфраструктурну інтеграцію [87, с. 119].

Базові міжнародно-правові засади у сфері доступу до інформації, інформатизації та, як наслідок, е-урядування були закладені ст. 19 *Загальної декларації прав людини* (прийнятої і проголошеної резолюцією 217А(III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р.) [68], якою передбачається, що кожна людина має право на свободу шукати, одержувати і поширювати

інформацію будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів. Зазначене право реалізується за участю спеціальних суб'єктів організації та експлуатації зв'язку, діяльність яких регулюється і координується державою, її органами влади [240, с. 96]. Безперечно, у середині минулого століття ще було неможливо уявити, наскільки масштабним буде запровадження ІКТ до усіх сфер людського життя та державного і місцевого управління, проте базис інформаційних прав, що стали одним зі складників сучасних концепцій е-урядування та, зокрема, е-уряду, а також доброго урядування уже у той час отримали глобальне визнання та закріплення.

Європейською конвенцією з прав людини 1950 р. [59] у ст. 10 передбачено право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

Наступними у системі міжнародно-правового регулювання інформаційних прав людини стали Міжнародні пакти 1966 р. **про громадянські і політичні права** [350] та **про економічні, соціальні і культурні права** [351]. Першим було визнано право на свободу поглядів та їх вираження, що охоплює свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір (ст. 19), право брати участь в управлінні державними справами, голосувати і бути обраним, мати доступ до державної служби (ст. 25), а відповідно до ст. 17 підтверджено право кожної особи упевнитися у зрозумілій формі, чи міститься в автоматизованих файлах

даних інформація особистого характеру, і якщо міститься, то яка і з якою метою там перебуває [325]. Другий – визнав права людини на користування результатами наукового прогресу та їх практичного застосування (ст. 15), що має безпосереднє відношення до користування досягненнями у сфері ІКТ, що запроваджуються у системи е-урядування.

У цілому, закріплення таких прав на всесвітньому рівні свідчить про необхідність забезпечення державами ефективного здійснення права на доступ до інформації зокрема через широкий доступ до урядової інформації, що має суспільний інтерес. Забезпечення легкого, швидкого, ефективного та практичного доступу до такої інформації є обов'язком держави, що вимагає від неї прийняття необхідних процедур, наприклад за допомогою законодавства про свободу інформації. Ці процедури повинні забезпечувати своєчасну обробку запитів на отримання інформації відповідно до чітких правил. При цьому плата за обробку запитів на отримання інформації не повинна бути надмірною, щоб не створювати невиправдані перешкоди для доступу до неї. Будь-яка відмова у наданні доступу до інформації повинна бути обґрунтована [140, с. 123–124].

Пізнішими документами передбачається застосування ІКТ у системі урядування. Зокрема, *Окінавська Хартія глобального інформаційного суспільства 2000 р.* [359] у п. 6 закріпила намір щодо активного використання інформаційних технологій у державному секторі та сприяння наданню в режимі реального часу послуг, необхідних для підвищення рівня доступності влади для усіх громадян. У *Хартії основоположних прав Європейського Союзу 2000 р.* [326], передбачаються, окрім «класичних», також «нові» інформаційні права людини, що з'явилися з розвитком ІКТ: захист персональних даних (ст. 8), право на добре урядування (ст. 41), право на доступ до документації (ст. 42).

Женевська декларація принципів інформаційного суспільства 2003 р. [336] встановлює, що 1) необхідною умовою існування інформаційного суспільства є сприятливе середовище на національному і міжнародному рівнях; ІКТ слід застосовувати як важливий інструмент доброго

урядування (п. 38), 2) демократія, сталий розвиток і дотримання прав людини й основних свобод, а також належне урядування на всіх рівнях є взаємозалежними і взаємозміцнюючими (п. 3) та 3) застосунки ІКТ є потенційно важливими для урядової діяльності і послуг, охорони здоров'я та інформації про здоров'я, освіти і професійної підготовки, зайнятості, створення робочих місць, підприємництва, сільського господарства, транспорту, захисту довкілля й управління природними ресурсами, запобігання катастрофам, культури, для сприяння подоланню бідності та для інших погоджених цілей розвитку (п. 51) тощо. **Конвенція про права осіб з інвалідністю 2006 р.** [101] під «спілкуванням» має на увазі «використання мов, текстів, абетки Брайля, тактильного спілкування, великого шрифту, доступних мультимедійних засобів, так само, як і друкованих матеріалів, аудіо засобів, простої мови, читців, а також підсилювальних і альтернативних методів, способів та форматів спілкування, зокрема доступної інформаційно-комунікаційної технології» (ст. 2). На виконання норм цього міжнародного документа сайти та портали державних органів та органів місцевого самоврядування мають інтерфейси для людей з порушеннями зору.

У 2008 р. в рамках країн е-лідерів ОЕСР відбулась конференція, яка визначила **Порядок денний удосконалення процесів електронного врядування до 2020 р.**, в якому у якості ключових орієнтирів розглядались завдання покращення розуміння урядами потреб користувачів публічних послуг, а також форм надання громадянам можливостей брати участь у розвитку публічного сектору. Ключовою метою стала інтеграція е-урядування у публічний сектор, яка повинна сприяти багаторівневим переходам: від зменшення витрат до кращого управління; від раціоналізації до сприяння економічному зростанню; від центрального до місцевого врядування; від уряду – до громадян, тобто з орієнтацією на клієнта [85].

У **Рекомендаціях щодо підвищення ефективності використання електронних засобів інформації для забезпечення доступу громадськості до екологічної інформації** [374] було визначено як завдання загальної політики – «формулювати і здійснювати національні стратегії електронного урядування

щодо застосування електронних засобів з метою спрощення адміністративних процесів і послуг, надання більшої транспарентності процесу державного управління та підвищення його ефективності в плані розповсюдження наявної екологічної інформації та розгляду запитів громадськості про надання такої інформації». Відповідно до практики Комітету з дотримання Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля [333], вимога «ефективно» інформувати громадськість означає, що органи публічної влади повинні прагнути використовувати засоби інформування громадськості, які забезпечують усім потенційно зацікавленим особам розумну можливість дізнатися про запропоновану діяльність і можливості для участі. Таким чином, якщо спосіб, обраний для інформування громадськості про можливості взяти участь у процедурі прийняття нормативно-правових актів, – це публікація інформації у місцевій пресі, більш ефективним було б опублікувати її у місцевій популярній щоденній газеті, а не в офіційному віснику [330]. На важливості поінформованості громадськості наголошено також у *Кодексі кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень 2009 р.* [329]: доступ до інформації є основою всіх подальших кроків на шляху залучення громадськості до процесу прийняття політичних рішень.

Радою Європи було вжито заходів для посилення гарантій свободи доступу до інформації та деяких аспектів публічного адміністрування, що з нею пов'язані. Комітет Міністрів ще у 1981 р. прийняв *Рекомендацію (81)19 державам-членам Ради Європи про доступ до інформації, що знаходиться в органів публічної влади* [372], яку було актуалізовано у 2002 р. в *Рекомендації (2002)2 про доступ до офіційних документів* [375]. Останні визначають основний принцип доступу до офіційних документів – гарантувати право кожного на доступ до запитуваних офіційних документів, які є у розпорядженні публічних властей. Цей принцип застосовується без дискримінації, але з урахуванням ряду винятків. Зокрема, може бути обмежене право доступу до офіційних документів відповідно до

закону, ці обмеження мають бути необхідними у демократичному суспільстві і пропорційними цілям захисту: 1) національної безпеки, оборони та міжнародних відносин; 2) громадської безпеки; 3) профілактики та розслідування кримінальних злочинів, судового переслідування, кримінальної діяльності; 4) приватного життя та інших законних приватних інтересів; 5) комерційних та інших економічних інтересів, приватних або громадських; 6) рівності сторін у ході судового розгляду; 7) природи; 8) інспекційних, контрольних та наглядових функцій публічних властей; 9) державної економічної, фінансової та кредитної політики; 10) конфіденційності взаємодії в ході підготовки якогось питання всередині органу публічної влади або між такими органами. У Рекомендаціях також вказується на позитивні зобов'язання держав інформувати громадськість про її права на доступ до офіційних документів і про те, як ці права можуть бути реалізовані, а також за власною ініціативою у тих випадках, коли потрібно вживати необхідних заходів для опублікування інформації, яку вони мають, якщо таке опублікування здійснюється в інтересах розвитку транспарентності та ефективності органів управління і буде сприяти участі громадськості у справах, що становлять суспільний інтерес [140, с. 127, 128].

На рівні Ради Європи положення про права та обов'язки адміністративних органів, а також керівні принципи адміністративних процедур відображені в кількох резолюціях та рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи, а саме у:

Резолюції 77(31) про захист особи відносно актів адміністративних органів [378] (закріплено 5 принципів захисту фізичних чи юридичних осіб під час здійснення адміністративних процедур: право бути почутим, доступ до інформації, допомога та представництво, виклад мотивів, зазначення засобів правового захисту);

Рекомендації (80)2 щодо здійснення дискреційних повноважень адміністративними органами [371], якою визначено принципи, процедури та контроль у сфері здійснення таких повноважень; адміністративний орган при здійсненні дискреційних повноважень: не має переслідувати іншої мети, ніж та,

для якої було надано ці повноваження; дотримується об'єктивності та неупередженості, беручи до уваги лише фактори, що стосуються окремого випадку; дотримується принципу рівності перед законом, уникаючи несправедливої дискримінації; підтримує належний баланс між будь-якими негативними наслідками на права, свободи чи інтереси осіб, які його рішення може обумовити, і метою, яку вони переслідують; приймає своє рішення протягом часу, який є розумним з огляду на питання, що розглядається; застосовує будь-які загальні адміністративні вказівки послідовним чином і водночас з урахуванням конкретних обставин кожного випадку;

Рекомендації (87)16 щодо адміністративних процедур, які стосуються великої кількості осіб [373], де викладено принципи, застосовні до прийняття таких адміністративних актів і до контролю за ним, а також принципи, призначені для захисту зацікавлених осіб під час прийняття адміністративного акта, що може мати наслідки на території сусідньої держави. **Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів 2009 р.** багато у чому відтворює ці Рекомендації та визначає основним принципом доступу до офіційних документів гарантування права на такий доступ та надає можливість надання особам, що звернулися із запитом, право залишатися анонімними за винятком випадків, коли розкриття імені істотно для обробки запиту (ст. 4). **Рекомендація CM/Rec(2009)1** [370] Комітету Міністрів державам-членам з питань е-демократії стала першим міжнародно-правовим інструментом для встановлення стандартів у цій сфері. Вона містить 102 Керівних принципів та 80 принципів впровадження, зміцнення та перегляду е-демократії.

У 2018 р. спільними зусиллями урядів країн ЄС було підписано та затверджено **Декларацію про співпрацю зі штучного інтелекту**, метою якої є висвітлення комплексного підходу до розробки та впровадження, у т.ч. у сферах публічного адміністрування, штучного інтелекту в ЄС [339].

У **Резолюції ГА ООН «Інформаційно-комунікаційні технології для сталого розвитку» 2019 р.** [349] відзначається, що першочерговим завданням є подолання нерівності у сфері цифрових технологій в її різноманітних проявах,

розробка дієвих стратегій, що сприяють створенню е-уряду (п. 38), офіційна допомога з метою розвитку та інші потоки пільгових фінансових ресурсів на цілі ІКТ можуть зробити істотний внесок у досягнення кінцевих результатів у сфері розвитку, зокрема у тих випадках, коли вони можуть знизити рівень ризику для державних та приватних інвестицій, та забезпечити ширше використання ІКТ з метою зміцнення доброго урядування (п. 39).

В *Угоді про асоціацію між Україною та ЄС 2014 р.* [283] наголошується на необхідності законодавчого врегулювання відносин органів публічної адміністрації з приватними (фізичними або юридичними) особами. Відповідно до ст. 471 «Доступ до судів та адміністративних органів», у рамках сфери дії цієї Угоди кожна сторона зобов'язується забезпечити фізичним та юридичним особам іншої сторони вільний від дискримінації по відношенню власних громадян доступ до своїх компетентних судів та адміністративних органів для захисту їхніх особистих та майнових прав.

Таким чином, система сучасних міжнародно-правових стандартів у галузі е-урядування охоплює значне коло міжнародних та регіональних угод обов'язкового та рекомендаційного характеру. У межах підрозділу було розглянуто лише деякі з них, що вчинили найбільший вплив на формування правового базису е-урядування та використовуваних при його побудові ІКТ, визначили напрями подальшого розвитку е-урядування як на рівні держав, так й у регіональному та глобальному контексті. Також, як зазначають дослідники, важлива роль у розробці та прийнятті міжнародно-правових актів щодо інформаційної сфери відводиться тематичним і спеціальним доповідям, моніторинговим звітам, [303, с. 112], опитуванням тощо. Запровадження ІКТ у систему публічного адміністрування перебуває у розвитку і залежить від зацікавленості держав у використанні новітніх технологій у діяльності апарату управління, у наслідуванні принципів доброго урядування, а через це – у спрощенні та підвищенні ефективності своєї роботи, забезпеченні комфортного для громадян та бізнесу доступу до публічних послуг та інших можливостей, що надає використання ІКТ у публічній сфері.

2.2. Правове забезпечення застосування інформаційно-комунікаційних технологій в адміністративних процедурах

Розвиток інституту адміністративно-процедурного права в Україні є одним з основних завдань адміністративної реформи, метою якої є створення належної та високорозвиненої системи органів публічного управління, що забезпечуватиме та гарантуватиме захист прав, свобод та законних інтересів кожної людини [311, с. 151]. Наукові дискусії навколо визначення основних понять, принципів здійснення та інших аспектів адміністративних процедур засвідчили різноманітність підходів дослідників до їх визначення, складу, юридичної природи, співвідношення з суміжними поняттями [20; 259; 304]. Вважаємо, що на підтримку заслуговує підхід, відповідно до якого адміністративною процедурою визнається встановлений нормами адміністративного права порядок діяльності органів публічного адміністрування (управління) з прийняття нормативно-правових актів управління і вирішення адміністративних справ. Характерними рисами адміністративних процедур визначено їх спрямування на врегулювання реалізації як юрисдикційних повноважень органів публічного адміністрування, так і їх діяльність щодо встановлення норм права та застосування правових норм, що не пов'язана з наявністю правопорушень або інших публічно-правових спорів [84, с. 19].

Застосування ІКТ при здійсненні адміністративних процедур (і позитивного, і негативного характеру), напевно, найбільший складник усієї системи е-урядування, і він, на наше переконання, є найважливішим з погляду впровадження принципів доброго урядування та забезпечення спрощення спілкування громадян та бізнесу з органами управління. Процес систематизації законодавства про адміністративну процедуру та прийняття законодавчих актів в країнах Європи (Нідерланди, Естонія, Латвія тощо) відбувався упродовж всієї другої половини XX ст. та продовжується зараз у зв'язку з широким запровадженням ІКТ до цієї сфери, а наукові розробки призвели до виникнення європейського процедурного права. У США ще у 1946 р. було прийнято Акт про

адміністративну процедуру (Administrative Procedure Act), що гарантував інформування громадян публічними органами про організацію та сферу діяльності, процедури та правила, з дотриманням яких вони можуть брати участь у процесах управління та формування політики, а також з метою стандартизації адміністративної та судової сфери [383].

Активне впровадження ІКТ у публічне адміністрування та взаємодію владних суб'єктів (державних та місцевого самоврядування) як всередині їх апаратів, так й у зовнішньому спілкуванні викликало необхідність вироблення правових норм, якими було б визначено основні принципи, організаційні механізми та особливості їх застосування. При цьому важливим є особливий порядок їх здійснення та неухильне дотримання діючого законодавства та принципів адміністративних процедур, що визначені у Законі України «Про адміністративну процедуру», прийнятому у 2022 р. (набуття чинності з 15 грудня 2023 р.) [176]. Відповідно до ст. 2 цього Закону, адміністративна процедура – визначений законом порядок розгляду та вирішення справи (справа, що стосується публічно-правових відносин щодо забезпечення реалізації права, свободи чи законного інтересу особи та/або виконання нею визначених законом обов'язків, захисту її права, свободи чи законного інтересу, розгляд якої здійснюється адміністративним органом). Принципами адміністративної процедури визначено: 1) верховенство права, у т.ч. законності та юридичної визначеності; 2) рівність перед законом; 3) обґрунтованість; 4) безсторонність (неупередженість) адміністративного органу; 5) добросовісність і розсудливість; 6) пропорційність; 7) відкритість; 8) своєчасність і розумний строк; 9) ефективність; 10) презумпція правомірності дій та вимог особи; 11) офіційність; 12) гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні; 13) гарантування ефективних засобів правового захисту (ст. 4). Залученість ІКТ у процеси здійснення адміністративних процедур передбачено багатьма нормами цього Закону: ст.ст. 31, 35, 39– 42, 70 тощо.

Значний об'єм адміністративних процедур становлять т.зв. сервісні процедури, спрямовані на надання управлінських послуг зацікавленим особам та

не мають спірного характеру. Спрямування саме на надання публічних сервісів є характерним для сучасного е-урядування, побудованого за принципами «good governance» та з використанням можливостей ІКТ. Актуалізація та підвищення уваги до сервісної концепції сучасного публічного адміністрування (розуміння соціального призначення держави, за яких пріоритетним завданням демократичного врядування є служіння громадянському суспільству, а основною формою діяльності владних інституцій – надання публічних послуг [58, с. 523; 3, с. 83]) обумовлені нормами Конституції України та людиноцетристським напрямом усієї діяльності сучасної Української держави. У рамках сервісної концепції державна влада розглядається як «постачальник послуг», система державного управління – як організація з надання державних послуг, а громадянин – їх замовник та споживач [58, с. 523]. Українське слово «сервіс» має іншомовне походження (від англ. *service* – послуга, обслуговування [278]) та наповнене позитивним змістом, не є «відповіддю» держави на порушення встановлених правил.

У 2012 р. уперше на рівні Закону України було закріплене визначення поняття «адміністративна послуга» (ст. 1 Закону України від 06.09.2012 р. «Про адміністративні послуги» [175]), яке через застосування конструкції «адміністративна послуга – результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг...» потребує, на наш погляд, додаткового тлумачення. Норми про використання ІКТ під час надання адміністративних послуг передбачено ст.ст. 6, 8–10, 12, 17 цього Закону.

З більшою конкретизацією засади надання електронних публічних послуг, публічних послуг, комплексних електронних публічних послуг, автоматичного режиму надання електронних публічних послуг визначено у Законі України від 15.07.2021 р. «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг» [218]. Відповідно до цього Закону, електронна публічна послуга – послуга, що надається органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, які перебувають в їх управлінні, у т.ч. адміністративна послуга (у т.ч. в автоматичному режимі), яка

надається з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем на підставі заяви (звернення, запиту), поданої в електронній формі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем (у т.ч. з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг), або без подання такої заяви (звернення, запиту) (ст. 1). Також визначено, що публічною послугою є юридично або соціально значуща дія суб'єкта надання публічної (електронної публічної) послуги, у т.ч. адміністративна послуга, за заявою (зверненням, запитом) суб'єкта звернення або без такого звернення, у результаті якої набуваються, переходять, припиняються права та/або здійснюються обов'язки суб'єктом звернення, надаються відповідні матеріальні та/або нематеріальні блага суб'єкту звернення (ст. 1). Таким чином, спеціального правового забезпечення на рівні Закону України набув процес впровадження ІКТ у систему публічних управлінських сервісів, що засвідчило активне використання новітніх технологій у системі публічного адміністрування. З урахуванням вимог цього Закону та на його виконання Кабінетом Міністрів України наприкінці 2022 р. було затверджено План заходів на 2023 рік щодо переведення публічних послуг в електронну форму [143]. До їх кола віднесено послуги у сфері: державного експортного контролю; телебачення та радіомовлення, інформаційній та видавничій сфері; соціального захисту ветеранів війни; зайнятості населення, економічного, соціального розвитку і торгівлі; оцінки відповідності; державної митної політики тощо. Більшість з наведених у Плані публічних послуг, відповідно до індикатору виконання, станом на липень 2023 р. або переведені в електронну форму, або таке переведення започатковане.

У Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади, схваленою Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.02.2006 р. № 90-р [108], адміністративна послуга розглядається як результат здійснення владних повноважень уповноваженим суб'єктом, що відповідно до закону забезпечує юридичне оформлення умов реалізації фізичними та юридичними особами прав, свобод і законних інтересів за їх заявою (видача дозволів (ліцензій), сертифікатів, посвідчень, проведення реєстрації тощо).

Це визначення дає більш конкретне уявлення про характер здійснюваної діяльності.

У теоретичних розробках адміністративною послугою вважають публічно-владну діяльність органу публічного управління, спрямовану на забезпечення умов для реалізації прав, свобод та інтересів фізичної або юридичної особи, яка здійснюється за зверненням цієї особи [84, с. 66]. Отже, адміністративна послуга визнається або результатом, або процесом діяльності органу публічного адміністрування, реалізації його владних повноважень за зверненням (заявою) фізичної або юридичної особи. Необхідно зазначити, що «результатом» є «остаточний, кінцевий підсумок певної діяльності» [262, с. 489], зокрема діяльності органу публічного адміністрування, яка здійснюється відповідно до наданих йому законодавством повноважень у визначеному порядку – у порядку здійснення адміністративних процедур. Останні передбачають відносини приватних осіб з публічною адміністрацією. Під публічною адміністрацією (суб'єктами публічного адміністрування) розуміється система органів управління, а саме органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, а також установ, структурних елементів організацій, які відповідно до законодавства здійснюють управлінські функції [141, с. 67]. Оскільки адміністративна процедура спрямована на прийняття адміністративного акта або укладення адміністративного договору, її також можна охарактеризувати як нормативно визначений порядок прийняття адміністративних актів та (або) укладення адміністративно-правових договорів, спрямованих на вирішення конкретного питання у сфері адміністрування з метою задоволення публічного інтересу.

Необхідно зазначити, що на основі зазначеної Концепції органами виконавчої влади та місцевого самоврядування були розроблені власні Концепції поліпшення якості надання адміністративних послуг, що змістовно описують етапність інтегрування сучасних ІКТ у діяльність окремого органу з урахуванням базового рівня автоматизації та людського ресурсу. Ці концепції з часом оновлюються та актуалізуються відповідно до особливостей впровадження нових

ІКТ у систему публічного адміністрування [105; 106]. У цілому, для реалізації ідеї автоматизації управлінських процесів необхідно постійно удосконалювати інформаційний і технологічний зв'язок між виконавчими органами, а також створити максимально єдину систему інформаційного забезпечення з метою уникнення дисбалансу міжвідомчої комунікації. Відсутність достатніх умов для надання якісних адміністративних послуг досі є вагомою проблемою для органів влади, оскільки технологічний аспект, як свідчить практика, більш пристосований до скорішого вирішення, ніж психологія державного службовця, який сприймає сервісні процедури як частину адміністративно-бюрократичної системи, орієнтованої на логічне функціонування державної системи, а не на задоволення інтересів громадян.

До системи правового забезпечення застосування ІКТ в адміністративних процедурах належить Закон України від 02.10.1996 р. «Про звернення громадян», яким передбачається реалізація громадянами свого права участі у діяльності органів державної влади шляхом внесення пропозицій щодо удосконалення їх діяльності, оскарження рішень або дій посадових осіб тощо. Для звернень передбачена, крім інших, також електронна форма (ст. 5), закріплено можливість складання та подання електронних петицій (ст. 23¹). А у Законі України від 01.12.2022 р. «Про Національну програму інформатизації» одним з основних її завдань визначено удосконалення процедури надання публічних (електронних публічних) послуг (ст. 3). Широке впровадження електронних інформаційних ресурсів у діяльність органів державного управління було передбачено в Україні ще у 90-х рр. відповідно до Закону України від 04.02.1998 р. «Про Концепцію Національної програми інформатизації» [211].

Окремою сферою процедурної діяльності виступає господарська та підприємницька діяльність, що безпосередньо пов'язані з реєстраційними процедурами. Так, Закон України від 02.03.2015 р. «Про ліцензування видів господарської діяльності» [212] регулює суспільні відносини у сфері ліцензування, визначає виключний перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, встановлює уніфікований порядок ліцензування,

нагляд і контроль у цій сфері, відповідальність за порушення законодавства у сфері ліцензування видів господарської діяльності. (ст. 2).

На прикладі ліцензування можливо прослідкувати співвідношення адміністративної процедури та адміністративної послуги. Так, отримання ліцензії – це адміністративна послуга у сфері здійснення господарської діяльності. Специфіка адміністративної послуги полягає у двох складниках – інформаційного (картки), що містить змістовне наповнення (загальну характеристику адміністративної послуги), у т.ч. вказівки щодо нормативного забезпечення, підстави для отримання адміністративної послуги, вичерпний перелік документів, необхідних для її отримання, ціну, строк надання послуги та підстави для відмови. Технологічна картка передбачає адміністративну процедуру послуги, встановлену послідовність дій для отримання результату (адміністративного акту) – ліцензії. Особливостями технологічної картки є наявність чітко встановленої послідовності дій поетапно з зазначеними строками та відповідальними особами на кожному з етапів.

Окрему групу нормативних актів, які містять процедурні норми, становлять спеціальні закони, що регламентують діяльність окремих органів або напрямів функціонування публічної адміністрації. До них належать, зокрема, Закон України від 17.02.2011 р. «Про регулювання містобудівної діяльності» [227], Митний та Податковий [145] кодекси. Їх особливість полягає у комплексній регламентації відповідного напрямку діяльності публічної адміністрації та охопленні не лише процедурних, а й матеріально-правових норм.

У цілому, розвиток процедурного законодавства пройшов декілька етапів та був спрямований на створення єдиного законодавчого акта у цій сфері. До першого етапу можна віднести спробу 2008 р. внесення законопроекту щодо адміністративної процедури, проте через виявлення значної кількості недоліків, які підлягали подальшому коригуванню з метою створення більш виваженого тексту, Закон прийнято не було. Другий етап припадає на початок 2015 р., коли робочою групою була завершена підготовка законопроекту, що отримав позитивні висновки від експертів Програми ЄС Sigma. На жаль, було прийнято

рішення про доопрацювання законопроекту, у результаті чого робота над ним на деякий час зупинилася. Сучасний етап характеризується розглядом нового законопроекту «Про адміністративну процедуру» 2020 – 2021 рр. та нарешті його прийняття у 2022 р. Дослідженню процесу створення єдиного нормативного акта, яким було б визначено загальні засади адміністративних процедур, присвячено праці А.М. Школика, у яких автором ґрунтовно розглянуті недоліки та переваги законопроектної роботи [305; 306; 385]. Варто зазначити, що Стратегією реформування державного управління України на період до 2021 року, прийняття Закону про загальну адміністративну процедуру згідно з європейськими стандартами і поступове приведення окремих адміністративних процедур у відповідність до визначених загальних принципів було визнано пріоритетом розвитку сфери адміністративних процедур (розділ «Адміністративні процедури, адміністративні послуги та електронне урядування»).

Роль впровадження у систему здійснення адміністративних процедур ІКТ для формування е-уряду підкреслюється у низці досліджень. Зокрема, П.С. Клімушкин та А.О. Серенок визначають е-уряд як систему взаємодії органів державної влади з населенням, засновану на широкому використанні сучасних інформаційних технологій, наприклад, мережі Інтернет, для підвищення доступності та якості державних послуг, скорочення термінів надання, ліквідації адміністративного навантаження на громадян і організації, пов'язаного з їх отриманням (зменшення кількості вимушених очних звернень, зниження кількості документів, які надаються) [90, с. 4]. Е.Е. Аблякимов зазначає, що система е-уряду представляє собою сукупність інтегрованих в адміністративні процедури ІКТ, які забезпечують надання органами державної влади інформаційних та адміністративних послуг, здійснення транзакцій та взаємодію суб'єктів адміністративно-правових відносин [1, с. 8].

Таким чином, формування ефективної нормативної бази, що регламентує надання державних і муніципальних послуг або окремих адміністративних процедур шляхом використання ІКТ дозволить оптимізувати процедуру прийому

запитів та гарантуватиме дотримання процесуальних строків, оскільки матиме фіксоване та автоматизоване зазначення дати та часу надходження такого запиту; підвищить оперативність обміну інформацією з запитувачем. Виключення паперового документообігу має зменшити інформаційне навантаження на працівників структури та скоротити час обігу інформації. Питання нормативного забезпечення є невід’ємним складником організації інформаційно-технічного/аналітичного забезпечення державного управління, оскільки ІКТ перебувають у стані динамічного розвитку та потребують максимальної уваги в аспекті законодавчого урегулювання з метою забезпечення необхідних стандартів інформаційної безпеки.

Зважаючи на значну нормативну базу у сфері застосування ІКТ в адміністративних процедурах, дослідниками пропонуються класифікації таких документів. Зокрема, Є.В. Коломієць пропонує їх групування (перелік запропонованих автором документів оновлено відповідно до змін у законодавстві. – *Н.С.*) у залежності від:

змістового наповнення (Закон України від 22.05.2003 р. «Про електронні документи та електронний документообіг», Закон України від 06.09.2012 р. «Про адміністративні послуги», Положення про Єдиний державний вебпортал електронних послуг, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 4.12.2019 р. № 1137 (в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 16.08.2022 р. № 937), Порядок роботи з електронними документами через систему електронної взаємодії органів виконавчої влади з використанням електронного цифрового підпису, затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 01.11.2012 р. № 1600/5 [165]);

спрямованості на організаційне забезпечення (Постанова Кабінету Міністрів України від 3.11.2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [192]) або

інформаційну безпеку (закони України від 05.07.1994 р. «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» [206], від 21.01.1994 р. «Про державну таємницю», від 01.06.2010 р. «Про захист персональних

даних» [207]) [98, с. 75].

Дійсно, класифікацій може бути багато, зважаючи на широкомасштабне впровадження ІКТ у публічне адміністрування усіх рівнів та напрямків, і додати до них можна ще одну групу, яка буде охоплювати специфічні за предметом регулювання відносини, що виникають зі здійснення, наприклад, митної або податкової справи, морської діяльності тощо, тобто за предметом регулювання. Зупинимося докладніше на запровадженні ІКТ у митній сфері та митних процедурах і його правовому регулюванні.

Проблематика митних процедур уже довгий час привертає увагу науковців [12; 27; 112; 113; 294] через відсутність чіткого розмежування між категоріями «митна процедура» та «митний режим» у діючому законодавстві. Як зазначає Б.А. Кормич, термін «митний режим» використовується у доволі обмеженій кількості національних законодавств. У той самий час, міжнародно-правові акти з митних питань фактично ототожнюють категорії «митний режим» та «митна процедура». У цьому аспекті можна згадати і французьке коріння самого слова «режим», яке в оригіналі означає порядок здійснення чогонебудь [113, с. 88]. Підтвердженням цієї тези є, зокрема, норми Митного кодексу ЄС (Регламент Європейського Парламенту і Ради № 952/2013) [245], у яких категорії «митна процедура» та «митний режим» ототожнені, а митну процедуру визначено як «будь-яку з таких процедур, під яку можна помістити товари згідно з Кодексом: (а) випуск для вільного обігу, (б) спеціальні процедури та (в) вивіз».

Митним кодексом України пропонується наступна логіка взаємозв'язку категорій «митний режим», «митна процедура» та «митні формальності»:

митний режим – комплекс взаємопов'язаних правових норм, що відповідно до заявленої мети переміщення товарів через митний кордон України визначають митну процедуру щодо цих товарів, їх правовий статус, умови оподаткування і обумовлюють їх використання після митного оформлення

митна процедура – зумовлені метою переміщення товарів через митний кордон України сукупність митних формальностей та порядок їх виконання;

митні формальності – сукупність дій, що підлягають виконанню

відповідними особами і митними органами, а також автоматизованою системою митного оформлення з метою дотримання вимог законодавства України з питань митної справи (ст. 4).

Аналіз наведених визначень викликає об'єктивне питання доречності визначення поняття митних процедур, оскільки воно не лише суміжне з митним режимом, але і не має чітких меж з митними формальностями. Вірогідно, таке подвійне сприйняття виникає у зв'язку з тим, що у Митному кодексі України 2002 р. [126] митні процедури визначались як операції, пов'язані із здійсненням митного контролю за переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон України, митного оформлення цих товарів і транспортних засобів, а також із справлянням передбачених законом податків і зборів (ст. 1). Діючим МК України 2012 р. такі дії визначено як митні формальності.

Глава 40 МК України містить безпосередньо вказівку на процедуру декларування, у той час як митні процедури, здійснювані під час переміщення товарів через кордон України різними видами транспорту (зокрема морським або річковим) включені до митних формальностей, оскільки містять декілька різних процедур (митне оформлення, митний контроль). Керуючись логікою МК України, поняття «митні формальності» за змістом є ширшим за поняття «митна процедура», оскільки до складу митних формальностей може входити одразу декілька різних процедур. Отже, існує суперечність між лінійною послідовністю, яку запропоновано в ст. 4 МК України («митний режим» – «митна процедура» – «митні формальності») та змістовним наповненням самого Кодексу, що регулює відповідні правовідносини, де фактично митна процедура є складником митних формальностей, а не навпаки. Крім того, як зазначає Н.О. Коваль, зберігається необхідність формування цілісної нормативної бази щодо митних формальностей у окремих сферах (для прикладу авторкою обрано митні формальності для іноземних воєнних кораблів) [92, с. 89–90].

Таким чином, митні процедури – це система конкретних послідовних дій суб'єктів митних правовідносин (одним із яких є суб'єкт владних повноважень) у відповідності до заявленої мети або транспортних засобів, у той час як митні

формальності (відповідно до Митного кодексу ЄС) – це усі операції, що повинні виконати особа та митні органи для дотримання митного законодавства. Митна процедура, як послідовність дій митної адміністрації при вирішенні конкретної справи щодо оформлення переміщення відповідних товарів через митний кордон за ініціативи відповідного суб'єкта (декларанта) з метою реалізації прав та інтересів, фактично є особливим видом адміністративної процедури.

Доречним є поділ таких процедур на види, запропонований О.П. Федотовим, серед яких перша група – це процедури переміщення товарів і транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України (митні процедури, юрисдикційні процедури, процедури оскарження дій чи бездіяльності посадових осіб митниць, процедури аналізу ризиків недотримання вимог законодавства України з питань митної справи та процедури мінімізації ризиків недотримання вимог законодавства України з питань митної справи), а друга – це усі супровідні процедури (внутрішньоорганізаційні, процедури, пов'язані з регулюванням діяльності суб'єктів навколомитної інфраструктури, процедури контролю за окремими видами діяльності підприємств, процедури міжнародного співробітництва) [291, с. 337–338].

У подальших дослідженнях вітчизняних науковців неодноразово використовувалася ця класифікація, проте, у контексті цього дослідження, більш універсальним та доречним формулюванням було б наступне: «усі процедури, пов'язані з переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон України, що передбачають послідовність дій митної адміністрації, такі як...». І це б належним чином відобразило специфіку адміністративних процедур, що безпосередньо пов'язані з діяльністю митниці, а друга група, відповідно, охопила б усі супровідні процедури.

Під час здійснення митних процедур широко використовуються ІКТ. Основним міжнародно-правовим актом, який регламентує їх інтеграцію та подання електронних декларацій на товари є Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур 1973 р. [129] (Кіотська конвенція), до якої Україна приєдналася відповідно до Закону України

від 05.10.2006 р. [223].

Інтеграція ІКТ у митні процедури – це фактична реальність в умовах міжнародного співробітництва, без чого неможливе повноцінне функціонування митної справи в Україні. Частиною 1 ст. 31 МК України закріплено проведення митного контролю та митного оформлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення з використанням ІКТ. Актуальними напрямками удосконалення функціонування митних органів залишаються автоматизація та інформатизація митних процедур, розширення функціоналу веб-порталу Державної митної служби України, в якому уже можливий вибір митного режиму, подання електронної декларації та спостереження у режимі онлайн за переміщенням товарів тощо. Ці процеси інформатизації узгоджуються з положеннями Угоди про спрощення процедур торгівлі 2013 р. [284] (далі – УСПТ), що набула чинності після її ратифікації двома третинами членів СОТ (110 із 164) 22 лютого 2017 р. [69], та відбуваються у рамках розвитку е-урядування в Україні. Крім того, ефективність попереднього документального контролю, що здійснюється митними органами, стала можливою лише за умов тісної взаємодії між митними органами та спеціалізованими органами державного управління з використанням сучасних інформаційних технологій [94, с. 10].

До сучасного інструментарію, що пропонує українська митниця належать такі сервіси як «Митний реєстр об'єктів прав інтелектуальної власності», «Єдина автоматизована інформаційна система Державної митної служби», «АСУР 2.0», електронний документообіг (далі – ЕДО), електронний підпис, веб-портал Держмитслужби, комплексна система захисту інформації тощо. Бізнес-сегмент безпосередньо зацікавлений у функціонуванні «Єдиного вікна міжнародної торгівлі», оскільки раніше було неможливо перевірити етапність проходження процедури митного декларування онлайн та балансу для сплати митних платежів. Крім того, веб-портал додав до функціоналу можливість поскаржитися на роботу митниць, повідомити про проблему та відстежувати статус обробки онлайн-скарги. Це цілковито відповідає положенням УСПТ, а саме, пункт 4

ст. 10 «Єдине вікно», у якій зазначається, що «члени докладають зусиль для створення або підтримки єдиного вікна, що надає торговцям можливість подавати задіяним органам або відомствам документацію та/або дані, необхідні для імпортування, експортування або транзиту товарів, через єдиний пункт пропуску. Після проведення задіяними органами або відомствами перевірки документації та/або даних, результати повідомляються заявникам через єдине вікно у встановлений строк». Також закріплюється використання інформаційних технологій для підтримки роботи єдиного вікна, наскільки це є можливим (пп. 4.4).

Таким чином, публічне адміністрування у сфері митної справи безпосередньо пов'язане з розвитком сервісних служб та можливостей офіційного веб-порталу. Автоматизація процесів зменшує вплив суб'єктивного фактору. При прийнятті рішень щодо пропуску товарів та транспортних засобів через митний кордон України роль суб'єктів владних повноважень органів Держмитслужби поступово мінімізується, адже корупційні ризики безпосередньо пов'язані з необхідністю контактувати зі службовцями, адже саме від суб'єкта владних повноважень залежить швидкість та результат переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон України [121, с. 131]. З цією метою в органах Держмитслужби був запроваджений ЕДО, який розвивається у рамках законодавчих вимог. Важливим є адміністративно-правове забезпечення переходу на електронний документообіг у системі підрозділів Держмитслужби, оскільки специфіка митної справи передбачає особливості, які повинні враховуватись при інтегруванні такого інструментарію.

В органах публічної адміністрації перехід на електронний документообіг регламентується положеннями Закону України від 22.05.2003 р. «Про електронні документи та електронний документообіг» та Постанови Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. №55 «Деякі питання документування управлінської діяльності» [36], якою затверджено Типову інструкцію з документування управлінської інформації в електронній формі та організації роботи з електронними документами в діловодстві, електронного міжвідомчого обміну,

Типову інструкцію з діловодства в міністерствах, інших центральних та місцевих органах виконавчої влади та Регламент взаємодії органів виконавчої влади в електронній формі. Серед спеціальних нормативних актів слід згадати Положення про Державну митну службу України, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 227 [147], та його норми про те, що Держмитслужба відповідно до покладених на неї завдань, серед іншого, забезпечує розвиток, здійснює впровадження та технічне супроводження інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем і технологій, автоматизацію процедур, зокрема контролю за повнотою та правильністю виконання митних формальностей; організовує та здійснює впровадження електронних сервісів для суб'єктів господарювання; забезпечує функціонування єдиного державного інформаційного веб-порталу «Єдине вікно для міжнародної торгівлі» (пп. 49 п. 4), забезпечує взаємодію інформаційних систем Держмитслужби та ДПС у режимі реального часу в установленому порядку (пп. 55 п. 4), а під час виконання покладених завдань взаємодіє з іншими органами виконавчої влади, консультативними, дорадчими та іншими допоміжними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій та об'єднань, а також підприємствами, установами та організаціями, всеукраїнськими об'єднаннями профспілок і всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців, зокрема шляхом обміну електронними документами у визначеному законодавством порядку (п. 8).

Сучасні ІКТ надають можливість не лише автоматизувати митні процедури, але і проводити неупереджений аналіз ризиків та кількісно-якісних характеристик товарів, заявлених у деклараціях та відповідність їх фактичної вартості заявлених. Так, наприклад, процедура електронного декларування є кроком до діджиталізації, що фактично дозволяє ввести інформаційний блок митної процедури до автоматизованої системи. Але лише запровадження інформаційних технологій у декларування та аналіз ризиків не вирішує усіх проблемних аспектів, зокрема, у сфері пропуск через митний кордон України

гуманітарної допомоги у вигляді лікарських засобів, що є особливо актуальним під час воєнного стану в Україні. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 1.03.2022 р. № 174 «Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану» [41] встановлено, що пропуск через митний кордон України гуманітарної допомоги здійснюється за місцем перетину митного кордону України шляхом подання в паперовій або електронній формі декларації, заповненої особою, що перевозить товар і такі товари визнаються гуманітарною допомогою за декларативним принципом без прийняття відповідного рішення спеціально уповноважених органів з питань гуманітарної допомоги (Мінсоцполітики). Отже, для перетину кордону необхідно подати наступний пакет документів: декларація, сертифікат якості, лист про донат (від донора) та лист від благодійної організації про готовність прийняти гуманітарний вантаж та запити від кінцевого отримувача (місцеві органи виконавчої влади або лікарні, які у подальшому приймуть такі ліки на баланс). При цьому, питання адресної дистрибуції потребує більш детального роз'яснення, що пов'язане з ризиками для здоров'я для громадян, які такі ліки будуть отримувати [269, с. 141].

У рамках загальнонаціональної програми реформування державного управління та запровадження е-урядування в 2019 р. Держмитслужба анонсувала додаток «e-Borders», який мав би перенести функціонал веб-порталу Держмитслужби у мобільний додаток з 2020 р. [128]. На жаль, проєкт не отримав подальшого розвитку, при цьому у 2023 р. було запроваджено електронну чергу перетину кордону (єЧерга) [52]. Цей проєкт реалізується Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури у співпраці з Мінцифри, Державною службою з безпеки на транспорті, Державним агентством відновлення та розвитку інфраструктури, Держмитслужбою та Державною прикордонною службою за підтримки USAID/UKaid проєкту «Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах/TAPAS» [302]. Об'єктивно митниця повинна покладатися на автоматизовані процеси і не нехтувати дослідженнями у цій сфері, особливо щодо можливих ризиків використання сучасних

автоматизованих систем (зокрема, кіберзагроз). У цій сфері швидко розвиваються наукові напрямки цифрової криміналістики та безпеки в Інтернеті [121, с. 131].

Визначення митної вартості товарів є важливим аспектом при їх переміщенні через митний кордон, воно є одним з ключових елементів процедур митного оформлення [93, с. 32]. Для коректного переміщення товарів декларант має надати визначений перелік документів (доказів), що підтверджуватимуть зазначену митну вартість товару [264, с. 420]. В аспекті цього дослідження питанням, що потребує висвітлення є питання доказової вагомості інформації з джерела в мережі Інтернет при визначенні митної вартості товарів. Так, Постановою Верховного Суду у складі колегії Касаційного адміністративного суду у справі № 480/3807/18 від 20.03.2020 р. [166] розглянуто звернення позивача до Сумської митниці ДФС про визнання дій протиправними – Верховний Суд підтримав позицію митниці щодо неналежності поданих доказів та необхідності коригування митної вартості автомобіля. За наслідком здійснення митного контролю щодо правильності визначенні митної вартості, у зв'язку з виявленими розбіжностями, а також повідомлення системи управління ризиками автоматизованої системи митного оформлення «Інспектор-2006» щодо можливого ризику заниження бази оподаткування та ухилення від сплати митних платежів у повному обсязі, митницею було направлено декларанту вимогу про необхідність надання документів, що підтверджують вартість автомобіля, на що Декларант не надав відомостей. Враховуючи наявність розбіжностей між заявленою митною вартістю та інформацією з відкритих джерел, зокрема, Інтернет-сайту www.autoastat.com щодо торгів з продажу даного транспортного засобу. Для визначення митної вартості вказаного автомобіля відповідачем було використано інформацію щодо ціни його продажу на торгах, до якої додано вартість транспортованого до кордону України подібних транспортних засобів з країни відправлення США. Аналізуючи посилення позивача на те, що інформація з означеного інтернет-джерела була безпідставно врахована митним органом як доказ, суди виходили з того, що Наказом Державної фіскальної служби України

від 11.09.2015 р. № 689 затверджено Методичні рекомендації щодо роботи посадових осіб органів доходів і зборів з аналізу, виявлення та оцінки ризиків при здійсненні контролю за правильністю визначення митної вартості товарів, які переміщуються через митний контроль України, відповідно до розділу 5 якого під час робіт з аналізу, виявлення та оцінки ризиків органи доходів та зборів можуть використовувати інформацію, отриману в мережі Інтернет. Отже, під час роботи аналізу, виявлення та оцінки ризиків інформація, розміщена в мережі Інтернет, може бути використана митним органом як джерело довідкової інформації поряд з іншими доказами, наявними у його розпорядженні [264, с. 421–422].

У цілому, використання інформаційних технологій для ефективного управління ризиками є дієвим інструментом досягнення митних цілей. Вони дозволяють провести швидший аналіз показників ризику методом випадкової вибірки [341, р. 83]. А щодо повноти та наявності за можливістю більшої кількості відомостей, які можуть мати значення під час здійснення адміністративної процедури маємо підтримати А.М. Школика у тому, що суб'єкт публічного адміністрування повинен чітко вказати учаснику адміністративної процедури на потенційну вигідність подання ним додаткових відомостей або даних, а у випадку ж відсутності такого подання – на можливість неприйняття сприятливого адміністративного акта у повній відповідності до бажання такого учасника [307, с. 84].

Загалом, сучасна митниця в Україні розвивається за наступними напрямками: «Єдине вікно», «Кабінет взаємодії з Митницею», «Митний контроль та оформлення», «Публічна звітність та аналітика», «Розумний пункт пропуску», «Кібербезпека», «Гармонізація з ЄС» в рамках цифрової програми «е-Митниця» [299]. Відповідно до Стратегії розвитку системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 р., схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 р. № 978-р [277], у режимі тестового користування була запроваджена оновлена автоматизована система управління ризиками АСУР 2.0, що дозволяє перевести більшість даних у цифровий вигляд,

а також одразу виявляти джерела ризику та швидко оцінити необхідність реагування митного органу. АСУР 2.0 відповідає міжнародному стандарту ISO 31000:2018, і дає позитивні статистичні показники за час своєї експлуатації, проте, АСУР 2.0 станом на 2021 рік, відповідно до протоколу № 5 засідання Громадської ради при Держмитслужбі від 30.09.2021 р., не працювала, а діюча АСУР удосконалюється, у т.ч., і з використанням досвіду, отриманого при розробці АСУР 2.0. Реалізація вкрай ускладнена тим, що в Держмитслужбі немає фахівця з навичками роботи з мовою програмування «Python», на якій створено АСУР 2.0, що практично унеможливорює її підтримку в актуальному стані у подальшому. Питання, пов'язані із системою управління ризиками митними органами, є дуже чутливими, і доводиться постійно зважати на баланс щодо відкритості інформації, яка у ній міститься. Аналіз системи управління ризиками в ЄС свідчить, що інтеграція в єдиний митний простір ЄС є досить проблематичною з об'єктивних причин, зокрема, через те, що відповідно до законодавства ЄС така інформація є конфіденційною. І, керуючись висновками фахівців, було зазначено про необхідність подальшого удосконалення програмного забезпечення АСУР 2.0 [238].

Також стартував пілотний проєкт «eDelivery» між Україною та Польщею для швидкого обміну рахунками-фактурами з транскордонними партнерами. У той час як така процедура займає 10 робочих днів, «eDelivery» пропонує швидкий обмін інформацією менше ніж за секунду. Проєкт надає технічні специфікації та стандарти, інстальоване програмне забезпечення та допоміжні послуги, щоб дозволити проєктам створити мережу вузлів для безпечного обміну цифровими даними. Створюючи «eDelivery», державні та приватні організації з різних секторів можуть легко створити безпечний і сумісний канал для передачі документів і даних одна одній через публічну або приватну мережу [255].

Концепція «Smart кордон» реалізує Програму ООН зі сталого економічного розвитку на період до 2030 року. Вона спрямована на ретельне дослідження сфери актуальних ІКТ та можливість їх інтегрування у діяльність митних органів з метою зменшення потоку людей, товарів та транспортних

засобів на кордонах, відповідаючи принципам безпеки, вимірюваності, автоматизації та технологічності [391].

Одним з найбільш успішних прикладів впровадження ІКТ у систему митного адміністрування стало запровадження Нової комп'ютеризованої транзитної системи (New Computerized Transit System, NCTS), що покладена в основу Конвенції про процедуру спільного транзиту 1987 р. [332]. Приєднання до цієї Конвенції є одним із зобов'язань, взятих на себе Україною в рамках Угоди про асоціацію з ЄС і перші кроки до впровадження її положень було здійснено з прийняттям Закону України від 12.09.2019 р. «Про режим спільного транзиту та запровадження національної електронної транзитної системи» [228], що припинив дію з набрання чинності для України Конвенції 1987 р. (п. 1 Прикінцевих та перехідних положень). На теперішній час ця Конвенція об'єднує 36 Договірних сторін, які запровадили єдині правила декларування та контролю за транзитними переміщеннями товарів із використанням спільного ІТ продукту (NCTS). Країни-підписанти Конвенції: двадцять сім країн ЄС, чотири країни ЄАВТ (Ісландія, Норвегія, Ліхтенштейн і Швейцарія), Велика Британія, Туреччина, Північна Македонія, Сербія та Україна.

NCTS дає можливість налагодити обмін інформацією про всі етапи митного оформлення транзиту товарів з використанням електронних повідомлень в режимі реального часу та підвищити ефективність використання механізму аналізу ризиків. Приєднання до Конвенції про процедуру спільного транзиту та використання системи NCTS надало можливість Україні: 1) запровадити обмін митною інформацією щодо транзитних товарів з 35 країнами в режимі реального часу; 2) використовувати єдину транзитну декларацію та єдину гарантію для переміщення товарів від країни-відправлення до країни-призначення, які є Договірними сторонами Конвенції; 3) отримувати достовірну інформацію про транзитні переміщення товарів, що прямують в Україну, від митних органів країн-учасниць Конвенції до моменту ввезення цих товарів на митну територію України; 4) запровадити спеціальні транзитні спрощення (загальна гарантія, звільнення від гарантії, авторизований

вантажовідправник/вантажоодержувач, самостійне накладання пломб); 5) запровадити прості та рівні умови для гарантів, а також новий продукт на ринку фінансових послуг – загальну гарантію [249].

Процедура спільного транзиту діє за принципом: «однин вантажний транспортний засіб – одна декларація – одна гарантія». Тобто, транзитне перевезення товарів здійснюється в рамках однієї транзитної процедури, від митниці відправлення в одній країні до митниці призначення в іншій країні, за однією транзитною декларацією, під забезпеченням однією гарантією (така гарантія діє на території всіх країн, якими переміщуються товари). Це зменшує вартість митних процедур та час, необхідний для їх проходження, – отже, створює умови для зменшення черг на кордоні, що означає швидший потік товарів. Особливістю процедури спільного транзиту є обов’язкове гарантування та пломбування усіх переміщень. Пломби виконують захисну функцію і визнаються усіма країнами-учасниками Конвенції. Це підвищує безпеку перевезень. Переважним засобом гарантування при спільному транзиті є загальна гарантія, що є одним із транзитних спрощень [358].

Процес попередніх процедур для отримання Україною можливості приєднатися до Конвенції 1987 р. обумовив прийняття значного нормативного базису, що охопив закони, постанови Кабінету Міністрів та накази Міністерства фінансів України, зокрема, закони України від 15.08.2022 р. «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо окремих питань імплементації глави 5 розділу IV Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їх держави-члени, з іншої сторони» [181], від 30.08.2022 р. «Про приєднання України до Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами» [222], Постанову Кабінету Міністрів України від 27.09.2022 р. № 1092 «Деякі питання реалізації положень Митного кодексу України щодо надання авторизацій» [43], Порядок реалізації положень Конвенції про процедуру спільного транзиту на території України, затверджений Наказом Міністерства фінансів України від 07.10. 2022 року № 325 [164], тощо. Під час застосування пілотного

проєкту NCTS та національного етапу застосування NCTS було задіяно 2500 посадових осіб митних органів України [293, с. 637]. Нарешті 30.08.2022 р. було прийнято Закон України від «Про приєднання України до Конвенції про процедуру спільного транзиту» [221]. Конвенція 1987 р. набула чинності для України 1 жовтня 2022 р. Станом на початок серпня 2023 р., загальна кількість переміщень з України склала 12 363. У липні 2023 р. у країнах-учасницях Конвенції про процедуру спільного транзиту було завершено 3 196 переміщень, розпочатих в Україні [67].

Таким чином, правове забезпечення застосування ІКТ в адміністративних процедурах засвідчує динамічний розвиток, оновлення навіть нещодавно прийнятих норм та спрямування на широке впровадження е-урядування в Україні. Спрощення, яких надає використання ІКТ в адміністративних процедурах, є значними та враховують позитивний зарубіжний досвід та кращі міжнародні (зокрема регіональні європейські) практики адміністрування. Класифікація нормативних документів у цій сфері може бути здійснена у залежності від предмету регулювання у рамках впровадження ІКТ:

загальні засади запровадження ІКТ у публічному адмініструванні (програмні документи: закони України від 04.02.1998 р. «Про Концепцію Національної програми інформатизації» та від 01.12.2022 р. «Про Національну програму інформатизації», Концепція розвитку електронного урядування в Україні, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р тощо; інше законодавство: закони від 22.05.2003 р. «Про електронні документи та електронний документообіг», від 06.09.2012 р. «Про адміністративні послуги», Положення про Єдиний державний вебпортал електронних послуг, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 4.12.2019 р. № 1137 (у редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 16.08.2022 р. № 937), Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.09.2011 р. №1014-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні», Постанова Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. №55 «Деякі питання документування

управлінської діяльності», Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2023 р. № 757 «Деякі питання доступності інформаційно-комунікаційних систем та документів в електронній формі» тощо);

забезпечення інформаційної безпеки (закони України від 05.07.1994 р. «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», від 21.01.1994 р. «Про державну таємницю», від 01.06.2010 р. «Про захист персональних даних» тощо);

запровадження ІКТ у окремі сфери публічного адміністрування (митна справа, податкова справа, морська діяльність тощо): зокрема у сфері митної справи: МК України, Стратегія розвитку системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 р., схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 р. № 978-р, Постанова Кабінету Міністрів України від 27.09.2022 р. № 1092 «Деякі питання реалізації положень Митного кодексу України щодо надання авторизацій», Порядок реалізації положень Конвенції про процедуру спільного транзиту на території України, затверджений Наказом Міністерства фінансів України від 07.10. 2022 року № 325, тощо).

2.3. Публічне управління в сфері діджиталізації адміністративних процедур

Ефективність уряду безпосередньо залежить від рівня довіри громадян. Органи державної влади та державні службовці відіграють вирішальну роль у формуванні взаємозв'язків G2C, C2G, оскільки наділені владними повноваженнями і мають необхідні ресурси для виконання поставлених завдань. За умови належного виконання своїх обов'язків та якісного надання послуг довіра громадян має тенденцію до зростання. Саме тому органи державної влади мають бути показовими у побудові системи участі та взаємодії з потенційним виборцем. Але такі фактори як відсутність прозорості, корупція та низький рівень громадянської свідомості безпосередньо впливають на державні процеси

усіх рівнів. Більше того, вони впливають на громадян, уряд та інші сегменти, зокрема бізнес. Тому майже будь-яка державна програма містить заходи щодо боротьби з корупцією у якості обов'язкового складника. Поряд із законодавчим нормуванням заходів боротьби з корупцією та правових механізмів, що регламентують впровадження ІКТ у функціонування органів публічного адміністрування, що надають ті чи інші послуги, необхідно просувати суспільну етику, що виховує усвідомленість та розвиватиме інститут участі в Україні. Ще однією умовою ефективної діяльності органів державної влади є використання потенціалу сучасного інформаційного суспільства, що утворює транснаціональний зв'язок, який характеризується високим рівнем інтенсивності спілкування. Так, глобалізація змусила органи державної влади відповідати зростаючим потребам споживачів шляхом створення інформаційно-аналітичних систем на базі ІКТ, що дозволяють аналізувати та обробляти значні обсяги інформації за максимально короткий час [263, с. 205].

Коли йдеться про державне управління, воно уже не сприймається у класичному розумінні, оскільки якісно нові процеси інформаційного суспільства змінили саму його суть. Саме тому у літературі зустрічається поняття «сучасне державне управління», яке має на увазі складну інформаційну інфраструктуру, забезпечення функціонування якої, відповідно, зумовлює необхідність іншого рівня кваліфікації державних службовців. Еволюція поняття «державне управління» добре простежується у дослідженнях А.О. Даниленко, де зазначається, що першопочатково переклад терміну «public administration» був однозначним – «державне управління», проте у подальшому було виявлено його полісемантичний характер і залежно від контексту воно почало перекладатися як «публічне адміністрування» та «публічна адміністрація». Це пов'язано з тим, що в англійській мові відсутня різниця між словами «державний» та «суспільний, публічний» [28, с. 26; 263, с. 205].

Поняття «публічне адміністрування» упродовж останніх років набуло популярності, проте у науковій літературі досі не склалося остаточного підходу до його визначення та сфери використання, про що побіжно згадувалося у

попередньому розділі. Загальним засадам публічного адміністрування свої наукові праці присвятили Ю.П. Битяк, Н.П. Матюхіна, М.С. Ковтун, А.А. Стародубцев, О.С. Проневич, В.Я. Настюк та інші. У своїх дослідженнях зазначені автори посилаються на те, що термін «публічне адміністрування» походить від англ. «public administration» (управління на державному та місцевому рівнях; державне управління). Виходячи з етимології слів «адміністрування» (administration – управляти, завідувати, служити) та «публічний» (public – суспільство, народ; відкритий, гласний, суспільний), публічне адміністрування у найбільш широкому значенні розуміється як відкрита, гласна та прозора діяльність органів управління (передусім, органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування) та їх посадових осіб стосовно вирішення проблем суспільства в цілому, як визначається у загальних джерелах з публічного адміністрування [136, с. 8].

І. Бінько пропонує під публічним адмініструванням розуміти регламентовану законами та іншими правовими актами діяльність суб'єктів публічного адміністрування, що спрямована на: прийняття адміністративних рішень, надання адміністративних послуг, здійснення внутрішнього адміністрування суб'єкта публічного адміністрування. Як науковий концепт «публічне адміністрування» пропонується розуміти як регламентовану законами та іншими нормативно-правовими актами діяльність суб'єктів публічного адміністрування, спрямовану на виконання законів та інших нормативно-правових актів, шляхом прийняття адміністративних рішень, надання встановлених законами адміністративних послуг [11, с. 44]. Таким чином, «сучасне державне управління» наблизилося до визначення «публічного управління», оскільки виникло у результаті еволюції управлінських процесів всередині держави.

Класичне державне управління природньо втрачає свою актуальність, оскільки більше не є ефективним в умовах, де сучасні технології стають необхідною умовою успіху. Органи державної влади та особи, що визначають політичну лінію держави, змушені вносити радикальні зміни під тиском

зовнішніх обставин, таких, наприклад, як пандемія COVID-19 та режим воєнного стану, щоб збільшити кількість державних послуг, які можна отримати дистанційно, впроваджувати концепцію «good governance» через її ефективність при побудові державного управління нової моделі, що включає розширення можливостей державних службовців не лише централізованим способом з ініціативи роботодавця, але й в індивідуальному порядку. Ці якісно нові вимоги до державних службовців полягають також у можливості централізованого доступу до інформації та створення комунікативних каналів між різними органами державної влади.

Принципи доброго урядування перевірені на практиці, що допомагає уникати великої кількості ризиків і максимально підвищити ефективність функціонування органу публічного адміністрування і забезпечувати оптимально доступну якість публічного управління. Також ефективною є інтеграція досвіду бізнес-сегменту до державного управління, у той час як класична модель пропонує зонування сфер діяльності. Сучасне державне управління в основу закладає відомий економічний принцип отримання максимальних результатів за мінімальних затрат. При цьому ІКТ усебічно підтримують досягнення згаданих цілей, а за класичної моделі державного управління (без інтеграції е-урядування) вони не мали б свого розвитку. Публічне управління цілковито спрямоване на реалізацію очікувань громадян щодо державних установ, уряд надає громадянам можливість отримувати послуги за допомогою сучасних ІКТ, що значно поліпшує якість послуг і спрощує реалізацію громадянами своїх прав та виконання зобов'язань.

На теперішній час у системі публічного управління у цілому склалися основні умови якісних змін у питаннях інформатизації управлінських процесів, розширення електронної взаємодії з громадськістю. Зокрема, до недавнього часу органи державної влади були практично не оснащені обчислювальною технікою та базовим програмним забезпеченням, проте ситуація кардинально змінюється. Останніми роками рівень такого оснащення поліпшується за рахунок державних програм та субвенцій, підтримці міжнародних інституцій тощо. Це стало

доступним за рахунок залучення бізнесу та стейкхолдерів у державне управління. До речі, одним з прикладів дієвої взаємодії Government+Business у контексті сучасного державного управління є краш-тестування хакерів з метою виявлення вразливостей застосунку ДІА [15].

Завдяки діяльності Мінцифри та реалізації соціальних та державних проєктів, таких як ProZorro [368], ДІА, електронні лікарняні [247], діяльності в рамках Open Data [135], запроваджено значну кількість комплексних інформаційних та ІКТ систем, у т.ч. реконструюється документообіг та автоматизуються типові операції. У сфері публічного адміністрування відбувається постійний пошук інноваційних рішень, які б призвели до якісних та результативних змін у контексті тих викликів сучасності, з якими стикаються органи влади усіх рівнів у сфері цифрових трансформацій суспільства в Україні та за кордоном.

Впровадження інноваційних ІКТ є одним із базових рішень подолання кризових явищ на тлі інформатизації, оскільки дані лежать в основі конкурентоспроможності. Абсолютно новими у цьому питанні стали розвиток Інтернету речей (Internet of things, IoT), що лише починає активно досліджуватися в Україні, віртуалізація інфраструктурних ІТ-систем, використання штучного інтелекту та цифрових платформ. Ще одним питанням, пов'язаним з цифровізацією державних управлінських процесів стало створення надзвичайного законодавства в умовах пандемії COVID-19. Органи державної влади були вимушені запровадити цифрові способи надання послуг, таким чином пандемію COVID-19 та запроваджені у зв'язку з нею локдауни можна розглядати як кардинальну, надзвичайну обставину, що стала рішучим поштовхом до цифровізації. Відповідно, ІКТ інтенсивно використовувалися під час пандемії, однак така увага до них пояснюється ще й їх потенціалом до сталого розвитку. Оскільки впровадження нових технологій у систему державного управління неможливо без відповідного законодавчого супроводу, то природно передбачається ймовірність збереження напрацьованих досягнень в частині їх позитивної результативності. З огляду на те, що органи державної влади

зіткнулися з необхідністю на початкових стадіях ситуації використовувати уже наявний потенціал, загальнодержавним завданням стала необхідність впровадження нових розробок та рішень [263, с. 207].

Проблемною стороною радикальної цифровізації стало те, що через тиск зовнішніх обставин спотворився природний темп запровадження змін. Пересічним громадянам довелося різко та вимушено підлаштовуватися під нові реалії, пропоновані державою у складених обставинах. У цьому контексті виконавча гілка влади найбільше зазнала змін через найбільшу залученість до реалізації адміністративних процедур і надання послуг громадянам відповідно до чинного законодавства. Досвід країн, що зіткнулися з пандемією, засвідчив, що імплементація ІКТ, не дивлячись на певну вимушеність, відбулася успішно, істотно змінивши багато аспектів суспільних відносин, показавши, що державне управління у тому вигляді, в якому воно раніше функціонувало, фактично опинилося неготовим до форс-мажорних обставин. Найбільшими проблемами, з якими зіткнулися держави, стало створення та ухвалення відповідних законів та нормативно-правових актів. В умовах COVID-19, тобто під тиском зовнішніх обставин, було досить важко терміново створити якісно нову законодавчу базу. У зв'язку з цим вносилися зміни до діючого законодавства та приймалися невідкладні («надзвичайні») закони. Як результат, надані державою послуги ґрунтувалися на попередньому законодавстві з урахуванням адаптацій, пов'язаних з цифровізацією окремих процедур [263, с. 207].

Обмеження, що виникли у зв'язку з пандемією COVID-19, призвели до того, що цифризація (цифровізація) стала не просто популярним напрямком у контексті масового розвитку різних комунікацій, а необхідною умовою роботи. Відповідно, варто розглядати цифровізацію уже не як інструмент, здатний вирішити окремі проблеми державного управління, а як вирішальний фактор при побудові будь-яких базових змін. З позиції міжнародної практики розвинених країн очікується, що усі держави сприятимуть розвитку е-урядів, оскільки транснаціональний характер інформаційних процесів пропонує якісно нові зв'язки між державами. Але мова йде не лише про міждержавні зв'язки, багато

цифрових інновацій (дистанційна робота, електронні послуги тощо) розраховані на зміцнення внутрішньодержавних моделей взаємодій. Реалії XXI ст. передбачають очікування громадянами від урядів держав надання якісних та ефективних послуг, які б задовольняли їх потреби. Системи е-урядування значно спростили процес управління, дозволяючи якщо не виключити повністю, то значно зменшити необхідність фізичного контакту з посадовими особами органів публічного адміністрування [263, с. 207–208].

Крім того, ІКТ дають урядам можливість спілкуватися з громадянами, розвиваючи інститут участі, що підвищує підзвітність та рівень довіри громадян. За результатами опитування Центру Разумкова баланс довіри-недовіри суб'єктів публічної влади майже у всіх випадках був негативним. Найменше громадяни України довіряють державному апарату (чиновникам), де баланс довіри-недовіри становить – 66,7%. Порівнюючи з іншими суб'єктами публічної влади, найбільше українці довіряють органам місцевого самоврядування, хоча у загальній сукупності і цей баланс знаходиться не на найкращому рівні. Так, баланс довіри-недовіри місцевій раді міста/селища/села становить 15,7%, а голові міста/селища/села – 21,9% [295, с. 46]. На наше переконання, саме фактор довіри відповідає за рівень сприйняття користувачами інноваційних інструментів управління.

В країнах з розвиненою системою е-урядування, ІКТ є основним каналом передачі інформаційних потоків міжвідомчого характеру, сполучною ланкою між громадянами та органами державної влади. У контексті цього питання, можна розділити електронну комунікацію за характером взаємодії на внутрішню і зовнішню, де внутрішня – це взаємодія типу G2G, а зовнішня, відповідно, G2C. Звичайно, простежується недолік правового регулювання самого процесу комунікації заявлених типів. Звідси можна дійти висновку, що технічно-правовий стан комунікації все ще не відповідає рівню розвитку українського суспільства [263, с. 208]. При цьому, остання декада стала стрімкою у питанні вдосконалення механізмів регулювання процесів обміну інформацією та встановлення зворотного зв'язку, у т.ч. інтегрування принципу партнерської

взаємодії, що відповідає за налагодження зворотного зв'язку та інформування/навчання громадян способам і шляхам взаємодії з органами державної влади.

Концепцію зворотного зв'язку (позитивного зворотного зв'язку) було розроблено Н. Вінером в 1948 р. [404] У розумінні взаємодій міжвідомчого характеру, тобто G2G, згідно з концепцією, спостерігається взаємозбурення суб'єктів системи. Продуктування суб'єкту А провокує збільшення продуктування суб'єкту Б. Концепція у своїй реалізації у сфері державного управління засвідчує ефективність взаємодії між суб'єктами управління, швидкість та реакцію за умови зміни параметральних (змінних) аспектів. Це, у свою чергу, провокує виникнення якісно нових взаємодій, оскільки постійна динамічність дестабілізує. У правничій літературі цю концепцію зазвичай використовують для контрастного пояснення неефективності одностороннього інформаційного потоку, який враховує лише інтереси одного із суб'єктів, виключаючи фідбек. Зворотні зв'язки також характеризують доцільність і раціональність уже існуючої системи комунікації та організації діяльності суб'єкта державного управління.

Спостерігаючи за розвитком цифровізації в Україні, можна з упевненістю визначити етап, коли Уряд дійшов висновку про наявність позитивної практики створення єдиної платформи надання державних послуг внаслідок очевидності мінімізації витрат часу та ресурсів при реалізації процедурної частини тієї чи іншої послуги. Реалізація окремо взятих адміністративних процедур стикається за специфікою їхньої спрямованості. Наприклад, сервісні чи регулятивні адміністративні процедури спрямовані на реалізацію права доступу особи до публічної інформації за відсутністю публічно-правового або приватно-правового спору між розпорядником інформації та заявником. Вони реалізуються у вигляді надання офіційної відповіді на звернення громадян чи офіційний запит суб'єкта.

Класичними етапами здійснення адміністративних процедур є: 1) подання заяви та прийняття її до розгляду державним органом (з моменту появи в Україні можливості подачі заяви в електронному вигляді цей етап спростився не лише

через відсутність необхідності безпосереднього звернення до державного органу, а й через те, що електронна заява передбачає прийняття її на розгляд відповідним органом з моменту її подання в електронному вигляді); 2) розгляд справи з використанням відповідних норм законодавства; 3) винесення рішення (відповідно повідомлення заявника про статус запиту на будь-якому з етапів); 4) виконання рішення; 5) факультативно – оскарження рішення суб'єктом звернення.

Отже, за своєю природою початкова стадія адміністративної процедури – це офіційне вираження наміру особи реалізувати своє право. У цьому контексті цікавою є думка П.С. Клімушина та А.О. Серенка, які визначають адміністративну послугу як результат сукупності адміністративних дій, згідно з регламентованим порядком у рамках адміністративних процедур [90, с. 43–45]. Таким чином, наявна проста послідовність для розуміння структури процесу отримання публічної послуги: дія – процедура – послуга. У свою чергу, всі публічні послуги надаються відповідно до державних стандартів, а це – територіальна доступність, яку забезпечують для більшості ЦНАПи, належна матеріально-технічна база (проблемний аспект реалізації інтегрування стандартів е-урядування), відповідність інформації про самі послуги, порядок та умови їх надання та належний рівень професійності зі сторони органу, що відповідає за реалізацію заданої послуги. Аналіз та оптимізація адміністративних процедур та послуг передбачає накопичення інформації про уже існуючу практику реалізації, а також аналіз адміністративної послідовності (регламентів) та процесів, що корисно з точки зору їх стандартизації та оптимізації з умовами наступної поступової інтеграції ІКТ.

Термін «public information» був закріплений в американському Акті про скорочення паперового документообігу 1995 р. (Paperwork Reduction Act 1995, PRA) [365] та мав на увазі будь-яку інформацію, незалежно від форми та формату, яку орган або агентство розкриває, поширює та робить доступною для громадськості (§ 3502. Definitions). Трохи раніше, у Циркулярі А-130 1985 р. (переглянутий тричі та діючий у редакції 2016 р. [327] зі значною новелізацією

щодо використання ІКТ) було закріплено поняття «доступ до публічної інформації» та «поширення інформації». Акт про електронний уряд 2002 р. (E-Government Act 2002) [338] надав уже сучасне визначення публічної інформації і воно ідентичне визначенню, наведеному у PRA. В українському законодавстві публічна інформація визначена як відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених Законом (ст. 1 Закону України від 13.01.2011 р. «Про доступ до публічної інформації»).

Закони України «Про інформацію» та «Про доступ до публічної інформації» передбачають, що кожен має право на вільне одержання, використання, поширення, зберігання та захист інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів. Законодавцем передбачено суб'єктний склад процесів інформаційного обміну публічною інформацією, хто є розпорядниками та запитувачами інформації. Для запитувачів існує відповідний порядок реалізації своїх прав щодо отримання відповідної інформації, яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень та інших розпорядників публічної інформації. Доступ до публічної інформації, що має публічний інтерес, має забезпечуватись шляхом систематичного та оперативного оприлюднення інформації: в офіційних друкованих виданнях; на офіційних веб-сайтах в мережі Інтернет; на єдиному державному веб-порталі відкритих даних; на інформаційних стендах; будь-яким іншим способом; надання інформації за запитами на інформацію (ст. 5 Закону України «Про доступ до публічної інформації»). Можна виділити наступні способи доступу до публічної інформації: усний, письмовий, в електронному вигляді. Ці способи обумовлені специфікою та рівнем діджиталізації суб'єкта-розпорядника публічної інформації.

Поширення публічної інформації, що містить персональні дані про фізичну

особу, допускається за умови її деперсоніфікації у порядку, визначеному Законом України від 01.06.2010 р. «Про захист персональних даних». У цій сфері дуже часто виникають конфлікти з приводу розмежування публічного та приватного з позиції доречності та допустимості оприлюднення даних. Наприклад, декларація посадовців може містити перелік автівок, проте не може висвітлювати їх номери. Варто визначити різницю між персональними даними, які підлягають оприлюдненню як елемент публічної інформації, та іншими даними, які повинні бути захищеними, зокрема, коли пріоритет захисту даних важливіший. Отже, публічна інформація – це інформація у розпорядженні держави, яку певні установи отримали чи створили, виконуючи свої повноваження.

Якщо розпорядники інформації у процесі здійснення своїх повноважень отримали персональні дані певної особи, то вони стають публічною інформацією, проте на ці дані може бути поширений режим обмеженого доступу. Стаття 5 Закону України від 01.06.2010 р. «Про захист персональних даних» забороняє засекречувати персональні дані, що стосуються здійснення державними службовцями та посадовими особами органів місцевого самоврядування своїх повноважень. Обсяг персональних даних, які може отримати особа, залежить від суб'єкта, що здійснює запит, наприклад, адвокат для захисту клієнта або особа персонально робить запит на інформацію, що стосується безпосередньо її самої. У разі якщо інформація стосується використання бюджетних коштів – вона автоматично є публічною. Крім того, персональні дані, що були правомірно оприлюднені раніше, не можуть бути обмежені у доступі.

Статтею 10 Європейської конвенції з прав людини 1950 р. закріплено право на інформацію та заборону обмеження права на отримання інформації, а не про обов'язок органів влади надавати її. Уперше судова практика з питань порушення ст. 10 цієї Конвенції через відмову надати доступ до публічної інформації позитивно склалася на користь скаржника лише у 2009 р., у справі «Угорське об'єднання громадянських свобод проти

Угорщини» (заява № 37374/05) [285], що стосувалася відмови громадській організації у доступі до конституційної скарги депутата. За результатами розгляду справи суд зазначив, що «перешкоди, які були створені з метою запобігти доступу до інформації, що представляла собою суспільний інтерес, можуть позбавити мотивації тих, хто працює в засобах масової інформації або суміжних областях...». Резонансним також стало рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) від 2016 р. у справі «Угорський Гельсінський комітет проти Угорщини» (заява №18030/11) [286], в якій позивач з метою оцінки якості захисту від державних захисників, звертатися до поліцейських департаментів з метою доступу до імен громадських захисників.

В українській практиці яскравою є справа «Центр демократії та верховенства права проти України» (ЦЕДЕМ проти України) (заява №10090/16) [272], де ЄСПЛ також позитивно вирішив справу на користь позивача. Метою ЦЕДЕМ було надати громадянам доступ до інформації щодо біографії політиків, які на момент 2014 р. керували партіями. Доступу до автобіографій не було. Організація-заявник мотивувала свій запит суспільним інтересом, оскільки відповідність освіти та трудового досвіду, а також джерел походження майна політиків є необхідною умовою для виключення скандалів, пов'язаних з фальсифікацією документів, що мала місце на попередніх виборах. Вагому роль у рішенні ЄСПЛ зіграв статус заявника. Як публічна організація, що спрямовує свою діяльність на розвиток незалежних ЗМІ та підтримку громадянських рухів, ЦЕДЕМ виконує свою суспільну роль з підвищення відповідальності українських політиків та очищення влади. 2020 року ЄСПЛ визнав порушення ст. 10 Конвенції через відмову у доступі в інформації про освіту та трудову діяльність політиків, що міститься в їх автобіографіях.

Мінцифри, разом з профільними комітетами та Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини продовжується робота з приведення українського законодавства щодо регулювання захисту персональних даних у відповідність до європейських стандартів. Так, за основу було взято Загальний регламент про захист персональних даних Європейського Союзу (General Data Protection

Regulation, далі – GDPR) [342] і його вплив на національне законодавство різних країн. Українське правове середовище конфіденційності даних зазнало значних змін з часу прийняття Закону України «Про захист персональних даних». У першу чергу, збільшилась активність в обробці даних в Інтернеті, особливо це стосується сфери big data та соціальних медіа. Тому актуальним для українських нормотворців стало створення оновленого закону «Про захист персональних даних» [236] з врахуванням досвіду впровадження GDPR у провідних країнах.

Одним з пілотних проєктів, що були презентовані у 2022 р., став ProZorro for Customs [244], що стало результатом кооперації Government+Business і раніше було неможливим за класичної моделі урядування. Автори ProZorro пояснили, що основною перевагою системи стало те, що вона була побудована «з нуля», з урахуванням українських реалій, у той час як пропоновані на міжнародному ринку системи на сьогодні є застарілими та потребують додаткових технічних апгрейдів та інтеграції. Як і будь-які нові процеси, інтегровані у державне управління, в Україні вони будуються на вдосконаленні уже наявної ресурсної бази (інформаційної, матеріальної та правової) [263, с. 208]. Наявність матеріальних та технічних можливостей, на жаль, не є запорукою успішної інтеграції сучасних ІКТ до роботи органів влади.

Серед проблемних питань впровадження ІКТ у публічне адміністрування усіх рівнів провідне місце займає відсутність єдиної стандартизації щодо використання ІКТ, особливо у сферах проведення моніторингу та аналізу громадської думки, а також надання громадянам інформації та роз'яснень з питань державної політики. Останні декілька років цей проблемний напрямок взяло до уваги Мінцифри, поклавши освітній digital-сегмент на Портал ДІЯ, тобто, створивши уніфікований ІКТ-інструмент, який містить інформаційно-навчальні матеріали не лише для державних службовців, а й для громадян для екологічного та своєчасного розвитку одразу двох сегментів взаємодії. Питання недосконалості правової бази вже згадувалось неодноразово, проте те, що стосується врегулювання забезпечення розгляду органами виконавчої влади звернень за допомогою телефонного зв'язку та через Інтернет, на думку автора,

потребує створення уніфікованих спеціальних норм, оскільки порядок розгляду таких звернень контекстно та технічно закладено у порядок здійснення адміністративних процедур, що за умови відсутності такої норми для певної процедури змушує суб'єкт реалізації працювати за аналогією до існуючих.

Наприклад, для отримання консультації щодо заповнення заяви про реєстрацію суб'єкта у сфері медіа відповідно до Закону України від 13.12.2022 р. «Про медіа» [213] та Порядку подання до Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення заяв щодо реєстрації суб'єктів у сфері медіа, затвердженого Рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 18.05.2023 р. № 352 [162], необхідно зателефонувати до відділу державної реєстрації, проте такого порядку (за телефоном) отримання інформації законодавством не передбачено. Це стосується також й інших аспектів взаємодії щодо реєстрації медіа, а також діяльності інших центральних органів виконавчої влади (зокрема, щодо отримання інформації про надходження електронного листа, про спрямування поштою паперових документів). Таким чином, хоча окремі процеси отримують оновлення через використання ІКТ, проте налагодження взаємодії є утрудненим. Наприклад, для Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, що отримала офіційний лист (заяву про реєстрацію суб'єкта у сфері медіа), має бути передбачена зворотна взаємодія щодо повідомлення відправникові про отримання листа, присвоєння йому вхідного номера, а у разі відправлення паперової версії документа запитувачу поштою також надання на електронну адресу такого запитувача повідомлення про відправку та трек-номера. Тому, на наше переконання, є необхідним впорядкування таких питань на рівні нормативного акта з означенням відповідного порядку та юридичної сили інформації, що передається телефоном, її запису тощо, а також налагодження більш ефективної взаємодії з отримувачами публічних управлінських послуг.

Низький рівень матеріально-технічної забезпеченості в органах виконавчої влади нижчих рівнів (місцевих) призводить до обмеженості можливостей комунікації громадськості. Це призводить до гальмування розвитку всієї системи

управління, оскільки різниця у матеріально-технічному забезпеченні призводить і до порушення комунікаційних зав'язків типу G2G. Необхідно зазначити, що облік та накопичення інформації є невід'ємними складниками реалізації адміністративних процедур та надання публічних послуг. Отже, виникає необхідність у забезпеченні наявності певних систем обліку накопиченої інформації та, об'єктивно, наявності технічної можливості до її зберігання, що пов'язане з матеріально-технічним оснащенням органів публічної адміністрації.

Системою обліку публічної інформації, відповідно до Положення, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 21.11.2011 р. №1277 [154], є електронна база даних, що містить інформацію про документи, які перебувають у суб'єкта владних повноважень. Адміністратором системи обліку є суб'єкт владних повноважень, що забезпечує її створення, функціонування та ведення в межах своїх повноважень. Адміністратор системи обліку забезпечує: реєстрацію документів; стабільну роботу системи обліку; оприлюднення системи обліку на офіційному веб-сайті, а у разі його відсутності – в інший прийнятний спосіб; надання доступу до системи обліку за запитами; здійснення оновлення програмного забезпечення системи обліку; можливість пошуку, перегляду, отримання електронних копій шляхом копіювання інформації з системи обліку в цілому або її частин користувачами системи обліку; здійснення інших функцій відповідно до законодавства. Наприклад, у Національному агентстві України з питань державної служби, що є розпорядником публічної інформації, створено власну систему обліку публічної інформації, затверджену Наказом від 24.03.2021 р. № 50-21 «Про систему обліку публічної інформації НАДС» [230].

До систем обліку публічної інформації також належить Урядовий портал України [287], яким передбачено механізм пошуку документів, що містять публічну інформацію. Оскільки Урядовий портал містить загальну базу, то перелік документів достатньо значний, а простий пошук передбачає знання ключових слів або номеру, дати прийняття, типу документа. Передбачена також можливість розширеного пошуку за, крім наведених позицій, темою, номером,

проміжком часу [169]. Якщо запитувач має інформацію про орган, який є розпорядником інформації, що йому необхідна, то він має можливість звернутися з запитом безпосередньо до такого органу. Наприклад, відповідно до п. 1 ст. 13 Закону України «Про доступ до публічної інформації», Держмитслужба належить до органів, що є розпорядниками публічної інформації, а саме суб'єктом владних повноважень, що здійснює владні управлінські функції відповідно до законодавства та рішення якого є обов'язковим до виконання. На офіційному веб-сайті Держмитслужби [29] міститься розділ, що стосується доступу до публічної інформації [241]. У цьому розділі користувач може отримати форму подачі запиту на отримання публічної інформації. Сайт також надає інформацію відносно процедури надання публічної інформації відповідно до Порядку забезпечення доступу до публічної інформації у Державній митній службі України та її територіальних органах, затвердженого Наказом Міністерства фінансів України від 13.07.2020 р. № 409 [159]. Згідно зі Звітом щодо задоволення запитів на публічну інформацію, які надійшли до апарату Держмитслужби у I півріччі 2023 р. [71], загальна кількість запитів склала 329, серед них щодо: митної справи – 77, статистичної інформації – 153, правової інформації – 7, інформації про фізичну особу – 8 тощо. З них задоволено 286, у стані опрацювання – 11, надіслано належним розпорядникам – 13, відмовлено у задоволенні 19 запитів.

Таким чином, публічне управління у сфері діджиталізації адміністративних процедур спрямоване на широке впровадження нових технологій, підвищення активності у розробці нових можливостей для спрощення їх здійснення, автоматизацію процесів та забезпечення доступності оновлених програмних продуктів. Великий блок адміністративних процедур уже зазнали значних змін як організаційного, так й правового характеру, і не потребують контакту з посадовими особами органів публічного управління, але окремі недоопрацювання все ж зберігаються, що свідчить про недостатній рівень проробленості архітектури таких механізмів співпраці [263, с. 209].

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

3.1. Доступ до адміністративних послуг (Портал Дія, «єдине вікно», електронні кабінети)

З розвитком технологічного процесу і еволюцією засобів зв'язку, що використовуються для обміну інформацією між людьми, виникла потреба вирішення питання про збільшення ресурсної спроможності останніх. Оскільки інформація за своєю суттю є універсальною субстанцією, вона охоплює усі сфери людського буття та є інструментом для побудови взаємодії між різними сегментами. Інформація, яка забезпечує процеси управління, є соціальною, оскільки її використання пов'язане з вирішенням завдань, що виникають у публічному управлінні, безпосередньо пов'язаному зі сферою буття людей (соціальною сферою). Її характерними особливостями є виконання функцій: 1) поєднуючої ланки між людиною, суспільством та публічно-правовими інститутами; 2) інструмента політичного впливу; 3) інтеграції громадян за допомогою ІКТ у світовий інформаційний простір та спонукання до розвитку; 4) об'єкта правового регулювання.

Відповідно до ст. 1 Закону України від 02.10.1992 р. «Про інформацію» документ визначається як матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі. У процесі реалізації управлінських функцій створюються різні документи внутрішньої та зовнішньої спрямованості, що у подальшому зберігаються або отримують свій рух у паперовому або електронному вигляді. Документ також може бути визначений як продукт адміністративної послуги, оскільки будь-яка управлінська дія за своєю природою має наслідком певний результат, найчастіше закріплений у матеріальному світі у вигляді документу.

Оскільки у процесі інтеграції е-урядування в українську практику

публічного адміністрування відбувалася поступова адаптація уже існуючого законодавства, була запроваджена концепція розвитку цифрової економіки і суспільства України на 2018 – 2020 рр. та створено Мінцифри, що є центральним органом виконавчої влади, відповідальним за процеси цифровізації у країні. Саме за реалізації компетентностей цього Міністерства відбувається створення та функціонування систем електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів, систем взаємодії органів виконавчої влади, єдиного веб-порталу е-урядування, єдиного державного веб-порталу відкритих даних, національного реєстру електронних інформаційних ресурсів, єдиного веб-порталу електронних послуг, формування та ведення реєстру адміністративних послуг, здійснення моніторингу якості надання електронних та адміністративних послуг (п. 4 Положення про Міністерство цифрової трансформації України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 18.09.2019 р. № 856 [150]).

Цифровізація клієнтоорієнтованих послуг, розвиток мобільних технологій, що залучають громадян до створення нових рішень, не залишають нікого без уваги, та розвиток цифрових послуг сприяють поліпшенню якості публічного адміністрування та зниженню рівня корупції. Це також впливає на розвиток ефективних, підзвітних та інклюзивних державних інститутів, здатних реагувати на потреби громадян, які належать до різних груп населення, особливо в умовах пандемії та широкомасштабної агресії рф. Отже, формування нормативної бази, що регламентує надання адміністративних послуг із застосуванням ІКТ, зокрема мережі Інтернет, інформації про надання адміністративних послуг, було і залишається необхідною умовою з точки зору коректної взаємодії органів державної влади та громадян, а також інших учасників адміністративних правовідносин. Зокрема, з початком широкомасштабного воєнного вторгнення рф у 2022 р. виникла необхідність оперативної адаптації нормативних актів для забезпечення їх дієвості під час дії режиму воєнного стану, запровадженого в Україні [177]. Наприклад, Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 р. № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування

єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» [35], встановлено особливості проведення реєстраційних дій, відповідно до Постанови від 28.02.2022 р. №165 «Про зупинення строків надання адміністративних послуг та видачі документів дозвільного характеру» [209] було зупинено строки надання адміністративних послуг окрім тих, що стосуються сфери державної реєстрації ФОП, державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, актів цивільного стану суб'єктами здійснення цих адміністративних послуг.

Мінцифри, у свою чергу, надало роз'яснення щодо деяких особливостей надання та доступу до адміністративних послуг на період дії воєнного стану. Вони стосувалися строків надання деяких адміністративних послуг, питань перетину державного кордону, реєстрації ФОП та деяких адміністративних послуг соціального характеру [257]. А закріплення Кабінетом Міністрів України [39] можливості застосування «Документа у якості документа, що посвідчує особу в період дії воєнного стану, у формі відображення в електронній формі інформації, що ідентифікує особу та міститься в паспорті громадянина України та/або в паспорті громадянина України для виїзду за кордон, та/або у посвідченні водія за допомогою мобільного додатку Порталу Дія, стало найвпливовішим інструментом ІКТ з моменту його запуску [4, с. 139].

Портал ДІА надає ще багато послуг, але виникають також питання чи є необхідність дублювання окремих з них, як, наприклад, «Отримання довідки ВПО» в застосунку Дія та ЦНАП. На жаль, на прикладі воєнних подій, які розвивалися на Україні упродовж 2022 р., громадяни, які рятуються з регіонів, що перебувають під обстрілами або тимчасово окупованих територій, інколи не мають телефонів або змоги встановити на нього необхідні налаштування. І єдиною можливістю для них зареєструватися як ВПО стають ЦНАПи. За наявності мобільного додатку Порталу Дія ця процедура відбувається зазвичай швидше, але існування двох джерел ідентифікації та реєстрації статусу особи є виправданим та підтвердженим важкими обставинами, з якими стикнулися громадяни в Україні. Варто зазначити, що норма, яка регулює зазначені

відносини стосується саме ЦНАПу: ст. 6 Закону України від 20.10.2014 р. «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [191] передбачає, що оформлення, обмін документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, або документів, що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус, вклеювання у визначених законодавством випадках фотокартки при досягненні відповідного віку в паспорт громадянина України здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у т.ч. протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів, за місцем звернення внутрішньо переміщеної особи.

Частина 1 ст. 12 Закону України «Про адміністративні послуги» визначає ЦНАП як постійно діючий робочий орган або структурний підрозділ місцевої державної адміністрації або органу місцевого самоврядування, в якому надаються адміністративні послуги через адміністратора шляхом його взаємодії з суб'єктами надання адміністративних послуг. Серед послуг, які надаються ЦНАПами передбачені: паспортні послуги, реєстрація актів цивільного стану, реєстрація місця проживання, послуги соціальної сфери (ВПО, субсидії), реєстрація прав на нерухоме майно, реєстрація ФОП, реєстрація земельних ділянок, пенсійні послуги. Вичерпний перелік таких послуг на законодавчому рівні досі не закріплений, що викликано, на нашу думку, специфікою видів громад та регіональними потребами. Наприклад, у окремих малих громадах є значна потреба у реєстрації транспортних засобів, натомість пенсійні послуги є універсально необхідними незалежно від розміру громади.

Власне створення ЦНАПів стало своєрідним кроком до діджиталізації, проте на меті було саме створення органу, який би гармонійно поєднав класичний варіант надання адміністративних послуг, що має прояв у необхідності безпосереднього контактування громадян з суб'єктами владних повноважень та частково автоматизованим процесом надання адміністративної послуги [267, с. 125–126] за принципом «єдиного вікна».

Центр ООН зі спрощення процедур торгівлі та електронних ділових операцій та європейська економічна комісія ООН розробили понад 30 рекомендацій, що спрямовані на спрощення митних формальностей, серед яких є і Рекомендація № 33 «Концепція «єдиного вікна» (далі – Рекомендація № 33) [369]. Її спрямовано на суттєве скорочення часу при перетині кордонів та проведенні зовнішньоекономічних операцій. Рекомендація № 33 містить загальні положення щодо концепції «єдиного вікна», опис основних переваг, що стосуються не лише митних процедур, але також й загальних переваг інтеграції механізму. Так, наприклад, збір та обробка інформації відбувається максимально прозоро, що дозволяє зменшити вплив корупційних ризиків. Крім того, документ передбачає алгоритм дій, якого необхідно дотримуватись при створенні «єдиного вікна».

У контексті надання сервісного обслуговування суб'єктам господарювання та громадянам суб'єктами публічної адміністрації, досить цікавою є точка зору про те, що принцип «єдиного вікна» – це спосіб взаємодії органу державної влади з громадянином або суб'єктом господарської діяльності, відповідно до якого громадянин або суб'єкт господарювання з метою отримання (оформлення) дозвільних (комерційних) документів звертається лише до однієї особи у державному органі і через встановлений час отримує дозвільні або оформлені документи [125, с. 295]. Принцип «єдиного вікна» передбачає наявність однієї точки входу для взаємодії з органами державної влади. Для цього необхідно, щоб функціонувала система, яка автоматично спрямовує запити і звітність до уповноважених органів державної влади і, таким чином, виступає центром прийому та перерозподілу інформаційних масивів, тобто провайдером [393]. Ідея полягає у тому, що створений централізований каталог електронних послуг не повинен мати інтеграцію з системами надання послуг органів державної влади, але дизайн каталогу має бути зроблений таким чином, щоб користувач не відчував переходу між різними інформаційними системами при перенаправленні з каталогу до порталу електронного сервісу.

О.П. Федотов зазначає, що дослідження теоретичного супроводу терміну

«єдине вікно» дозволяє визначити складники сутності терміну, такі як «технологія», «механізм», «принцип», «концепція» та «система». Серед визначень, наданих автором, найбільш цікавими, на нашу думку, є визначення «концепція» та «система», де концепція – це послуги (бачення) на втілення окремих засобів до галузевих/профільних практик, а система – це послідовність закономірно визначених операцій, що об'єднані задумом, метою, напрямом, предметом [292, с. 29–30, 31]. Відповідно до Закону України від 06.09.2018 р. «Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо запровадження механізму «єдиного вікна» та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України» було внесено зміни до ст. 4 МК України та визначено, що механізм «єдиного вікна» – це механізм взаємодії декларантів, їх представників та інших заінтересованих осіб з митними органами, іншими державними органами, установами та організаціями, уповноваженими на здійснення дозвільних або контрольних функцій щодо переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, який забезпечує можливість одноразового подання в електронному вигляді через єдиний державний інформаційний веб-портал «Єдине вікно для міжнародної торгівлі» документів та/або відомостей з метою дотримання вимог щодо переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, передбачених цим Кодексом, іншими законами України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також нормативно-правовими актами, виданими на основі та на виконання цього Кодексу та інших законів України (пп. 19¹ ч. 1).

Розгляд питань про доступ до адміністративних послуг був би неповним без звернення уваги на якість їх надання. Підвищену актуальність цього аспекту обумовлює відсутність у діючому законодавстві України документа, який би передбачав стандартизацію адміністративних послуг. Міністерством економічного розвитку і торгівлі України розроблені Єдині вимоги (Стандарт) до якості обслуговування відвідувачів центрів надання адміністративних послуг

(ЦНАП), що містить загальні вимоги стосовно взаємодії службовців з відвідувачами. Встановлені норми спрямовані на підтримку позитивного іміджу ЦНАПів [64]. Але цим документом визначено етичний складник надання адміністративної послуги, тоді як важливою є стандартизація результатів наданої послуги. У Законі України «Про адміністративні послуги» відсутнє нормативне визначення якості адміністративної послуги, що несправедливо знецінює основне завдання процесу надання будь-якої послуги – результат [271, с. 164–165]. Мінцифри у 2021 р. було затверджено Основні вимоги до якості обслуговування суб'єктів звернення [137], якими встановлено процедуру обслуговування суб'єктів звернення, які звернулися до офлайн-фронт-офісу для подачі заяв, документів, отримання результатів надання адміністративних послуг, інформації, консультації та з інших питань, вирішення яких належить до повноважень такого офлайн-фронт-офісу, зокрема порядок дій в типових ситуаціях, способи реагування у нетипових ситуаціях, вимоги до зовнішнього вигляду, робочого місця та поведінки персоналу, що впливають на оцінку суб'єктом звернення якості обслуговування.

Надання адміністративних послуг в електронній формі та доступ до суб'єктів звернення до інформації про адміністративні послуги з використанням мережі Інтернет забезпечуються через Єдиного державного вебпорталу електронних послуг, який є офіційним джерелом інформації про надання адміністративних послуг в Україні, у т.ч. через інтегровані з ним інформаційні системи державних органів та органів місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 9, ч. 1 ст. 17 Закону України «Про адміністративні послуги»). Положення про Єдиний державний вебпортал електронних послуг, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 4.12.2019 р. № 1137 (в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 16.08.2022 р. № 937) визначає, що Єдиний державний вебпортал електронних послуг (Портал Дія) створений з метою реалізації права кожного на доступ до електронних публічних послуг та інших послуг, звернення до органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та

організацій (зокрема відповідно до Закону України «Про звернення громадян»), благодійної (волонтерської) діяльності, отримання інформації з національних електронних інформаційних ресурсів, інших інформаційно-комунікаційних систем, яка необхідна для надання послуг, а також для проведення моніторингу та оцінки якості послуг у встановлених випадках.

Основними функціями Порталу є забезпечення: доступу суб'єктів звернення до інформації про адміністративні послуги та про суб'єктів надання адміністративних послуг; доступності для завантаження і заповнення в електронній формі заяв та інших документів, необхідних для отримання адміністративних послуг; можливості подання суб'єктами звернення заяви в електронному вигляді, отримання суб'єктами звернення інформації про хід розгляду їхніх заяв та за допомогою засобів телекомунікаційного зв'язку – про результати надання адміністративних послуг, здійснення суб'єктами звернення оплати за надання адміністративної послуги в електронному вигляді [54, с. 22].

З метою створення ефективного механізму надання електронних послуг у межах Порталу Дія з органами регіонального та місцевого напрямів публічного адміністрування налагоджено відповідну взаємодію щодо наповнення Реєстру адміністративних послуг, який є складовою Єдиного державного вебпорталу електронних послуг, відповідно до Положення про Єдиний державний вебпортал електронних послуг. Так, Мінцифри вносить до Реєстру адміністративних послуг дані про адміністративні послуги, які надаються місцевими держадміністраціями та органами місцевого самоврядування. Відомості про ці послуги, подаються Мінцифри обласними та прирівняними до них держадміністраціями за встановленою Положенням формою, що наведена у додатку 1 (п. 28).

У цілому, створення Порталу є одним з важливих етапів в побудові відкритого інформаційного простору України, це дозволило якісно змінити характер інформаційної взаємодії державної влади з суспільством і бізнесом. Портал є інструментом організації якісного інформаційного обслуговування громадян, а також джерелом своєчасної і легітимної інформації про діяльність органів публічного адміністрування усіх рівнів.

Єдиний державний портал електронних послуг відповідає концептуальній моделі електронних послуг, що була взята за основу Урядом України ще у 2013 р. [201], коли у Порядку ведення Єдиного державного portalу адміністративних послуг уперше на законодавчому рівні закріплено поняття «персональний електронний кабінет», що визначається як сукупність програмно-технічних засобів, які забезпечують обмін інформацією і документами в електронній формі, необхідними під час надання адміністративних послуг (п. 2). Однак, стрімкий розвиток та інтеграція таких засобів ІКТ, як IoT, AI, робототехніки тощо, як зазначає О.А. Баранов, дуже швидко приводить до виникнення нових за формою та змістом суспільних відносин, що у результаті обумовлює правову непередбачуваність (сингулярність) [9]. Вирішенням проблеми може стати стандартизація та деталізованість законодавчо закріплених понять, які будуть підґрунтям для реновації законодавчого базису на тлі діджиталізаційних процесів. Так, у нормативно-правових актах має бути деталізована концепція персонального електронного кабінету, яка б забезпечувала перелік визначених можливостей користувача, тим самим уніфікуючи і стандартизуючи дизайн державних веб-порталів відповідно до вимог, закріплених в ДСТУ ISO IEC 10500:2015 “Інформаційні технології. Настанова з доступності веб-контенту W3C (WC AG) 2.0” не нижче рівня AA. Серед таких можливостей варто відзначити можливість користувача ознайомлюватись з інформацією про адміністративну послугу; наявність форм заяв та інших документів, необхідних для отримання адміністративної послуги, а також можливість їх заповнення та подання в електронній формі; здійснення моніторингу за наданням адміністративної послуги; можливість сплати державних мит, штрафів і зборів; зберігання реквізитів користувача та отримання результатів адміністративної послуги в електронній формі на Єдиному порталі. Серед досягнень у сфері імплементації ІКТ-функціоналу у публічні адміністративні послуги, стала можливість отримувати витяги з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань через мобільний додаток ДІЯ.

Також доречно звернути увагу на відсутність як у Законі України «Про адміністративні послуги», так й у іншому законодавстві, закріплених способів авторизації користувачів на Порталі. З огляду на концепцію е-урядування, одним із способів авторизації має бути електронний підпис, але у зв'язку з тим, що серед населення в Україні він використовується недостатньо поширено, одним із способів авторизації може бути логін/пароль. Але тоді постає питання захисту персональних даних, оскільки логін/пароль не надає достатньо захищеної верифікації, особливо, якщо функціонал сайту передбачає збереження банківських та/або персональних даних. У зв'язку з цим необхідно пригадати, що на засіданні Уряду 17 січня 2023 р. було внесено зміни [182] до Постанови Кабінету Міністрів України від 08.09.2016 р № 606 «Деякі питання електронної взаємодії електронних інформаційних ресурсів» [38]. Зокрема затверджено Положення про систему електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів, яким визначаються загальні засади функціонування системи «Трембіта». Остання є системою, що функціонує з 2020 р. та за допомогою якої державні реєстри обмінюються даними між собою. Завдяки функціонуванню цієї системи, користувачі отримують онлайн-послуги у мобільному додатку ДІЯ. Також було затверджено Порядок підключення до системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів «Трембіта» та Порядок електронної (технічної та інформаційної) взаємодії. Важливою реновацією цих нормативно-правових актів стало те, що незабаром користувачі зможуть дізнатися, хто переглядав персональні дані. Кожен випадок фіксуватиметься «Трембітою», а користувач отримуватиме пуш-сповіщення в Дії про запит певного державного органу до персональних даних авторизованого користувача.

У процесі переведення державних послуг до електронного вигляду органами влади повинна проводитися оптимізація адміністративних процедур, без якої неможлива їх автоматизація. Процес надання електронних державних послуг в умовах забезпечення інформаційної безпеки, зокрема реалізації адміністративних процедур в електронному вигляді, неможливий без належного

технологічного та нормативно-правового забезпечення [131, с. 166]. Надання державних послуг в електронній формі, у т.ч. взаємодія органів і організацій, які надають державні послуги, здійснюється на базі державних інформаційних систем, складників інформаційно-технологічної та телекомунікаційної інфраструктури. Під час надання електронних державних послуг здійснюється взаємодія органів влади, які беруть участь у наданні послуг. Правила формування і функціонування єдиної системи електронної взаємодії, а також основи інформаційного обміну, який здійснюється з її застосуванням між інформаційними системами органів виконавчої влади, державних позабюджетних фондів, виконавчих органів державної влади, державних установ, багатофункціональних центрів, інших органів і організацій з метою надання державних послуг в електронній формі. Некоректне функціонування інформаційних систем органів влади є основою для прийняття неправильного управлінського рішення і дії таких систем на теперішній час можуть набувати значення юридичних фактів, безпосередньо створюючи і припиняючи юридичні права та обов'язки. Тому особливої важливості набуває питання регулювання правового статусу інформаційних систем органів влади. Є необхідним встановлення єдиних форматів даних з метою убезпечення від виникнення колізій під час обміну даними. Правове регулювання інформаційних систем має велике значення нарівні з оснащенням учасників правовідносин у сфері надання державних послуг технічними компонентами. Ефективне функціонування інформаційних систем і отримання реального результату від їх використання залежить у першу чергу від нормативно-правової бази, що регулює весь їх життєвий цикл [131, с. 167–168].

Створення порталів органів виконавчої влади та правових інструментів їх функціонування, що могли б забезпечити міжвідомчу взаємодію органів державної влади, муніципальних структур та громадян є необхідним з огляду на потребу ефективної електронної взаємодії суб'єктів, що надають державні та муніципальні послуги, окремим інструментом можуть слугувати мобільні додатки з метою спрощення взаємодії з громадянами в рамках специфіки

функціонування окремого органу. Портали є частиною архітектури е-уряду, оскільки несуть в собі окрім інформаційної функції, функцію перерозподілу інформаційних запитів та сервісне навантаження. Відповідно до Порядку оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 04.01.2002 р. № 3, офіційні веб-сайти повинні бути доступними для користувачів з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, мовлення та інтелектуального розвитку, а також з різними комбінаціями порушень відповідно до ДСТУ ISO/IEC 40500:2015 “Інформаційні технології. Настанова з доступності веб-контенту W3C (WCAG) 2.0” не нижче рівня AA (п. 4 Вимог щодо створення (модернізації) офіційних веб-сайтів (веб-порталів) органів виконавчої влади, що є Додатком до Порядку).

З метою забезпечення доступності інформації на веб-порталах органів публічного адміністрування було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України від 21.07.2023 р. № 757 «Деякі питання доступності інформаційно-комунікаційних систем та документів в електронній формі» [37], що стосується дотримання вимог ДСТУ EN 301 549:2022 (EN 301 549 V3.2.1 (2021-03), IDT) “Інформаційні технології. Також Мінцифри визначено Вимоги до дизайну офіційних вебсайтів (вебпорталів) органів виконавчої влади та офіційних вебресурсів, що пов’язані з діяльністю органів виконавчої влади, та Єдиного вебпорталу Кабінету Міністрів України [17].

Необхідно також згадати Закон України від 05.11.2021 р. «Про надання публічних (електронних публічних) послуг щодо декларування та реєстрації місця проживання в Україні» [215], який спрямовано на суттєве спрощення процесу декларування та/або реєстрації місця проживання та зняття з зареєстрованого місця проживання. Тобто, власник житла може подати онлайн-заяву щодо декларування місця проживання без відвідування органу реєстрації або ЦНАПу, оскільки усі документи можуть бути автоматично верифіковано через реєстр нерухомості. Це стало можливим завдяки налагодженню електронної інформаційної взаємодії між різними державними органами-

розпорядниками необхідної інформації, та автоматичному її надходженню для надання адміністративної послуги.

Найбільш успішною у питанні інтеграції електронних інформаційних систем за даними офіційного порталу tax.gov.ua стала Державна податкова служба станом на 02.02.2023 р. [30] Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 23.06.2021 р. № 641 «Про реалізацію експериментального проєкту щодо забезпечення безперервного надання кваліфікованих електронних довірчих послуг Державною податковою службою» [226], цей проєкт безпосередньо запроваджувався з метою реалізації положень Закону України від 05.10.2017 р. «Про електронні довірчі послуги». Так, для отримання будь-якої адміністративної послуги в особистому кабінеті користувача органу державної влади, повноважного для надання такої послуги, необхідно бути авторизованим належним чином, наприклад, за допомогою електронного підпису або за допомогою Порталу Дія. Особистий ключ в цьому випадку є не лише особливим паролем, це – параметр алгоритму асиметричного криптографічного перетворення, який використовується як унікальні електронні дані для створення електронного підпису чи печатки, доступний тільки підписувачу чи створювачу електронної печатки, а також у цілях, визначених стандартами для кваліфікованих сертифікатів відкритих ключів (ст. 1 Закону України від 05.10.2017 р. «Про електронні довірчі послуги»).

Також Державною податковою службою України у середині 2023 р. впроваджено ІТ-систему для адміністративного та судового оскарження. Це рішення допоможе забезпечити більш ефективну та прозору взаємодію між платниками та Державною податковою службою. Основними перевагами ІТ-системи адміністративного та судового оскарження є: 1) ефективність: інтегрована система дозволить зменшити час розгляду скарг платників податків, сприяючи справедливому вирішенню податкових спорів та забезпечуючи рівність всіх. Автоматизація бізнес-процесів та зменшення паперового документообігу дозволить скоротити бюджетні витрати та оперативно приймати ефективні управлінські рішення; 2) прозорість: уніфікованість процедур разом із

цифровими рішеннями дозволяє створити автоматизований контроль за реакцією в системі, що забезпечує запис кожного кроку процесу скарги та його легке відстеження. Це сприяє більшій відповідальності та прозорості; 3) конфіденційність: система гарантує високий рівень захисту персональних даних та конфіденційності інформації про користувачів; 4) інтеграція: ІТ-система легко інтегрується з існуючими інформаційними базами Державної податкової служби, що забезпечує безперервний та узгоджений обмін даними [308].

Також новим досвідом впровадження ІКТ стала можливість на сайті portal.pfu.gov.ua [142] ідентифікувати особу за допомогою «ДІЯ. Кваліфікований надавач електронних довірчих послуг» відповідно до положень Закону України від 05.10.2017 р. «Про електронні довірчі послуги» та отримати доступ до таких адміністративних послуг, як отримання довідки ОК-5, ОК-7 без необхідності звернення до територіальних відділень Пенсійного фонду.

Таким чином, доступ до адміністративних послуг, що надаються за допомогою функціоналу Порталу Дія, за принципом «єдиного вікна» та з використанням електронних кабінетів, у цілому є належним чином забезпеченим. Такий доступ передбачає альтернативні шляхи отримання послуг: або самостійний за допомогою мобільних додатків чи комп'ютерних програм, або через звернення до відповідних інститутів е-урядування, зокрема ЦНАПів для тих, хто має певні труднощі із доступом до технічних засобів. Також можливим є звернення до систем публічних сервісів як на Порталі Дія, так й на порталах органів виконавчої влади або місцевого самоврядування. Це свідчить про необхідний рівень забезпечення доступності електронних послуг, а їх широкомасштабне впровадження на всіх рівнях публічного адміністрування є наслідком значної роботи з впровадження принципів «good governance» та систем е-урядування в Україні.

3.2. Відкриті реєстри електронних даних (open data access)

Широке використання та імплементація ІКТ чинить вагомий вплив на демократичні практики та процеси, а ефективне використання сучасних технологій здатне підтримати та розширити вплив таких процесів. ІКТ, які під час використання зарекомендували себе більш ефективними, були прийняті за основу для реалізації концепцій електронної демократії та е-уряду. Активізація участі громадян як окрема сфера, необхідна для реформування суспільства, з метою реалізації демократичних процесів є логічним результатом інновацій, розрахованих на споживача. Це реалізується більш широким доступом до урядових даних та іншої інформації, можливістю брати участь у процесах прийняття рішень і можливістю взаємодіяти з владою, що є платформою формування та функціонування концепції відкритого уряду. Відкриті дані – ще одна інновація у політичній та управлінській сферах, ініціатива, яка безпосередньо пов'язана з ІКТ та ЗМІ. Коли державні дані відкриті та доступні, збільшуються можливості для створення регульованої фіксованої звітності – розробленого механізму доставки інформації [386, р. 34].

Перше документальне закріплення ідеї про відкритий уряд було здійснено у США. 21 січня 2009 р. Президент Б. Обама видав Президентський меморандум про прозорість та відкритий уряд (Transparency and Open Government: Memorandum for the Heads of Executive Departments and Agencies) [394], доручивши адміністрації створити Директиву про відкритий уряд (Open Government Directive), що була прийнята у тому ж році і закріпила принципи прозорості, участі та взаємодії у якості основних при побудові відкритого уряду [362].

Концепція відкритого уряду акцентує увагу на русі інформаційних мас, оскільки інформація необхідна для формування думки громадян для їх подальшої участі у прийнятті рішень. У зв'язку з цим має сенс запровадження у теорію поняття «ефективного» або «політичного голосу». Оскільки управління – це колективний процес, канали взаємодії між різними сегментами

грають дуже важливу роль. Рівень і якість інформації, а також технології для її поширення формують свідомість і позицію споживачів. Отже, освічений і свідомий громадянин із сформованою позицією щодо того чи іншого державного або політичного питання може забезпечити компетентний та якісний голос, на відмінну від суб'єкта, що приймає рішення навмання. Ефективний голос є інструментом участі громадян, а також, як результат, впливає на Всесвітні показники управління (Worldwide Governance Indicators) [405], оскільки ступінь освіченості громадян та їх інформатизація – це безпосередній показник обчислення. Отже, взаємозв'язок між інформацією, прозорістю і демократичними процесами безпосередній і незаперечний, а також охоплює безліч індикаторів взаємодії.

Повертаючись до принципів, закріплених в Директиві про відкритий уряд 2009 р., прозорість визначає якою мірою уряд забезпечує доступ до даних і звертає увагу на громадський голос для оцінки своїх дій та участі у прийнятті рішень. Прозорість також сприяє підзвітності та надає громадянам інформацію про виконання бюджетів. Одним з основних ознак прозорості є своєчасна публікація інформації. Для підвищення підзвітності, сприяння підзвітній та ефективній участі громадськості, розширення доступу до інформаційних мас має відбуватися на усіх рівнях управління. Участь громадськості – це процес, за допомогою якого інтереси громадськості впливають на прийняття урядових рішень, що у результаті здатне підвищити легітимність за рахунок включення громадських інтересів. Крім того, підвищується рівень довіри за рахунок реакції на громадську позицію і наявність зворотного зв'язку. Принцип взаємодії – це форма участі, яка передбачає взаємні обміни інформаційними потоками. Виходячи з вищенаведеного, метою ініціативи відкритого уряду є підвищення доступності інформації про управлінську та політичну діяльність для забезпечення соціальних і політичних суджень з боку громадськості [356].

Концепція відкритих урядових даних (OGD) має на увазі, що дані є відкритими, якщо будь-хто може відкрито отримати до них доступ, використовувати, змінити або поширити з будь-якою метою за умови збереження

походження (автентичності) і достовірності. Уряди у рамках ініціативи повинні зробити дані, що стосуються діяльності органів державної влади та інших установ доступними та зрозумілими. Подібні процеси служать для підвищення прозорості, розширення прав і можливостей громадян, боротьби з корупцією та інтеграції ІКТ для посилення ефективності управління. Відкриті урядові дані – це філософія, а частіше – набір політик, які сприяють прозорості, підзвітності та створенню цінності, роблячи державні дані доступними для усіх. Державні органи виробляють і замовляють величезну кількість даних та інформації. Надавши доступ до своїх наборів даних, державні установи стають більш прозорими та підзвітними громадянам. Заохочуючи використання, повторне використання та безкоштовне розповсюдження наборів даних, уряди сприяють створенню бізнесу та інноваційним послугам, орієнтованим на громадян [361]. Як зазначається у дослідженнях, дані відкритого уряду є безкоштовними, відкритими і доступними даними громадських організацій, які можуть використовуватися або інтегруватися у нові продукти, програми або послуги, як приватного сектору, так і урядового [348].

Відкриті урядові дані є невід’ємним аспектом підтримки інновацій у сфері обміну інформаційними потоками, підходу, за якого організації (особливо урядові), аналізують дані для отримання інформації у своїй сфері діяльності, зацікавлених сторонах або при розробці нових можливостей надання сервісних послуг. Упродовж останніх 10 років дослідження у сфері відкритих урядових даних отримали свою заслужену популярність. Серед них зустрічаються різні концептуальні підходи і акцентуалізації окремих аспектів. Так, у травні 2021 р. у рамках ініціативи відкритих урядових даних була проведена онлайн-конференція щодо розвитку інструментів електронної демократії. Спікерами виступили представники компоненту «Е-демократія» швейцарсько-української програми EGAP, Фонду «Східна Європа», проєкту Ради Європи «Зміцнення громадської участі у демократичному процесі прийняття рішень в Україні», Національного Демократичного Інституту [134]. Під час обговорення було згадано тиждень Відкритих урядових даних, що стало тенденцією останніх років є розвинених

країнах та розглянуто наступні теми: єдина платформа е-демократії Взаємодія, найважливіші інструменти е-демократії, міжнародний досвід та найкращі практики розвитку таких інструментів, залучення громадськості до ухвалення рішень. Також було обговорено проекти законів про публічні консультації, про доступ до публічної інформації та про електронні петиції. Спікери заходу наголосили на важливості процесів взаємодії уряду з громадськістю. У зв'язку з цим більш детально розглянули архітектуру публічних консультацій та такі важливі складові громадської участі, як моніторинг, оцінювання та втілення.

Щодо проекту закону «Про публічні консультації», було окреслено основні зміни нового проекту: розширення кола суб'єктів, на які покладаються обов'язки проводити публічні консультації; проведення консультацій на усіх етапах формування та реалізації політики; залучення усіх зацікавлених осіб. Також звернено увагу на те, що одним зі шляхів реалізації електронної взаємодії може послугувати єдина платформа, яка поєднає сервісні функції щодо публічних обговорень, конкурсів та консультацій. На конференції було представлено модель платформи Взаємодія, що створюється на основі фінансування EGAP та за підтримки Ради Європи.

Оскільки відкритий уряд реалізується на принципах прозорості, підзвітності та участі, спікери форуму висвітлили проблематику реалізації участі в Україні, наголосивши, що уряд працює над вдосконаленням Постанови Кабінету Міністрів України від 12.10.2011 р. № 1049 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка» [203], що є підґрунтям для розвитку громадянського суспільства та обумовлює взаємодію громадян з державою, особливо в питаннях соціального захисту. Цю Постанову було оновлено [76] та встановлено, що тимчасово, до визначення держателя та технічного адміністратора онлайн-платформи взаємодії органів виконавчої влади з громадянами та інститутами громадянського суспільства (Платформа Взаємодія), держателем Платформи Взаємодія є Мінцифри, а її технічним

адміністратором – державне підприємство «Дія», що належить до сфери управління Мінцифри (п. 1¹). А у зв'язку з введенням воєнного стану в Україні Порядок проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка, було доповнено п. 32 та визначено особливості процедури організації та проведення таких конкурсів [72].

На виконання цілі широкого залучення громадськості, забезпечення прозорості та підзвітності була створена Національна соціальна сервісна служба України, що є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра соціальної політики і який реалізує державну політику у сфері соціального захисту населення, захисту прав дітей, здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки та за дотриманням прав дітей. А одним з основних її завдань визначено реалізацію державної політики у сфері соціального захисту населення з питань надання соціальних послуг та провадження соціальної роботи (п. 1, 3 Положення про Національну соціальну сервісну службу України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 26.08.2020 р. № 783 [151]).

Платформа ВзаємоДія охоплює наступні інструменти: електронні звернення та електронні запити на інформацію, електронні консультації, електронні опитування, електронні петиції, електронні конкурси, е-голосування для обрання складу громадських рад при органах виконавчої влади, громадська експертиза тощо. Цими напрямками взаємодії з громадянами забезпечується можливість: подати звернення, запити на інформацію в електронній формі, відстежити їх проходження та отримати відповідь; коментувати проекти нормативно-правових актів, вносити пропозиції щодо їх змісту; коментувати проекти нормативно-правових актів, вносити пропозиції щодо їх змісту; брати участь в опитуваннях під час розроблення державних рішень; ініціювати або підтримати вже подану до Кабінету Міністрів петицію, відстежити її статус, отримати результат розгляду; подати запит для проведення громадської

експертизи діяльності органів виконавчої влади, ознайомитися з матеріалами проведених експертиз тощо [14], і, у кінцевому підсумку, впроваджуються принципи доброго урядування та налагоджується процес двосторонньої комунікації за допомогою публічних консультацій.

Для кращого розуміння архітектури публічних консультацій, слід виокремити їх етапи та роль як інструменту е-урядування та складника відкритих урядових даних: 1) прийняття рішення про проведення консультацій і визначення цілей; 2) розробка плану консультацій; 3) комунікації та залучення; 4) консультації і збір відповідей; 5) аналіз відповідей; 6) вплив на розробку політики; 7) звітування про результати. Публічні консультації сприяють якості управлінських рішень, конструктивному діалогу щодо питань державної політики, підвищують обізнаність громадян та відіграють важливу роль в підвищенні підзвітності та прозорості, і, як результат, сприяють зміцненню довіри між органами влади та громадянами.

Як свідчить досвід Великої Британії та США, єдина платформа для публічних консультацій підтверджує свою ефективність та є дієвим інструментом ІКТ для реалізації інституту участі, проте для коректного функціонування такого інструменту недостатньо лише створити «єдине вікно», необхідним є забезпечення ефективного адміністрування, зручності у користуванні (максимально простий, зручний та доступний інтерфейс) і постійне вдосконалення функціоналу. Відкритий уряд розглядається як філософію відкритого доступу до певної категорії даних без будь-яких обмежень, і з певними характеристиками, які роблять дані корисними для громадян. Також є доречним додати до цього визначення ще однієї особливості – визначення процедури оприлюднення, адже урядові ініціативи щодо відкритих даних реалізується за допомогою створення офіційних веб-порталів, що функціонують на державному та місцевому рівнях, націлених на певні типи даних [320].

На теперішній час політика відкритих даних стимулює не лише громадян до участі у формуванні політичних ліній та контролю за реалізацією урядових рішень, але і уряди – до різних сфер громадянського суспільства. Цікавою є

позиція Гонсалеса-Запата та Хікса у дослідженні 2015 р., де відкриті урядові дані розглядалися як інноваційність з технологічної точки зору, яка включає зміни, що виконуються технічними фахівцями в сфері ІКТ. Ця концепція, у першу чергу, підтримує інновації у сфері обміну даними, які зі сторони уряду можуть бути адаптовані і зацікавити бізнес-сегмент для їх інтеграції у нові бізнес-проекти [344]. Прикладом цьому може бути практика Мінцифри спільно з Державною податковою службою України щодо забезпечення доступності фінансової звітності компаній за допомогою її оприлюднення на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних. Це забезпечує підприємців відкритими даними з фінзвітності інших компаній, сприяє їхній інформованості щодо потенційних партнерів. Таким чином, акцент робиться на відкритих урядових даних з метою забезпечення взаємодії G2B. Проте, варто відзначити достатню вузькість запропонованого поняття, виходячи з об'ємності та кількості досліджень. Деякі автори досліджували існуючі взаємозв'язки у цілому, а саме рух інформаційних потоків між сегментами G2G, G2B, G2C [401].

Останніми роками багато країн розробили чисельні ініціативи у сфері забезпечення відкритості даних, Україна також активно долучається до цього процесу. Відкриті дані, що публікуються, за спрямованістю можуть відрізнятися від інформації про статистику діяльності органів державної влади, про місцеві бюджети або інформації про місцеве навколишнє середовище. Звичайно, не усі дані мають цінність, наприклад, при боротьбі з корупцією, але вони дозволяють третім особам аналізувати широкий спектр урядових інформаційних мас, які можуть допомогти виявити інші проблемні області екологічного або соціального характеру. У Моделі зрілості відкритих даних (Open Government Maturity Model, OGMM) державні установи досягають зрілості та готові до взаємодії на більш глобальному рівні, коли у них налагоджений взаємозв'язок з державним та приватним сектором, і коли громадська участь у вирішенні завдань або розроблені проекти спрямовані на отримання конкретних результатів [348, р. 9].

Спостереження за тенденціями у сфері відкритих даних сприяє більш ефективному інтегруванню інновацій у політику відкритого уряду. Крім

збирання інформації та формування відкритого уряду, йдеться також про створення ефективних, підзвітних та інклюзивних інститутів. Зазвичай, відкриті дані є доступними на національному порталі, в Україні – це Єдиний державний веб-портал відкритих даних [156], де доступними для користувача є дані, розподілені за категоріями та спрямованістю. Портал поєднує усі доступні реєстри, що функціонують в Україні.

Окрім єдиного portalу, громадянин або підприємець має змогу ознайомитися з інформацією, що є відкритою у межах реєстрів, що мають конкретну специфіку. Наприклад, Єдиний реєстр розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів [63], Єдиний державний реєстр підприємств, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство [62], Реєстр документів про освіту [246], Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України [149], Реєстр постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг [248], Перелік засобів технічного захисту інформації, дозволених для забезпечення технічного захисту державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом [70].

Уряди розглядають дані з позиції стратегічного активу в еру інформаційного суспільства, який може використовуватися в багатьох сферах. У Стратегії добрих базових даних (The Good Basic Data strategy) Данії [345], використання високоякісних даних розглядаються як основа для належного і ефективного виконання державними органами завдань, а також внесок у модернізацію державного сектора. Об'єктом розпорядження у цих процесах виступає інформація. В Законі України від 02.10.1992 р. «Про інформацію» її визначено як «будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді» (ст. 1), тобто зроблено акцент на формах збереження відомостей, зокрема електронному, що цілковито відображає нові тенденції розвитку інформаційного суспільства та е-урядування. Також це визначення підтверджує, що в рамках правового регулювання головними є формальні ознаки інформації [114, с. 15, 19]. Цивільний кодекс України [298] визначає інформацію як «будь-які відомості

та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді» (ст. 200). У Законі України від 16.12.2020 р. «Про електронні телекомунікації» [190] визначення інформації відсутнє, натомість визначено термін «дані» як «інформації у формі, придатній для автоматизованої обробки її засобами обчислювальної техніки, технічними та програмними засобами» (ст. 2). Найбільш об'ємне визначення інформації наведене у Законі України від 11.01.2001 р. «Про захист економічної конкуренції» [205]: відомості в будь-якій формі й вигляді та збережені на будь-яких носіях (у т.ч. листування, книги, помітки, ілюстрації (карти, діаграми, органіграми, малюнки, схеми тощо), фотографії, голограми, кіно-, відео-, мікрофільми, звукові записи, бази даних комп'ютерних систем або повне чи часткове відтворення їх елементів), пояснення осіб та будь-які інші публічно оголошені чи документовані відомості (ст. 1).

О.А. Цуруль відзначає, що інформація є основою державного управління, оскільки управлінські процеси – це ніщо інше, ніж пошук, фіксація, оцінка, закріплення, розповсюдження соціальної інформації, тобто тієї інформації, яка пов'язана з відображенням, пізнанням і перетворенням різних форм життєдіяльності людей ... в управлінні взагалі і в державному управлінні зокрема відбувається взаємодія не з усією інформацією, а тільки з тією, яка безпосередньо необхідна для формування і реалізації державно-управлінських впливів [300]. На наше переконання, інформація має низку характеристик у контексті державного управління, з огляду на функціональну спрямованість органів державної влади. До таких характеристик належать: доступність, актуальність, достовірність, цінність, упорядкованість, своєчасність, точність, повнота та стійкість. Необхідно відзначити, що інформація, яка перебуває у розпорядженні органів державного управління повинна буди насамперед достатньою для ухвалення правильного управлінського рішення та зберігати свою питому цінність при розпорядженні нею. Серед недоліків існуючої системи збирання та поширення інформації відзначають: значні витрати часу, великі обсяги та недостатню якість даних, у т.ч. їх дублювання; відсутність

класифікаторів, реєстрів, довідників; несвоєчасне, недиференційне надання інформації користувачам. Серед основних причин, що обумовлюють ці недоліки, називають формування відповідних функцій в органах державної влади, що має несистемний, інтуїтивний, спонтанний характер; відсутність нормативно-правової бази, що регламентує процес отримання оцінки діяльності органів влади зі сторони пересічних громадян. Важливо усвідомлювати, що відкритість, відкриті дані та концепція відкритого уряду – це не лише технологічні аспекти. У першу чергу – це воля уряду до більш тісної взаємодії з власними громадянами у питаннях, що вимагають їх втручання, більше того, взаємодії, яка не буде мати характеру нав'язування, а стимулювати громадян формувати власну позицію.

Для кращого розуміння характеру концепції відкритого уряду, наведемо приклад міської ради в Україні. Так, поширення інформації про рух міського транспорту не втілює принципів демократії або прозорості, а ось результати державних закупівель або аналіз ефективності органів місцевого самоврядування несуть інший формат цінності інформації. Крім того, відкритий уряд виходить за межі простого досягнення прозорості. Будь-яка імплементація нововведень у рамках прозорості спрямована також на поліпшення надання державних послуг, втілення існуючих можливостей, виходячи з доступних ресурсів. Існує безліч документів, що описують принципи і стандарти відкритих даних. Деякі з них є втіленням «м'якого права», що визначає яким саме чином державні органи мають розробляти політику відкритих даних, як ефективно покладати відповідальність на державні органи з метою успішної реалізації цієї політики [87; 88; 270, с. 37].

Вісім найбільш поширених принципів відкритих урядових даних були сформовані і представлені на розгляд урядів у грудні 2007 р. під час зустрічі з питань відкритого уряду, що відбулася в м. Себастьян (Каліфорнія, США), на якій були присутні 30 представників-практиків, прихильників відкритого уряду: 1) повнота (усі дані, які потрапляють під категорію відкритих, повинні бути доступними, а на розпорядження ними не повинно бути обмежень); 2) первинна форма (первинні дані збираються в початковому вигляді з максимальною

деталізацією і не змінюються в процесі обробки); 3) своєчасність (дані актуальні на момент їх публікації, тобто, зберігають свою цінність); 4) доступність (інформація доступна максимальному колу людей незалежно від віку, статусу, мети); 5) машинна обробка (дані розумно структуровані для того, щоб була можливість автоматичної обробки); 6) відсутність ознак дискримінації (дані доступні будь-якому користувачеві без вимоги додаткової ідентифікації); 7) відсутність патентованості (жодна організація не має виключних прав на ці дані); 8) принцип License-free (дані знаходяться поза законів про авторські права, комерційну таємницю або інших обмежень, що ускладнюють доступ для пересічного громадянина) [396].

Інший підхід до принципів відкритого уряду побудований на взаємодії інформації з різними суб'єктивними та об'єктивними факторами. Так, відкритість за замовчуванням має на увазі прагнення урядів до відкритості у цілому. Винятком може стати комерційна таємниця, яка є обмеженням у доступі до певного роду інформації. Таким же аспектом може стати і державна таємниця. У процесі використання інформації повинен фігурувати принцип конфіденційності. У випадку концепції відкритого уряду цей принцип розглядається з позиції захисту особистої інформації. Але можливими є випадки використання даних з метою протидії корупції. На законодавчому рівні має бути чітко визначено, в яких випадках персональна інформація може бути оприлюднена і з якою метою, а також механізм оскарження подібних рішень. Принцип кількості та якості полягає у правильній взаємодії розпорядників інформації та наборів даних. У першу чергу, це питання визначення наборів даних, які є відкритими і перебувають у розпорядників. Якщо державний орган має намір оприлюднити дані, він несе відповідальність за те, щоб це було зроблено якісно та ефективно. Це означає, що набори даних повинні бути у первісному вигляді, оскільки приваблива подача інформації не робить дані відкритими. І, відповідно, одним з важливих принципів є доступність, тобто, даними можуть користуватися усі без обмежень, незалежно від мети, виключаючи дискримінацію за будь-якою ознакою.

Аналізуючи наведене, можна виділити ряд ознак відкритих даних: 1) роль державного сектора (право громадян на інформацію реалізується за допомогою державних органів та розпорядників, гарантується державою на законодавчому рівні); 2) відкритий уряд не монополізатор в управлінні даними, а має ефективно адмініструвати процеси розпорядницького характеру; 3) громадська участь передбачає взаємодію приватного і державного секторів; 4) практичність пропонування інновацій.

Урядові дані виходять за рамки звичайної прозорості, вони спрямовані на якісне поліпшення державних послуг, використання в економічних або політичних цілях, мають зберігати актуальними у повсякденному житті громадян. Стратегія відкритих урядових даних може застосовуватися до широкого кола урядових заходів, охоплюючи не лише складання бюджетів, законотворчість і розробку політики, але і такі сфери як укладання договорів і надання послуг, де місцеві та регіональні влади часто працюють зі стейкхолдерами і зацікавленими сторонами. Рівень доступу до інформації в Україні вважається досить високим. Це обумовлено наявністю законодавчої бази, яка забезпечує доступ до інформації як у цілому, так і захищає це право окремим зацікавленим особам, наприклад, журналістам для розкриття безлічі корупційних фактів. Тим не менш, все ще існують проблеми у забезпеченні дотримання права на доступ до інформації, більшість з яких пов'язані з недостатністю освіченості як кадрів, так і суб'єктів, що запитують інформацію.

З березня 2017 р. Проєкт дорожньої карти з відкритих даних для України (Open Data Roadmap for Ukraine) [366] надає широкий перелік практичних рекомендацій, яким можуть слідувати державні органи для забезпечення відповідності міжнародним стандартам відкритих даних. Усі ці рекомендації ґрунтуються на шести принципах: дані повинні бути відкритими за замовчуванням, своєчасними і вичерпними, доступними і придатними для використання, ідентичними і функціонально сумісними, для поліпшення якості управління і залучення громадян, а також задля прогресивного розвитку.

Серед провідних нормативних документів, що сприяли забезпеченню

відкритості даних та стали вагомими кроками для розвитку цифрової сфери, слід вказати Постанову Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 835 «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних». Завдяки її поступовому оновленню, кожен громадянин зможе ознайомитися з реальним фінансовим станом усіх компаній та розмірами сплат податків в бюджет України. Редакції Постанови розширили перелік обов'язкових до публікації наборів даних, серед них фінансова звітність компаній, відомості державного земельного кадастру, база даних щодо обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів та відомості про транспортні засоби та їх власників доповнені полем із VIN-номерами. Важливим способом забезпечення надання урядових даних є наявність «єдиного вікна відкритих даних», оскільки саме така система робить дані відкритими для максимальної кількості осіб.

Відкриті урядові дані можуть бути важливим інструментом у боротьбі з корупцією, забезпечуючи більшу прозорість в діяльності урядів, бюджетів та їх використанні, будучи важливим елементом в різних заходах щодо забезпечення підзвітності [348]. Корупція – це багатокомпонентне явище. Прихильники концепції відкритих урядових даних вважають, що існує взаємозв'язок між відсутністю відкритих даних та рівнем корумпованості у певній країні. Наприклад, встановлена закономірність між відсутністю даних у відкритому доступі і безкарно поведінкою державних службовців. Корупцією є зловживання довіреною владою для особистої вигоди. Якщо виходити з розподілу на державний і приватний сектори, корупція може бути складовою будь-якого з них. Суб'єктами корупційних діянь можуть бути також представники ЗМІ та громадянського суспільства, а також окремі особи, компанії або організації, наприклад, політичні партії. Закон України від 14.10.2014 р. «Про запобігання корупції» визначає корупцію як використання наданих службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної

вигоди особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей (ст. 1). У якості прикладу негативного прояву корупції можна навести те, що у деяких корумпованих суспільствах люди можуть отримати доступ до медичних послуг лише шляхом хабарництва. У такому випадку ті, хто має гроші, мають перевагу над тими, хто їх не має. Суть корупційного діяння полягає у тому, що, виконуючи дії, які є обов'язком в будь-якому випадку, посадова особа отримує додаткову вигоду. Відкриті урядові дані можуть стати потужним фактором підзвітності, полегшуючи аналіз та обробку інформації. Відкриття даних сприяє отриманню доступу до інформації більш широкому колу осіб, що, у свою чергу, сприяє виявленню корупційних дій. Це також дозволяє створювати системи протидії корупції, превентивні заходи.

Вважається, що Декларація відкритого уряду помістила на важливе місце використання ІКТ для стимулювання обміну даними у контексті політичної підзвітності, тим самим ліквідувавши відмінність між технологією відкритих даних і політикою відкритого уряду [396]. Гроші і політика пов'язані нерозривно. Функціонування сучасних демократій вимагає політичного фінансування і поєднання джерел державного регулювання, однак, існує гостра необхідність у контролі цих процесів. Прозорість політичного фінансування була визнана ключовим заходом боротьби з корупцією у політичній сфері. Доступ до подібної інформації відіграє важливу роль у контролі за витрачанням коштів держави, оскільки аспект довіри громадян – одна з основних позицій при виборі політичної партії. Відповідно, відкриті урядові дані можуть стати ефективним засобом протидії політичній корупції. Багато досліджень засвідчили міцний зв'язок між діяльністю ЗМІ, свободою преси і боротьбою з корупцією. Існує ряд прикладів того, як вільні, незалежні ЗМІ допомагають приборкати корупцію, покращуючи доступ громадян до інформації, що, у свою чергу, ускладнює політичним діячам і державним службовцям уникати покарань за корупційну поведінку.

3.3. Електронні комунікації у публічному адмініструванні

Дослідження засад е-урядування у сфері публічного адміністрування в Україні має важливе практичне значення для подальшої євроінтеграції, реформування законодавства, ефективного функціонування органів публічної влади, а також вдосконалення практичної діяльності уповноважених суб'єктів. Як зазначають деякі автори, у дослідженні публічного адміністрування слід орієнтуватися на синергетичний, порівняльно-історичний, феноменологічний, системний та діалектичний методи, а також враховувати загальнонаукові методи аналогії, аналізу і синтезу, а також структурно-логічного моделювання, оскільки безпосередньо пов'язане з практичною діяльністю в відповідній сфері [242]. На теперішній час теоретичні розробки у сфері публічного адміністрування базуються на концепції нового публічного адміністрування (New Public Management, NPM). При розкритті суті концепції, зазвичай зазначається про інтеграцію бізнесових принципів у процеси державного управління. Сучасний менеджмент протиставляє продуктивність та результативність застарілому принципу «роботи заради роботи», за якого державні службовці максимально не сприймали інтеграцію будь-яких змін. Це пов'язано не лише з небажанням навчатись новому, а з відсутністю напрацьованих механізмів (інструкцій) інтеграції змін. NPM – це методика гнучкого управління проектами для реалізації державних (публічних) послуг. Лише зміна моделі роботи державної структури підвищить ефективність роботи органу. Такими показовими механізмами та інструментами стають ІКТ, що інтегруються у діяльність органів державної влади (як наприклад «єдине вікно», електронні черги тощо). Цифровізація адмініструючих структур стимулює також розвантаження системи публічного управління. У результаті автоматичного адміністрування за допомогою ІКТ стає можливим зменшення того самого суб'єктивного фактору, який часто впливає на швидкість надання послуги. Особливо це є помітним, коли послуга передбачає взаємодію кількох структур. Зростаюча кількість мобільних додатків у сфері публічного адміністрування дає людині можливість здійснювати

самоконтроль за процесом надання послуги.

Характерною рисою публічного адміністрування є те, що воно здійснюється і органами виконавчої влади, і органами місцевого самоврядування під час реалізації ними повноважень як зовнішнього, так і внутрішньоорганізаційного характеру, а окремі публічно-управлінські функції, які реалізуються в інтересах суспільства, можуть бути делеговані громадським організаціям різних форм власності [136]. Таким чином, при визначенні поняття адміністрування має сенс відштовхуватися від специфіки діяльності органів державного управління у процесі виконання своїх безпосередніх функцій, оскільки мова йде саме про організаційно-розпорядчу діяльність.

До загальних функцій державного управління належать: 1) планування (стосовно напрямів, темпів, кількісних та якісних показників); 2) прогнозування (результатів на наслідків діяльності, а також потреб, з якими можуть стикатися органи державного управління в процесі реалізації своєї діяльності); 3) організація (внутрішньої структури органу державного управління та поділ/кооперація праці всередині структури); 4) координація (комунікація міжвідомчого характеру та всередині структури); 5) аналітика (облік та фіксація інформації, що є не лише об'єктом в контексті доступу до публічної інформації, але і результатом реалізації державно-службових відносин); 6) контроль (перевірка якості передбачуваних послуг, збирання інформації для оцінки ефективності діяльності органу державної влади); 7) аналіз (виявлення недоліків діяльності органу та передбачення заходів вдосконалення управлінської діяльності) [258].

В Енциклопедії державного управління механізми державного управління визначено як способи розв'язання суперечностей явища чи процесу в державному управлінні, послідовна реалізація дій, які базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності з використанням відповідних форм і методів управління. За формою подання механізми державного управління – це схематичне зображення статично-динамічного (структурно-функціонального) змісту процесу управління як

взаємодії суб'єкта і об'єкта, єдності діяльності і відносин, функціонування певної системи чи підсистеми. Механізм державного управління відображає взаємозв'язок явищ, дій і заходів, результатом яких є узгодження інтересів, визначення цілей, розробка рішень та їх реалізація за допомогою ресурсів держави (влада, апарат, засоби та методи управління) [57, с. 375].

До специфічних функцій державного управління, що відображають особливий зміст окремих керівних впливів, зумовлений різноманітністю багатьох компонентів, які взаємодіють в управлінні, наприклад фінансування, оподаткування, ліцензування тощо. Поділ функцій на головні та забезпечувальні пов'язаний зі специфікою функціонального навантаження. Так, забезпечувальні функції стосуються можливості найбільш об'ємного та раціонального використання кадрового потенціалу та технічно-фінансових можливостей структури у реалізації управлінської діяльності. Основними ж функціями є політико-адміністративні, культурно-освітні, соціальні та економічні [56, с. 700]. Публічне адміністрування, відповідно, визначається як різновид управлінської діяльності інституцій публічної влади, завдяки якій держава та громадянське суспільство забезпечують самокерованість усієї суспільної системи та її розвиток у певному визначеному напрямку [58, с. 489].

У контексті цього дослідження варто сфокусуватися на забезпечувальних функціях, оскільки вони визначають закономірності управління та стосуються менеджменту в аспекті управління органами державної влади як організаціями. У літературі в якості однієї із забезпечувальних функцій часто згадується функція інформаційно-аналітичного забезпечення. Її особливість полягає у пов'язаності з будь-якою основною функцією державного управління, оскільки діяльність органу, як певна система, передбачає обмін інформацією всередині власної структури та на міжвідомчому рівні. Доречною є думка О.М. Бандурки про інформаційне забезпечення як комплекс організаційних, правових та технічних заходів, засобів і методів, які забезпечують у процесі управління і функціонування системи інформаційні зв'язки елементів (суб'єктів і об'єктів) шляхом оптимальної організації інформаційних масивів баз даних і знань [8,

с. 53]. Під інформаційним забезпеченням розуміється також поєднання усієї інформації, що використовується, специфічних засобів і методів її опрацювання, а також діяльність фахівців щодо ефективного використання даних, відомостей, знань в організації управління конкретною системою [79, с. 8]. Це є найважливішим складником електронних комунікацій у публічному адмініструванні, які також охоплюють внутрішні механізми з обробки інформації, її захисту, забезпечення можливостей доступу до неї та засвідчення здійснених протоколів роботи за допомогою електронного підпису. Завдяки інформаційним інноваціям у сфері ІКТ здійснюється перетворення системи управління та діяльності уповноважених органів з метою вдосконалення якості їх роботи, а також підвищення ефективності та економічності процесу взаємодії з населенням, що, у свою чергу, складає концепцію е-урядування.

Одним з прикладів правового забезпечення надання державних послуг населенню в електронному вигляді є Порядок надання в електронній формі інформації з реєстру застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування органам праці та соціального захисту населення, затверджений Постановою правління Пенсійного фонду України від 20.02.2017 р. № 2-1 [161]. Надання інформації здійснюється на центральному рівні в електронній формі шляхом надання відповідей на запити органів праці та соціального захисту населення через державне підприємство «Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики України». Суб'єктами інформаційного обміну є: Пенсійний фонд України, органи праці та соціального захисту населення, державне підприємство «Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики України» (п.п. 2, 3).

У процесі інформаційного обміну (електронної комунікації. – *Н.С.*) використовуються два види інформаційних потоків:

1) щорічний інформаційний обмін – надання інформації про заробітну плату (дохід, грошове забезпечення, допомогу, компенсацію) застрахованих осіб, на яку нараховано і з якої сплачено страхові внески, розмір призначених

пенсій (далі – дохід) осіб, яким призначено субсидію, один раз на рік;

2) оперативний інформаційний обмін – щоденне надання інформації про дохід осіб на запити органів праці та соціального захисту населення (п. 5).

Строк опрацювання запитів органів праці та соціального захисту населення України не повинен перевищувати: для щорічного інформаційного обміну – календарний місяць; для оперативного інформаційного обміну – три робочих дні з дня надходження запиту. Під час інформаційного обміну використовуються інформаційні ресурси відповідних суб'єктів інформаційного обміну. Інформаційний обмін між суб'єктами здійснюється в електронній формі із накладанням кваліфікованого електронного підпису та шифруванням інформації з використанням засобів кваліфікованого електронного підпису та засобів шифрування, які відповідають вимогам до форматів криптографічних повідомлень, форматів структури, протоколів, алгоритмів та інтерфейсів, встановленим законодавством (п.п. 6, 7).

Отже, як зазначає О.М. Негрич, важливим елементом системи надання державних послуг є система е-уряду та його впровадження в Україні органами виконавчої влади. Основою даного процесу є передача функцій з надання адміністративних послуг в Інтернет і впровадження інтернет-технологій у роботу органів влади [131, с. 114]. Рівень та якість впровадження в діяльність органів державної влади інструментів e-government здійснюється відповідно до ряду індикаторів. Показниками оцінки в даному випадку виступають індекси: розвитку е-урядування, надання онлайн-послуг, розвитку телекомунікаційної інфраструктури, електронної участі в урядуванні [289, с. 13–14]. Упродовж останніх років уряди держав були сфокусовані на реалізації принципу електронної участі (участі в державотворчих процесах через використання ІКТ), Україна також не стала виключенням. Втілення цього принципу прямо пов'язано з концепцією е-уряду, оскільки принцип електронної участі прямо задовольняє потреби в налагодженні зв'язку G2C. Ціль електронної участі полягає в тому, щоб покращити доступ до інформації та електронних послуг, крім того надати можливість виробити політику для розширення прав та можливостей

громадян як з підвищеними потребами, так і у цілому [265, с. 151].

Світова практика функціонування е-урядування та безпосередньо надання послуг органами державної влади свідчить, що європейці частково відмовляються від послуг в Інтернеті через побоювання безпеки. Деякі держави розробляють національні стратегії з інформаційної безпеки, законодавчі зобов'язання та відповідальність, створюють технічну стандартизацію [123]. У повідомленні Комісії до Європейського Парламенту та Ради (COM (2004)) [331] наголошується на важливості проведення політики з питань стандартизації на шляху до створення інтернаціонального ринку. Керуючись даними настановами, архітектура будь-якої е-системи повинна бути стандартизована та включати Рамкову структуру архітектури інформаційних технологій, технічну еталонну модель та профіль стандартів, зокрема безпекових. Повинні бути розроблені також відповідні стандарти обміну інформацією між державними службами та на міждержавному рівні. Визначення стандартів у питаннях технічного забезпечення взаємодії між державними службами та державою і користувачами значно знизить рівень безпекових ризиків, що можуть виникнути під час обміну інформацією.

Окремою проблемою під час адміністрування послуг на теперішній час є подібність за формою реалізації та змістом великої кількості адміністративних послуг. Тому доречним є питання їх структуризації відповідно до сфер та форм реалізації. Це дозволить заощаджувати час на реалізацію послуги та проєктів е-урядування за рахунок належної побудови архітектури загальних сервісів (спільна платформа для електронних платежів, спільна платформа для обробки ряду запитів). Такі сервіси як єдині реєстри, бази персональних даних забезпечують точність та виключення дублювання інформації.

Бехара, Варре і Рао зазначають, що процес встановлення пріоритетів електронних послуг є ітераційним шаблоном, який керується як критеріями транзакцій, так і сприйняттям зацікавлених сторін. Очікується, що методологія встановлення пріоритетів послуг забезпечить неупереджений погляд на пріоритети, спираючись на найкращі практики раціоналізації, поетапного та

послідовного інвестування для охоплення місцевих знань та початкових умов, а також збору інформації з вторинного джерела (органів влади) для визначення ключових послуг та зацікавлені сторони та служби. Автори також визначають різні категорії послуг:

G2C (Government to Citizens Services, уряд – для громадських послуг): послуги, що охоплюють надання інформації та сприяння транзакціям (електронна оплата рахунків, призначення зустрічей та продовження ліцензій); мова йде про те, щоб надати громадянам зручний вибір щодо отримання доступу до державних послуг; йдеться також про зміну погляду людей на уряд, прозорість та ефективність, а не про бюрократизм;

G2B (Government to Business Services, уряд – для бізнес-послуг): послуги охоплюють надання інформації (галузеві стандарти та довідники постачальників, рейтинги, проведення транзакцій) та роблять таку взаємодію швидшою, зрозумілішою та легшою для бізнесу;

G2E (Government to Employee Services, уряд – для послуг службовцям): послуги або транзакції між працівниками та їхнім міністерством або агентством можуть включати управління інформацією, управління знаннями, а також управління спільним і комунікаційним зв'язком;

G2G (Government to Government Services, уряд – для урядових структур): послуги для операцій між міністерствами чи іншими органами влади, що можуть включати надання централізованих послуг та інформації;

спільні послуги для надання надійних та ефективних електронних послуг, адже будь-яка державна установа, як правило, повинна надавати підтримку клієнтів, отримувати платежі в Інтернеті та автентифікувати користувачів;

інформаційні послуги, що охоплюють інформування про загальні відомості для клієнта у формі інструкцій, що є необхідними користувачеві у звичайному житті, а також відомості, що стосуються окремого користувача та можуть бути приватними;

інтерактивні послуги, що являють собою складнішу, формальну взаємодію між громадянами та урядом, під час якої спілкування здійснюється через

електронну пошту, онлайнний зворотний зв'язок тощо;

транзакційні послуги, що полягають у наданні урядами широкого спектру послуг через онлайн-транзакції (подання заявки на житло або дозвіл, сплата штрафів), під час надання таких послуг е-уряд стає функціонально інтерактивним і тому особливо корисним для громадськості;

інтегровані послуги, які мають характеристики безперервності та орієнтованості на клієнта, а державні служби згруповані відповідно до спільних потреб і пов'язані для зручності використання [319, р. 3–4].

У сучасних умовах традиційні механізми управління є недостатньо функціональними для ефективного управління [387]. Відповідно до визначення, сформульованого SAGA (Німеччина), е-уряд охоплює усі аспекти та процеси управління (прийняття рішень), у т.ч. і надання послуг тією мірою, якою ці процеси базуються на ІКТ (SAGA: standards and Architectures for e-government Applications) [382, р. 37]. SAGA виступає одночасно і методикою розробки, і описом реалізації системи е-урядування у Німеччині. Базовими принципами реалізації є: децентралізована реалізація з централізованим моніторингом і забезпечення підтримки та цілісний погляд на ініціативу з точки зору адміністративних послуг. Крім децентралізованого портфелю електронних адміністративних послуг, які мають надаватися різними державними органами, план реалізації визначає архітектуру е-урядування, яка включає набір базових компонент і додатків, розроблених за принципом «один для всіх» (відповідає поняттю «загальні сервіси»): спільні портальні сервіси, сервіси управління контентом, сервіси оплати державних послуг, сервер електронних форм, компоненти забезпечення безпеки, каталоги [81].

Важливими функціями порталу е-урядування та проміжного програмного забезпечення: запровадження сервіс-орієнтованої архітектури, розвиток бізнес-функціоналу як послуги, забезпечення веб-інтерфейсу, можливість розширення для підтримки пристроїв множинного доступу, таких як настільний комп'ютер, мобільний телефон тощо, забезпечення конфіденційності даних громадян, забезпечення взаємодії між державними порталами та національним порталом,

інтеграція з відомчими додатками для надання послуг, інтеграція з веб-сайтами державних структур і організацій для отримання контенту. Портал е-урядування дозволяє громадянам легко отримувати доступ до державної інформації та користуватися державними послугами в єдиному вікні. Це покращує орієнтовані на клієнта канали надання послуг. Портал EGovernance дозволяє відділу представляти інформацію, програми та послуги у єдиному консолідованому перегляді браузера. Він забезпечує безпечний та індивідуальний перегляд багатьох онлайн-ресурсів та інтерактивних служб. Він пропонує єдину точку доступу до критичної інформації та основних програм, необхідних для того, щоб особа могла скористатися послугами. Простіше кажучи, такий портал діє як інтерфейс між урядом і громадянами. Портал е-урядування побудований на основі сервіс-орієнтованої архітектури (SOA), що може бути визначена як група сервісів, які спілкуються один з одним за допомогою передачі даних або двох чи більше сервісів, які координують певну діяльність. [319, р. 5–6].

Таким чином, створення та функціонування порталу сконцентроване на наступних напрямках стандартизації: 1) визначення технічних профілів стандартів і архітектури, що виступає основою для забезпечення взаємодії та узгодженості систем в процесі розробки додатків для е-урядування і розробки базових компонентів; 2) моделювання адміністративних процесів і процесів надання послуг для опису процесів у цілому та їх окремих етапів; 3) моделювання даних – стандартний опис даних, що також є чинником забезпечення інтеграції і сумісності систем, можливість багаторазового використання шаблонів.

Значущим елементом методології SAGA виступає створення центрів компетенції, які виникають на базі органів влади, що мають максимальну експертну цінність в певній сфері (електронні платежі, аналіз і оптимізація процесів, інформаційна безпека) [81]. Сервісно-орієнтоване е-урядування забезпечує прозоре управління для громадян за допомогою ІТ, що підтримують різні державні органи. Використовуючи таке урядування, можна автоматизувати робочі процеси відділів з підтримкою багатоетапного затвердження,

використовуючи стандартний веб-процес, а також створюючи робочі процеси за допомогою електронної пошти, SMS або інтерактивні голосові сповіщення [319, р. 11]. Портал виступає як фронт-офіс, який структурує інформаційні об'єкти, які ініціюють процеси надання державних послуг. Відомчі ж інформаційних системи та бази даних виступають для підтримки діяльності співробітників органів влади щодо здійснення державних функцій (бек-офіс) для надання державних послуг [19]. Веб-портал формує інтерфейс користувача системи. Також є можливість спільного використання веб-порталу між працівниками органу влади та громадянами-учасниками [318, р. 8].

Ще одним аспектом на шляху впровадження е-урядування є подолання цифрової нерівності. Термін «цифрова нерівність» став добре відомим два десятиліття тому для опису нерівності між тими, хто володіє ІКТ та має можливість їх використовувати, і тими, хто не володіє ними або не може їх використовувати. Існування цифрової нерівності всередині громад вважається значною перешкодою для ініціатив е-урядування. Цифрова нерівність створює ризик створення нових форм соціального відчуження. А суспільство, яке не пропонує рівного доступу до Інтернету всім своїм громадянам, створить цифрову нерівність між тими, хто має доступ і використовує онлайн-послуги, і тими, хто не може це робити. Ця нерівність може виникати з багатьох джерел, починаючи від географії, до доходу, років навчання або будь-якого аспекту, який може вплинути на рівний доступ до онлайн послуг, необхідних для рівноправного суспільства [317, р. 1, 2].

Однак фізичний доступ – це ще не все. Для того, щоб людина могла використовувати наявний доступ, вона повинна мати знання про те, як ефективно використовувати цю технологію. Людина, яка ніколи раніше не користувалася комп'ютером, має багато навичок, які їй необхідно розвинути, зокрема, як друкувати, як користуватися мишею, як відкривати та запускати програми, що таке файл і як до нього отримати доступ тощо. Навіть людина, яка щодня використовує комп'ютер для своєї роботи, проте може не мати навичок у загальному користуванні комп'ютером. Технологічна грамотність не є

одновимірною конструкцією. Люди, як правило, є висококваліфікованими користувачами програм і функцій, яких вони потребують, і можуть зовсім не знати або не мати знань, необхідних для використання інших програм і функцій, які звичайні користувачі можуть вважати легкими, зрозумілими або очевидними. Доступні інформаційні та комунікаційні технології все ще є дорогими для деяких людей. І які б зусилля не докладалися для зниження вартості персонального комп'ютера та його аксесуарів, які використовуються для підключення до Інтернету, бідні люди все ще стикаються з проблемою отримання ІКТ. Іншим ключовим виміром цифрової нерівності є глобальна цифрова нерівність, яка відображає існуючі економічні розбіжності у світі. [317, р. 3–4, 6].

Зрозуміло, що відсутність зв'язку є не єдиною причиною цифрової нерівності. Низькі доходи, неграмотність, відсутність навчання, нездатність придбати останні технологічні інновації або недостатній дохід для оплати доступу не дають людям можливості брати участь у нових економічних реаліях, а також користуватися державними онлайн-послугами. Незважаючи на те, що плата за доступ до Інтернету значно знизилася, це не обов'язково означає, що сім'я з низьким рівнем доходу може дозволити собі підключення. Це сфера, де уряди можуть розглянути податкові пільги для людей нижче певного фінансового порогу, які бажають бути підключеними або мати вдома комп'ютер, підключений до Інтернету. Такий стимул буде подібний до багатьох ініціатив, що на теперішній час пропонуються урядами. Цифрова нерівність є одним із головних викликів для е-уряду. Таким чином, уряди мають подолати цифрову нерівність у своїх громадах. Вони повинні забезпечити, щоб усі їхні мешканці мали можливість отримати доступ до нових інформаційних і комунікаційних технологій і дізнатися про них. Об'єднання громад – це перша державна стратегія підтримки доступу громади до ІКТ [317, р. 14–15].

В Україні подолання інформаційної нерівності можливо, зокрема, шляхом створення спеціальних центрів (пунктів) надання інформаційних послуг, центрів обслуговування населення (кол-центрів), веб-порталів надання послуг, відповідно до Концепції розвитку електронного урядування в Україні, схваленої

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 р. № 649-р, і більшість з яких уже впроваджено у роботу органів публічного адміністрування та значно полегшує доступ до багатьох послуг, який в Україні, яке значно випереджає закордонні аналоги, зокрема щодо отримання елементарних державних послуг, віддаленого відкриття/закриття банківських рахунків тощо. Розгортанню можливостей інформатизації для прояву інститутів громадянського та інформаційного суспільства також сприяє вільний доступ до інформаційних ресурсів через мережу Інтернет, що забезпечується відносно демократичною тарифною політикою українських провайдерів [2, с. 391–392].

Таким чином, значне підвищення ролі та значення електронних комунікацій у публічному адмініструванні пов'язано з тенденціями широкого впровадження ІКТ. Головним завданням при цьому є структуризація адміністративних послуг відповідно до сфер та форм їх реалізації, що дозволить заощаджувати час на реалізацію послуги та проєктів е-урядування за рахунок належної побудови архітектури загальних сервісів (спільна платформа для електронних платежів, спільна платформа для обробки запитів, єдині реєстри, бази персональних даних) що забезпечують точність та виключення дублювання інформації. Створення та функціонування єдиного порталу публічним сервісів сконцентроване на наступних напрямках стандартизації: 1) визначення технічних профілів стандартів і архітектури, що виступає основою для забезпечення взаємодії та узгодженості систем в процесі розробки додатків для е-урядування і розробки базових компонентів; 2) моделювання адміністративних процесів і процесів надання послуг для опису процесів у цілому та їх окремих етапів; 3) моделювання даних – стандартний опис даних, що також є чинником забезпечення інтеграції і сумісності систем, можливість багаторазового використання шаблонів. З метою забезпечення належного рівня електронних комунікацій для участі у публічному адмініструванні є необхідним подолання цифрової нерівності, що охоплює економічні, технічні, політичні та соціальні заходи. Застосування інструментів е-урядування та забезпечення електронної комунікації у публічному адмініструванні сприятиме вирішенню багатьох

проблем публічного урядування в Україні, зокрема усуненню непрозорості механізмів функціонування та прийняття рішень, відомчої закритості, корумпованості, низької ефективності адміністративних процедур, невідповідності якості надання послуг населенню та бізнесу європейським стандартам, відсутності демократичного контролю та участі громадян у розробці та реалізації державної політики, низького рівня довіри громадян до інститутів публічної влади.

ВИСНОВКИ

У дослідженні наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що полягає у формулюванні науково обґрунтованих висновків щодо удосконалення підходів до реалізації адміністративно-правових норм через ІКТ.

У Висновках викладено найбільш значні результати і підсумки роботи, яких було отримано у ході дослідження.

1. Розвиток е-урядування є загальносвітовою тенденцією, що охоплює різні прояви електронної управлінської (адмініструючої) активності, що забезпечуються ІКТ: е-уряд, е-демократію тощо. Концепція е-урядування ґрунтується на використанні ІКТ та інших можливостей сучасного інформаційного суспільства. Е-уряд є використанням можливостей ІКТ (включаючи комп'ютери, мережі, мобільні пристрої та Інтернет) для надання необхідних послуг, підвищення ефективності роботи уряду, а також відкритих каналів участі, розширення прав та свобод громадян в інтересах демократії.

2. Процес цифризації, що відбувається у всіх органах публічного адміністрування в Україні, є основою для внутрішнього регулювання державного управління. Інформаційно-комунікаційний складник у механізмах публічного адміністрування забезпечує більш високий рівень ефективності. З широким запровадженням концепції е-урядування відбулася заміна традиційних відносин громадян і уряду за принципом «людина несе зобов'язання перед державою» на сучасний, базований на розумінні сервісності держави та сприянні громадянам у реалізації їх прав і допомоги у виконанні обов'язків. Інфраструктура ІКТ має бути адаптована для підтримки різних проявів е-демократії, зокрема електронних виборів, е-голосування, електронних консультацій тощо. При цьому, специфіка технічного забезпечення та захисту даних потребує індивідуалізованого підходу для кожного із запропонованих напрямків.

3. Принципи доброго урядування (участь, представництво, справедливі вибори; чуйність, контактність; ефективність та результативність; відкритість і

прозорість; верховенство права; етичність; компетентність та спроможність; інноваційність та відкритість до змін; сталий розвиток та стратегічна орієнтованість; раціональне управління фінансами; права людини, культурне різноманіття та соціальна згуртованість; підзвітність), первісно розроблені стосовно місцевого (муніципального) рівня управління, широко застосовуються та впроваджуються на загальнодержавному, регіональному та глобальному рівнях. Визначено можливості та особливості застосування ІКТ у реалізації кожного з принципів доброго урядування, охарактеризовано динаміку впровадження електронних сервісів як на загальнодержавному, так й на місцевому рівнях, окреслено напрями їх розвитку.

4. ІКТ надають широкий інструментарій для протидії корупції та зменшення впливу «людського фактора» у адміністративних процедурах. Концепції та принципи електронного та доброго урядування спрямовані, серед іншого, на протидію корупційним проявам у роботі владних структур. Доведено, що впровадження ІКТ у систему публічного адміністрування зменшує рівень корупції, забезпечує прозорість шляхом відкриття урядових даних, сприяє автоматизації урядових та управлінських процесів, запровадженню сервісів автоматизації послуг (електронного суду, платформи краудсорсингу тощо). Принципами побудови управління, які виключають корупцію, визначено спрощення, стандартизацію та деперсоналізацію (зокрема, автоматизацію), підзвітність та етику антикорупційного середовища. Шляхами впливу ІКТ на процеси протидії корупційним явищам є: перехід базових послуг в електронну форму на електронні платформи і надання її користувачам у формах, визначених законодавством і порядком надання послуг. Акцентовано увагу на необхідності забезпечення безпеки даних, коректне надання послуг, життєздатність комп'ютерних додатків, їх стійкість щодо хакерських атак в аспекті протидії корупційним ризикам, підвищення рівня компетентності персоналу (службовців) та визначено роль ІКТ у цих процесах.

5. Система сучасних міжнародно-правових стандартів у галузі е-урядування охоплює значне коло міжнародних та регіональних угод

обов'язкового та рекомендаційного характеру, що мають у своїй основі провідні міжнародні угоди у сфері прав людини. Важлива роль у розробці та прийнятті міжнародно-правових актів щодо інформаційної сфери відводиться тематичним і спеціальним доповідям, моніторинговим звітам, опитуванням тощо. Запровадження ІКТ у систему публічного адміністрування перебуває у розвитку і залежить від зацікавленості держав у використанні новітніх технологій у діяльності апарату управління, у наслідуванні принципів доброго урядування, а через це – у спрощенні та підвищенні ефективності своєї роботи, забезпеченні комфортного для громадян та бізнесу доступу до публічних послуг та інших можливостей, що надає використання ІКТ у публічній сфері.

6. Правове забезпечення застосування ІКТ в адміністративних процедурах засвідчує динамічний розвиток, оновлення навіть нещодавно прийнятих норм та спрямування на широке впровадження е-урядування в Україні. Спрощення, яких надає використання ІКТ в адміністративних процедурах, є значними та враховують позитивний зарубіжний досвід та кращі міжнародні (зокрема регіональні європейські) практики адміністрування. Класифікація нормативних документів у цій сфері може бути здійснена у залежності від предмету регулювання у рамках впровадження ІКТ на ті, що 1) визначають загальні засади запровадження ІКТ у публічному адмініструванні; 2) спрямовані на забезпечення інформаційної безпеки, 3) запровадження ІКТ у окремі сфери публічного адміністрування (митна справа, податкова справа, морська діяльність тощо).

7. Застосування інструментів е-урядування сприятиме вирішенню багатьох проблем публічного управління в Україні, зокрема усуненню непрозорості механізмів функціонування та прийняття рішень, відомчої закритості, корумпованості, низької ефективності адміністративних процедур, невідповідності якості надання послуг населенню та бізнесу європейським стандартам, відсутності демократичного контролю та участі громадян у розробці та реалізації державної політики, низького рівня довіри громадян до інститутів публічної влади.

8. Публічне управління у сфері діджиталізації адміністративних процедур

спрямоване на широке впровадження нових технологій, підвищення активності у розробці нових можливостей для спрощення їх здійснення, автоматизацію процесів та забезпечення доступності оновлених програмних продуктів. Великий блок адміністративних процедур уже зазнали значних змін як організаційного, так й правового характеру, і не потребують контакту з посадовими особами органів публічного управління, але окремі недоопрацювання все ж зберігаються, що свідчить про недостатній рівень проробленості архітектури таких механізмів співпраці.

9. Доступ до адміністративних послуг, що надаються за допомогою функціоналу Порталу Дія, за принципом «єдиного вікна» та з використанням електронних кабінетів, у цілому є належним чином забезпеченим. Такий доступ передбачає альтернативні шляхи отримання послуг: або самостійний за допомогою мобільних додатків чи комп'ютерних програм, або через звернення до відповідних інститутів е-урядування, зокрема ЦНАПів. Також можливим є звернення до систем публічних сервісів як на Порталі Дія, так й на порталах органів виконавчої влади або місцевого самоврядування. Це свідчить про необхідний рівень забезпечення доступності електронних послуг, а їх широкомасштабне впровадження на всіх рівнях публічного адміністрування є наслідком значної роботи з впровадження принципів «good governance» та систем е-урядування в Україні.

10. Відкриті дані та концепція відкритого уряду – це не лише технологічні аспекти. У першу чергу – це воля уряду до більш тісної взаємодії з власними громадянами у питаннях, що вимагають їх втручання, більше того, взаємодії, яка не буде мати характеру нав'язування, а стимулювати громадян формувати власну позицію. Ознаками відкритих даних визначено: 1) значна роль державного сектора (право громадян на інформацію реалізується за допомогою державних органів та розпорядників, гарантується державою на законодавчому рівні); 2) відкритий уряд не монополізатор в управлінні даними, а має ефективно адмініструвати процеси розпорядницького характеру; 3) громадська участь, що передбачає взаємодію приватного і державного секторів; 4) практичність

пропонованих інновацій. Відриті урядові дані спрямовані на якісне поліпшення державних послуг, використання в економічних або політичних цілях, мають зберігатися актуальними.

11. Стратегія відкритих урядових даних може застосовуватися до широкого кола урядових заходів, охоплюючи не лише складання бюджетів, законотворчість і розробку політики, але і такі сфери як укладання договорів і надання послуг, де місцеві та регіональні влади часто працюють зі стейкхолдерами і зацікавленими сторонами. Відкриті урядові дані є ефективним засобом протидії політичній корупції.

12. Необхідною є структуризація адміністративних послуг відповідно до сфер та форм реалізації, що дозволить заощаджувати час на реалізацію послуги та проєктів е-урядування за рахунок належної побудови архітектури загальних сервісів (спільна платформа для електронних платежів, спільна платформа для обробки запитів), оскільки сервіси, що поєднують єдині реєстри, бази персональних даних тощо забезпечують точність та виключають дублювання інформації.

13. Значне підвищення ролі та значення електронних комунікацій у публічному адмініструванні пов'язано з тенденціями широкого впровадження ІКТ. Створення та функціонування єдиного порталу публічних сервісів сконцентроване на наступних напрямках стандартизації: 1) визначення технічних профілів стандартів і архітектури, що виступає основою для забезпечення взаємодії та узгодженості систем в процесі розробки додатків для е-урядування і розробки базових компонентів; 2) моделювання адміністративних процесів і процесів надання послуг для опису процесів у цілому та їх окремих етапів; 3) моделювання даних – стандартний опис даних, що також є чинником забезпечення інтеграції і сумісності систем, можливість багаторазового використання шаблонів. З метою забезпечення належного рівня електронних комунікацій для участі у публічному адмініструванні є необхідним подолання цифрової нерівності, що охоплює економічні, технічні, політичні та соціальні заходи. Застосування інструментів е-урядування та забезпечення електронної

комунікації у публічному адмініструванні сприятиме вирішенню багатьох проблем публічного урядування в Україні, зокрема усуненню непрозорості механізмів функціонування та прийняття рішень, відомчої закритості, корумпованості, низької ефективності адміністративних процедур, невідповідності якості надання послуг населенню та бізнесу європейським стандартам, відсутності демократичного контролю та участі громадян у розробці та реалізації державної політики, низького рівня довіри громадян до інститутів публічної влади.

14. Запропоновано внесення змін до діючого законодавства щодо можливості застосування ІКТ для спрощення доступу до процедур голосування при проведенні місцевих та загальнодержавних виборів і референдумів; правового статусу суб'єктів, залучених до обробки інформації, що подається та отримується за допомогою ІКТ у системах публічних сервісів; визначення поняття «митні процедури»; функціонування електронних сервісів у сфері реєстрації медіа (щодо впорядкування взаємодії з заявниками про реєстрацію суб'єктів у сфері медіа). Відзначено, що формування ефективної нормативної бази з метою регламентації надання державних і муніципальних послуг або окремих адміністративних процедур шляхом використання ІКТ дозволить оптимізувати процедуру прийому запитів та гарантуватиме дотримання процесуальних строків, оскільки матиме фіксоване та автоматизоване зазначення дати та часу надходження такого запиту; підвищить оперативність обміну інформацією з запитувачем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аблякімов Е.Е. Правові основи формування державних електронних інформаційних ресурсів: автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.07. К., 2010. 18 с.
2. Аверочкін В.О. Інформаційний фактор громадянського суспільства. *Modern Problems of Science, Education and Society: proceedings of the 3rd Intern. scientific and practical conf.* (Kyiv, Ukraine, 2023, May 22 –24). Р. 389–392. URL: <http://surl.li/jxwoj> (дата звернення: 13.08.2023 р.).
3. Аверочкіна Т.В. Публічне адміністрування морської діяльності в Україні: проблеми та рішення. *Правова держава*. 2021. № 42. С. 80–85. <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.42.232404>
4. Аверочкіна Т.В., Коваль Н.О., Федотов О.П. Організаційно-правові аспекти діджиталізації галузевих управлінських сервісів в Україні. *Держава та регіони*. Серія «Право». 2023. № 2(80). С. 138–142. <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2023.2.24>
5. Андріїв М.М. Поняття та структура компетенції органів публічної влади. *Теорія та практика державного управління*. 2017. Вип. 2. С. 45–53.
6. Андрійчук Т. Прозорість як принцип державної комунікативної політики. *Політичний менеджмент*. 2010. № 2. С. 73–79.
7. Антикорупційна програма Пенсійного фонду України та його органів на 2021–2023 роки, затверджена Наказом Пенсійного фонду України від 30.09.2021 р. № 140. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/10/PFU-na-2021-2023-roky.pdf> (дата звернення: 01.08.2023 р.).
8. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина 1. Х.: Нац. ун-т внутрішніх справ, 2002. 336 с.
9. Баранов О. Цифрова трансформація як джерело реновації парадигми рекодифікації та оновлення законодавства: огляд проблем. *Право України*. 2022. № 8. С. 28–47.
10. Білаш К. «Дія» відкрила голосування за національне журі Євробачення-2023. URL: <http://surl.li/nbdnr> (дата звернення: 13.07.2023 р.).

11. Бінько І. Публічне управління і публічне адміністрування: співвідношення понять. *Вісник АПСВТ*. 2020. № 3–4. С. 41–47.
<https://doi.org/10.33287/11213>

12. Брачук А.О. Категорія «митні процедури» в українському законодавстві: поняття та типологія. *Актуальні проблеми політики*: зб. наук. праць. 2016. Вип. 58. С. 241–250.

13. Бюджетний кодекс України, 2010. Дата оновлення: 21.07.2023 р.
 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 05.08.2023 р.).

14. В Україні запрацює національна платформа е-демократії «ВзаємоДія».
 URL: <http://surl.li/jxwon> (дата звернення: 12.03.2023 р.).

15. Вдруге хакерам не вдалося знайти критичних вразливостей застосунку Дія. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/vdruge-hakeram-ne-vdalosya-znayti-kritichnih-vrazlivostey-zastosunku-diya.html> (дата звернення: 11.04.2023 р.).

16. Виборчий кодекс України, 2019. Дата оновлення: 31.03.2023 р.
 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення: 05.08.2023 р.).

17. Вимоги до дизайну офіційних вебсайтів (вебпорталів) органів виконавчої влади та офіційних вебресурсів, що пов'язані з діяльністю органів виконавчої влади, та Єдиного вебпорталу Кабінету Міністрів України, затверджені Наказом Міністерства цифрової трансформації України від 23.06.2022 р. № 57. Дата оновлення: 05.08.2022.
 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0785-22#Text> (дата звернення: 12.06.2023 р.)

18. Вишневський А., Дунаєв В. Електронне урядування: досвід упровадження в Головдержслужбі України. *Вісник Державної служби України*. 2008. № 4. С. С. 43–49.

19. Впровадження електронного уряду в світі та в Україні.
 URL: <https://www.bibliofond.ua/view.aspx?id=801278> (дата звернення: 13.03.2021 р.).

20. Галіцина Н.В. Адміністративна процедура як інститут адміністративного процесу. *Форум права*. 2010. № 4. С. 163–177. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index (дата звернення: 12.02.2023 р.).

21. Гамалій І. Президент подав до ВР законопроект про надання англійській мові статусу міжнародної. URL: <http://surl.li/jxwou> (дата звернення: 14.03.2023 р.).

22. Гаран О.В. Актуальні питання електронного урядування в сучасному правовому просторі. *Дослідження механізму реалізації прав і свобод людини та громадянина в публічному і приватному праві*: кол. монографія / М.А. Баламуш, Н.В. Ільєва, О.М. Миколенко та ін.; за заг. ред.: О. В. Гаран, О.І. Миколенко. О.: Фенікс, 2023. С. 82–116. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/34552> (дата звернення: 15.09.2023 р.).

23. Гаран О.В., Павлова Т.О. Наратив щодо окремих актуальних питань діджиталізації у площині електронних послуг та кримінального провадження. *Наука і техніка сьогодні*. Серія: Право. 2022. № 7(7). С. 10–22. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-10-22](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-10-22)

24. Гаран О., Степанова Т. Окремі питання діяльності адміністративних судів у контексті реалізації їх дискреції. *Наука і техніка сьогодні*. Серія: Право. 2023. № 4–18. С. 11–23. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-4\(18\)-11-23](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-4(18)-11-23)

25. Голосування через додаток ДІЯ: електронна петиція №22/125898-еп. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/125898> (дата звернення: 25.05.2023 р.).

26. Графік підготовки плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд». URL: <http://surl.li/jxwpc> (дата звернення: 14.06.2023 р.).

27. Гутченко К. Режим «митний транзит» та процедура «митний транзит»: сутність і зміст. *Публічне право*. 2018. № 3. С. 87–93.

28. Даниленко А.О. Доктринальні підходи до визначення поняття публічного адміністрування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Ч. 1. С. 25–27. <https://doi.org/10.32850/sulj.2019.4.1.6>

29. Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua> (дата звернення: 13.08.2023 р.).

30. Державна податкова служба України. URL: <https://tax.gov.ua> (дата звернення: 13.08.2023 р.).

31. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 5.08.2020 р. № 695. *Офіційний вісник України*. 2020. № 67. Ст. 2155.

32. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 6.08.2014 р. № 385. *Офіційний вісник України*. 2014. № 70. Ст. 1966.

33. Державні послуги онлайн. <https://diia.gov.ua> (дата звернення: 01.08.2023 р.).

34. Дерех І.А. Інтегроване електронне інформаційне середовище в демократичних процесах українського суспільства: проблеми та переваги. *Електронне урядування*. 2010. С. 176–191.

35. Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 р. № 209. Дата оновлення: 23.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-п#Text> (дата звернення: 15.07.2023 р.).

36. Деякі питання документування управлінської діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 55. Дата оновлення: 01.12.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-п#Text> (дата звернення: 02.06.2023 р.).

37. Деякі питання доступності інформаційно-комунікаційних систем та документів в електронній формі: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2023 р. № 757. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-2023-п#Text> (дата звернення: 25.08.2023 р.).

38. Деякі питання електронної взаємодії електронних інформаційних ресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.09.2016 р. № 606. Дата

оновлення: 20.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/606-2016-п#Text> (дата звернення: 14.06.2023 р.).

39. Деякі питання застосування єДокумента в період дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.03.2022 р. № 248. *Офіційний вісник України*. 2022. № 25. Ст. 1330.

40. Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2019 р. № 829. Дата оновлення: 20.02.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/829-2019-п#Text> (дата звернення: 12.03.2023 р.).

41. Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2022 р. № 174. Дата оновлення: 04.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2022-п#Text> (дата звернення: 30.08.2023).

42. Деякі питання реалізації в Україні Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд»: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.06.2012 № 671. Дата оновлення: 25.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2012-п#Text> (дата звернення: 13.03.2023 р.).

43. Деякі питання реалізації положень Митного кодексу України щодо надання авторизацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.09.2022 р. № 1092. *Офіційний вісник України*. 2022. № 81. Ст. 4934.

44. Дзюндзюк В.Б., Мельтюхова Н.М., Фоміцька Н.В. Публічне адміністрування в Україні: навч. посіб. Х.: Магістр, 2011. 306 с.

45. Дія.Освіта. Для держслужбовців. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/catalog/appointment/for-civil-servants> (дата звернення: 10.08.2023 р.)

46. Дія.Освіта. Для публічних службовців. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/catalog/appointment/for-public-servants> (дата звернення: 10.08.2023 р.).

47. Добуш Ю.Д., Демидов І.В., Климаш М.М. Аналіз загроз передавання

даних у системі «електронного урядування» та оцінка її ефективності. *Вісник Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій*. 2012. Т. 10. № 3. С. 29–36.

48. Довідка ОК-5. URL: <http://surl.li/jxwpm> (дата звернення: 10.08.2023 р.).

49. Дозволити онлайн голосування через Дія (прирівняти такий голос до законного бюлетеня): електронна петиція №22/157956-еп. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/157956> (дата звернення: 15.06.2023 р.).

50. Досвід впровадження е-демократії та е-врядування в Україні / за ред. С. В. Дзюби. К.: Національний центр підтримки електронного врядування, 2010. 90 с.

51. Думки і погляди населення України щодо державних електронних послуг: вересень 2021 року. URL: <http://surl.li/nbdxp> (дата звернення: 06.07.2023 р.).

52. Електронна черга перетину кордону: як користуватися додатком «Черга». URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/1634/electronic-border-crossing-queue-how-to-use-the-echerha-application> (дата звернення: 08.06.2023 р.).

53. Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч. / за заг. ред. А.І. Семенченка, В.М. Дрешпака. К., 2017. Ч. 3: Електронна демократія: основи та стратегії реалізації / Н.В. Грицяк, А.І. Семенченко, І.Б. Жилияєв. К.: ФОП Москаленко О. М., 2017. 84 с.

54. Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч. / за заг. ред. А.І. Семенченка, В.М. Дрешпака. К., 2017. Ч. 10: Електронні послуги / Р.М. Матвійчук, С.П. Кандзюба. Київ: ФОП Москаленко О. М., 2017. 60 с.

55. Електронний суд. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/elektronni-servisy/electronic-court.html> (дата звернення: 02.08.2023 р.).

56. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / наук.-ред. кол.: Ю.В. Ковбасюк та ін.; К.: НАДУ, 2011. Т.1: Теорія державного управління / наук.-ред. колегія: В.М. Князєв, І.В. Розпутенко та ін. 2011. 748 с.

57. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / наук.-ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк та ін.; К.: НАДУ, 2011. Т. 2: Методологія державного управління / наук.-ред. колегія: Ю.П. Сурмін, П.І. Надолішній та ін. 2011. 692 с.

58. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / наук.-ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк та ін.; К.: НАДУ, 2011. Т. 8: Публічне врядування / наук.-ред. кол.: В.С. Загорський, С.О. Телешун та ін. Л.: ЛРІДУ НАДУ, 2011. 630 с.

59. Європейська конвенція з прав людини, 1950. Дата оновлення: 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 25.07.2023 р.).

60. Європейський кодекс поведінки для всіх осіб, які залучені до місцевого та регіонального врядування, ухвалений Конгресом місцевих та регіональних влад Європи 7 листопада 2018 р. URL: <https://rm.coe.int/168071b2e5> (дата звернення: 18.07.2023 р.).

61. Єдиний державний інформаційний веб-портал «Єдине вікно для міжнародної торгівлі». URL: <https://cabinet.customs.gov.ua> (дата звернення: 13.07.2023 р.).

62. Єдиний державний реєстр підприємств, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство. URL: <https://minjust.gov.ua/m/ediniy-reestr-pidpriemstv-schodo-yakih-porusheno-provadjennya-u-spravi-pro-bankrutstvo> (дата звернення: 17.07.2023 р.).

63. Єдиний реєстр розпорядників та одержувачів бюджетних коштів. URL: <https://www.treasury.gov.ua/unifie-register-search> (дата звернення: 17.07.2023 р.).

64. Єдині вимоги (Стандарт) до якості обслуговування відвідувачів Центрів надання адміністративних послуг URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/25/YeDIINI_VIIMOGII_ST_ANDART_.pdf (дата звернення: 27.07.2023 р.).

65. Смельянова А.Г. Конституційне право на участь в управлінні державними справами: актуальні проблеми реалізації. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 95–98.

66. Журавель Я.В. Правова природа публічного адміністрування у діяльності органів державної виконавчої влади. *Юридичний вісник*. 2020. № 2. С. 138–144. <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.1715>

67. За 10 місяців «митного безвізу» оформлено більше 15 тис. транзитних декларацій у системі NCTS (New Computerized Transit System). URL: <http://surl.li/jxwpu> (дата звернення: 31.08.2023 р.).

68. Загальна декларація прав людини, 1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 14.05.2023 р.).

69. Загальна інформація про УСПТ. URL: <http://surl.li/jxwqb> (дата звернення: 15.08.2023 р.).

70. Засоби ТЗІ, які мають експертний висновок про відповідність до вимог технічного захисту інформації. URL: <http://surl.li/jxwqe> (дата звернення: 15.08.2023 р.).

71. Звіти про роботу із запитами на публічну інформацію. URL: <https://customs.gov.ua/publiczna-informatsiia> (дата звернення: 13.08.2023 р.).

72. Зміна, що вноситься до Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 29.07.2022 р. № 849. *Офіційний вісник України*. 2022. № 62. Ст. 3736.

73. Зміни до Антикорупційної програми Пенсійного фонду України та його органів на 2021–2023 роки. URL: <http://surl.li/jxwtm> (дата звернення: 15.07.2023 р.).

74. Зміни, що вносяться до Антикорупційної програми Пенсійного фонду України та його органів на 2021–2023 роки, затвердженої наказом Пенсійного фонду України від 30 вересня 2021 року № 140 “Про затвердження Антикорупційної програми Пенсійного фонду України та його органів на 2021–2023 роки” (із змінами, внесеними Наказом Пенсійного фонду України від

27 січня 2022 року № 15). URL: <http://surl.li/jxwqm> (дата звернення: 15.07.2023 р.).

75. Зміни, що вносяться до постанов Кабінету Міністрів України від 4 січня 2002 р. № 3 і від 29 серпня 2002 р. № 1302, затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 26.09.2013 р. № 730. *Офіційний вісник України*. 2013. № 80. Ст. 2978.

76. Зміни, що вносяться до постанови Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. № 1049, затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 04.08.2021 р. № 802. *Офіційний вісник України*. 2021. № 64. Ст. 4021.

77. Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, затверджена Наказом Державної судової адміністрації України від 20.08.2019 р. № 819. Дата оновлення: 10.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text> (дата звернення: 13.05.2023 р.).

78. Інструменти та механізми вироблення й впровадження публічної політики в Україні / С.О. Телешун, О.Г. Пухкал, В.В. Карлова та ін. URL: <http://surl.li/jxwqs> (дата звернення: 12.05.2023 р.).

79. Інформаційному суспільству України інформаційне законодавство (щодо питань реформування у сфері суспільних інформаційних відносин) / Р. Калюжний, В. Павловський, М. Гуцалюк та ін. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні*. 2001. №2. С. 7–11.

80. Інформація про результати роботи з питань запобігання та виявлення корупції в Пенсійному фонді України за 2022 рік. URL: <http://surl.li/jxwqw> (дата звернення: 11.05.2023 р.).

81. Каракай М.С., Касьянюк С.В. Напрями адаптації закордонного досвіду впровадження елементів електронного урядування в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 8. <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.8.26>

82. Кардона Ф. Доступ до інформації і межі прозорості державної влади. 2015. 21 с. URL: <https://buildingintegrity.hq.nato.int/Resources.aspx?id=10127314975> (дата звернення: 14.08.2023 р.).

83. Карпіщенко О.І., Ілляшенко К.В., Карпіщенко О.О. Стратегічне планування: навч. посіб. Суми: СумДУ, 2013. 446 с.

84. Картузова І.О., Осадчий А.Ю. Адміністративно-процедурне право: навч.-метод. посібник. О.: Юрид. л-ра, 2008. 288 с.

85. Касич А.О., Пономаренко І.В., Бреус С.В., Десятник Б.В. Імплементація принципів електронного врядування як основа реформування системи публічного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 2. <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2021.2.8>

86. Кваліфікований електронний підпис SmartID. URL: <https://privatbank.ua/smart-id> (дата звернення: 11.08.2023 р.).

87. Кирилюк О.В. Міжнародно-правове забезпечення розвитку глобального інформаційного суспільства: дис. ... к.ю.н: 12.00.11. К., 2017. 247 с.

88. Кирилюк О.В. М'яке право як нормативна основа глобального інформаційного суспільства. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2015. Вип. 125. Ч. І. С. 106–117.

89. Клімушин П.С., Орлов О.В., Серенок А.О. Інформаційні системи та інформаційні технології в економіці: навч. посіб. Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2011. 448 с.

90. Клімушин П.С., Серенок А.О. Електронне урядування в інформаційному суспільстві. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2010. 312 с.

91. Клімушин П.С., Спасібов Д.В. Концепція сервісно орієнтованої держави в контексті модернізації публічного управління. *Теорія та практика державного управління*. 2017. Вип. 2. С. 21–28.

92. Коваль Н.О. Митні формальності щодо іноземних військових кораблів, їх озброєння та екіпажів у портах України. *Правова держава*. 2021. № 42. С. 86–92. <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.42.232420>

93. Коваль Н.О. Правила визначення непреференційного походження

товару відповідно до Митного кодексу Європейського Союзу. *Lex Portus*. 2019. № 1. С. 24–35. <https://doi.org/10.26886/2524-101X.1.2019.2>

94. Коваль Н.О. Участь митних органів у заходах офіційного контролю. *Lex Portus*. 2019. №6. С. 7–28. <https://doi.org/10.26886/2524-101X.6.2019.1>

95. Кожен другий українець, який отримував е-послуги, використовував Дію, – соціопитування. URL: <https://diia.gov.ua/news/kozhen-drugij-ukrayinec-yakij-otrimuvav-e-poslugi-vikoristovuvav-diyu-socopituvannya> (дата звернення: 14.04.2023 р.)

96. Коліушко І.Б., Демкова М.С. Електронне урядування: світовий досвід та українські реалії. *Електронне урядування: окремі аспекти становлення. Вісник Програми сприяння Парламенту України*. К., 2002. С. 33–57.

97. Коліушко І.Б., Демкова М.С. Електронне урядування – шлях до ефективності та прозорості державного управління. *Інформаційне суспільство. Шлях України*. К.: Бібліотека інформаційного суспільства, 2004. С. 138–143;

98. Коломієць Є.В. Удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління в Україні: дис. ...к.н. з держ.упр.: 25.00.02. К., 2015. 211 с.

99. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції, 2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 49. С. 2048.

100. Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження, 2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_008#Text (дата звернення: 11.06.2023 р.).

101. Конвенція про права осіб з інвалідністю, 2006. *Офіційний вісник України*. 2010. № 17. Ст. 799.

102. Конституція Республіки Молдова, 1994. URL: <http://surl.li/jxwuw> (дата звернення: 18.07.2023 р.).

103. Конституція України, 1996. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 14.05.2023 р.).

104. Концепція впровадження стандартів Європейського Союзу за

методом «обкладинки», затверджена Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 16.11.2011 р. № 224. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va224731-11#Text> (дата звернення: 12.07.2023 р.).

105. Концепція поліпшення якості надання адміністративних послуг, затверджена рішенням п'ятнадцятої сесії Хмельницької міської ради від 29.02.2012 р. № 9. URL: <http://surl.li/nbgjrh> (дата звернення: 07.06.2023 р.).

106. Концепція поліпшення якості надання адміністративних послуг у Новояворівській міській раді на 2022-2023 роки. URL: <https://novmiskrada.gov.ua/wp-content/uploads/2022/01/Kontseptsiya-Novoyavorivsk-TSNAP.pdf> (дата звернення: 07.06.2023 р.).

107. Концепція розвитку електронного урядування в Україні, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 78. Ст. 2402.

108. Концепція розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.02.2006 р. № 90-р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 7. Ст. 376.

109. Концепція створення багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця», схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.09.2008 р. № 1236-р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 71. Ст. 2392.

110. Кормич Б.А. Глобалізація адміністративного права та митне законодавство. *Lex Portus*. 2017. № 5. С. 17–29.

111. Кормич Б.А. Інформаційне право: підруч. Х.: Бурун і К, 2011. 333 с.

112. Кормич Б.А. Митні режими або митні процедури: європейські стандарти термінології та класифікації. *Lex portus*. 2017. № 2. С. 142–153.

113. Кормич Б.А. Митні режими як інститут митного права. *Митна справа*. 2013. № 6. С. 86–92.

114. Кормич Б.А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Х., 2004. 42 с.

115. Костюк Г.О. Електронне урядування в Україні як спосіб протидії

корупції: автореф. маг.роб., 074 «Публічне управління та адміністрування». Миколаїв, 2019. 15 с. URL: <http://surl.li/nbegm> (дата звернення: 18.07.2023 р.).

116. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173), 1999. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 47 (47-48). С. 2028.

117. Круглов В.В. Публічне адміністрування в процесі державно-приватного партнерства. URL: <http://surl.li/jxwrh> (дата звернення: 12.03.2023 р.).

118. Кудрявцев О.Ю. Електронне урядування у контексті легітимації політичної влади: автореф. ... к.політ.н. Х., 2015. 19 с.

119. Курс адміністративного права України: підручник / за ред. О.В. Кузьменко. 3-є вид., допов. К., Юрінком Інтер, 2018. 904 с.

120. Куфтирєв П. В. Юридичний зміст поняття електронної демократії. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць*. 2019. Вип. 83. С. 92–99.

121. Лемеха Р. Автоматизація та інформатизація митних процедур як пріоритетні напрями вдосконалення адміністрування митних режимів в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 11. С. 126–133. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.11.21>

122. Лойко Л.І., Хочь І.Х. Інструменти, механізми та еволюція електронного урядування. *Правова держава*. 2010. Вип. 21. С. 471–476.

123. Мартиненко С.В. Архітектура та безпека електронного уряду в ЄС: аналітична довідка. URL: <http://surl.li/jxwvr> (дата звернення: 14.04.2023 р.).

124. Методика оцінювання результативності професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, затверджена Наказом Національного агентства України з питань державної служби 03.12.2020 р. № 226-20. *Офіційний вісник України*. 2021. № 11. Ст. 488.

125. Митна енциклопедія: у 2-х т. Т. 2 / редкол.: І.Г. Бережнюк та ін. Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2013. 536 с.

126. Митний кодекс України, 2002. Дата оновлення: 01.06.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-15#Text> (дата звернення: 12.07.2023 р.) (утр. чин.).

127. Митний кодекс України, 2012. Дата оновлення: 29.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 10.08.2023).

128. «Митниця в смартфоні» – ДМС анонсувала додаток «e-Borders». URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/12/10/654703/> (дата звернення: 14.07.2023 р.).

129. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур, 1973. Дата оновлення: 12.07.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_643#Text (дата звернення: 15.08.2023 р.).

130. Муніципальна онлайн-платформа «Соціально активний громадянин». URL: <https://citizen.omr.gov.ua> (дата звернення: 13.08.2023 р.).

131. Негрич О.М. Формування механізмів розвитку системи надання адміністративних послуг в Україні: дис. ... докт. філос. з держ. упр.: 25.00.02. К., 2018. 235 с.

132. Нестерович В.Ф. Принципи відкритості та прозорості в діяльності органів державної влади як передумова утвердження демократії участі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 2. С. 67–77.

133. Оголошення про створення та забезпечення функціонування трьох підсистем (модулів) ЄСІТС. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1173657> (дата звернення: 17.07.2023 р.).

134. Онлайн-конференція «Розвиток інструментів електронної демократії в Україні» стала ще одним важливим заходом Тижня Відкритого Уряду – 2021 (20 травня 2021 р.). URL: <https://www.facebook.com/ogpUkraine> (дата звернення: 05.08.2023 р.).

135. Опендатабот. Відкриваємо Україну. URL: <https://opendatabot.ua> (дата звернення: 12.08.2023 р.).

136. Основи публічного адміністрування: навч. посіб. / Ю.П. Битяк, Н.П. Матюхіна, М.С. Ковтун та ін.; за заг. ред. Н.П. Матюхіної. Вид. 2-ге, допов. та перероб. Х.: Право, 2021. 238 с.

137. Основні вимоги до якості обслуговування суб'єктів звернення,

затверджені Наказом Міністерства цифрової трансформації України від 10.12.2021 р. № 173. *Офіційний вісник України*. 2021. № 99. Ст. 6542.

138. Офіційний сайт міста Одеса. URL: <https://omr.gov.ua> (дата звернення: 17.07.2023 р.).

139. Павлов Н.С. Концепція «належного врядування»: сучасне розуміння та стан її реалізації в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Т. 3. С. 3–7. <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.1>

140. Пазюк А.В. Міжнародно-правове регулювання інформаційної сфери (теоретичні і практичні аспекти): дис. ... д.ю.н.: 12.00.11. К., 2016. 467 с.

141. Пайда Ю. Публічна адміністрація як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 3. С. 65–72. <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2020-3-65-72>

142. Пенсійний фонд України. Портал електронних послуг. URL: <https://portal.pfu.gov.ua> (дата звернення: 07.08.2023 р.).

143. План заходів на 2023 рік щодо переведення публічних послуг в електронну форму, затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.12.2022 р. № 1191-р. *Офіційний вісник України*. 2023. № 2. Ст. 166.

144. План заходів щодо реалізації Концепції реформування системи професійного навчання державних службовців, голів місцевих держадміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад, затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10.05.2018 р. № 342-р. Дата оновлення: 03.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/342-2018-p#n11> (дата звернення: 13.07.2023 р.).

145. Податковий кодекс України, 2010. Дата оновлення: 26.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 31.07.2023 р.).

146. Положення про Державне агентство з питань електронного урядування України, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України

від 01.10.2014 р. № 492. Дата оновлення: 30.06.2023.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/492-2014-п#Text> (дата звернення: 15.08.2023 р.) (утр. чин.).

147. Положення про Державну митну службу України, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 227. Дата оновлення: 16.06.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-п#Text> (дата звернення: 25.07.2023 р.).

148. Положення про Єдиний державний вебпортал електронних послуг, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 4.12.2019 р. № 1137 (у редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 16 серпня 2022 р. № 937). Дата оновлення: 01.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-п#Text> (дата звернення: 21.07.2023 р.).

149. Положення про Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 22.01.1996 р. № 118 (у редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 22.06.2005 р. № 499). Дата оновлення: 30.11.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-96-п#Text> (дата звернення: 19.07.2023 р.).

150. Положення про Міністерство цифрової трансформації України, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 18.09.2019 р. № 856. Дата оновлення: 04.07.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-п#n12> (дата звернення: 16.07.2023 р.).

151. Положення про Національну соціальну сервісну службу України, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 26.08.2020 р. № 783. Дата звернення: 06.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2020-п#Text> (дата звернення: 16.07.2023 р.).

152. Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, затверджене рішенням Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. Дата оновлення: 19.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text> (дата звернення: 12.07.2023 р.).

153. Положення про реєстрацію фізичних осіб у Державному реєстрі фізичних осіб - платників податків, затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 29.09.2017 р. № 822. Дата оновлення: 19.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1306-17/page#Text> (дата звернення: 12.06.2023 р.).

154. Положення про систему обліку публічної інформації, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 21.11.2011 р. №1277. *Офіційний вісник України*. 2011. № 97. Ст. 3537.

155. Пономаренко А.Б., Ковальов Д.В. Е-демократія як спосіб здійснення прямої демократії. *Політичне життя*. 2017. № 1–2. С. 9–15.

156. Портал відкритих даних. URL: <https://data.gov.ua> (дата звернення: 09.08.2023 р.).

157. Порядок взаємодії між декларантами, їх представниками, іншими заінтересованими особами та митними органами, іншими державними органами, установами та організаціями, уповноваженими на здійснення дозвільних або контрольних функцій щодо переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, з використанням механізму «єдиного вікна», затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від від 21.10.2020 р. № 971. *Офіційний вісник України*. 2020. № 87. Ст. 2791.

158. Порядок електронної інформаційної взаємодії між підсистемою «Електронний суд» Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи та Єдиним державним вебпорталом електронних послуг, зокрема мобільним додатком Єдиного державного вебпорталу електронних послуг (Дія), затверджений Наказом Міністерства цифрової трансформації України та Державної судової адміністрації України від 22.11.2021 р. № 151/385. *Офіційний вісник України*. 2021. № 93. Ст. 6034.

159. Порядок забезпечення доступу до публічної інформації у Державній митній службі України та її територіальних органах, затверджений Наказом Міністерства фінансів України від 13.07.2020 р. № 409. *Офіційний вісник*

України. 2020. № 89. Ст. 2894.

160. Порядок інформаційного наповнення та технічного забезпечення Єдиного веб-порталу органів виконавчої влади, затверджений Наказом Державного комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України, Державного комітету зв'язку інформатизації України від 25.11.2002 р. № 327/225. *Офіційний вісник України*. 2003. № 2. Ст. 49.

161. Порядок надання в електронній формі інформації з реєстру застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування органам праці та соціального захисту населення, затверджений Постановою правління Пенсійного фонду України від 20.02.2017 р. № 2-1. Дата оновлення: 04.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0598-17#Text> (дата звернення: 13.08.2023 р.).

162. Порядок подання до Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення заяв щодо реєстрації суб'єктів у сфері медіа, затверджений Рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 18.05.2023 р. № 352. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0352295-23#Text> (дата звернення: 04.08.2023 р.).

163. Порядок присвоєння ідентифікаційного номера Міжнародної морської організації суднам, які мають право плавання під Державним прапором України, затверджений Наказом Міністерства транспорту України від 14.06.2000 р. № 316. *Офіційний вісник України*. 2000. № 28. Ст. 1177.

164. Порядок реалізації положень Конвенції про процедуру спільного транзиту на території України, затверджений Наказом Міністерства фінансів України від 07.10. 2022 р. № 325. *Офіційний вісник України*. 2022. № 87. Ст. 5431.

165. Порядок роботи з електронними документами через систему електронної взаємодії органів виконавчої влади з використанням електронного цифрового підпису, затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 01.11.2012 р. № 1600/5. *Офіційний вісник України*. 2012. № 87. Ст. 3561.

166. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 20.03.2020 р. № 480/3807/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88336902> (дата звернення: 18.07.2023 р.).

167. Постійна відданість належному управлінню: вийшла публікація ELoGE! URL: <http://surl.li/nbeqd> (дата звернення: 31.07.2023 р.).

168. Почепцов Г.Г., Чукут С.А. Інформаційна політика: навч. посіб. К.: Знання, 2006 663 с.

169. Пошук нормативно-правових актів. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npasearch> (дата звернення: 27.07.2023 р.).

170. Правила забезпечення захисту інформації в інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних системах, затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 29.03.2006 р. № 373. Дата оновлення: 21.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2006-п#Text> (дата звернення: 15.07.2023 р.).

171. Принцип Х: Раціональне управління фінансами. URL: <https://bloggers4gg.org.ua/2019/04/princip-x-racionalne-upravlinnya-finansami/> (дата звернення: 12.06.2023 р.).

172. Принцип інноваційності та відкритості до змін. URL: http://lib-net.com/content/10024_Princip_innovaciinosti_ta_vidkritosti_do_zmin.html (дата звернення: 18.07.2023 р.).

173. Принципи доброго врядування: європейський досвід та українські реалії. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/pryntsypy-dobroho-vriaduvannia-ieuropeiskyi-dosvid-ta-ukrainski-realii/> (дата звернення: 18.07.2023 р.).

174. Приходько А.А. Інформаційно-комунікаційні технології як ефективний інструмент протидії корупції. URL: <http://surl.li/jxwym> (дата звернення: 14.08.2023 р.).

175. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 р. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text> (дата звернення: 12.07.2023 р.).

176. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 р. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 12.07.2023 р.).

177. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. Дата оновлення: 19.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 15.07.2023 р.).

178. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Закон України від 27.04.2021 р. *Офіційний вісник України*. 2021. № 42. Ст. 2502.

179. Про внесення змін до Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус»: Закон України від 30.03.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1368-20#Text> (дата звернення: 26.07.2023 р.).

180. Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо запровадження механізму «єдиного вікна» та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України: Закон України від 06.09.2018 р. Дата оновлення: 09.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2530-19#Text> (дата звернення: 15.08.2023 р.).

181. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо окремих питань імплементації глави 5 розділу IV Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їх держави-члени, з іншої сторони: Закон України від 15.08.2022 р. *Офіційний вісник України*. 2022. № 71. Ст. 4290.

182. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2016 р. № 606 та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України

від 17.01.2023 р. № 38. *Офіційний вісник України*. 2023. № 11. Ст. 721.

183. Про внесення зміни до розділу Х «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про публічні закупівлі» щодо виключення можливості здійснення закупівель без використання електронної системи закупівель: Закон України від 01.07.2021 р. *Офіційний вісник України*. 2021. № 60. Ст. 3726.

184. Про державний бюджет України на 2012 рік: Закон України від 22.12.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 34–35. Ст. 414.

185. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. Дата оновлення: 28.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 18.07.2023 р.).

186. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення: 18.07.2023 р.).

187. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 18.07.2023 р.).

188. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 р. Дата оновлення: 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 18.07.2023 р.).

189. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. Дата оновлення: 01.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення: 16.07.2023 р.).

190. Про електронні телекомунікації: Закон України від 16.12.2020 р. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text> (дата звернення: 18.07.2023 р.).

191. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. Дата оновлення: 02.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 10.08.2023 р.).

192. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 3.11.2010 р. № 996. Дата оновлення: 26.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-p#Text> (дата звернення: 15.08.2023 р.).

193. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. Дата оновлення: 28.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 31.07.2023 р.).

194. Про затвердження Переліку і Порядку надання інформаційних та інших послуг з використанням електронної інформаційної системи “Електронний Уряд”: Наказ Держкомітету зв’язку та інформатизації від 51.08.2003 р. №149. *Офіційний вісник України*. 2003. № 48. Ст. 2547.

195. Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2014-2015 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 № 1176-р. Дата оновлення: 19.08.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1176-2014-p#Text> (дата звернення: 17.07.2023 р.).

196. Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2016-2018 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 № 909-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2016-p#Text> (дата звернення: 19.07.2023 р.).

197. Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2021-2022 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 № 149-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/149-2021-p#Text> (дата звернення: 18.07.2023 р.).

198. Про затвердження плану заходів з впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.07.2012 № 514-р. Дата оновлення: 28.08.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-2012-p#Text> (дата звернення:

19.07.2023 р.).

199. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.09.2011 р. №1014-р. Дата оновлення: 20.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1014-2011-p#Text> (дата звернення: 18.07.2023 р.) (утр. чин.).

200. Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10. 2015 р. № 835. Дата оновлення: 04.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-п#Text> (дата звернення: 10.07.2023 р.).

201. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного порталу адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.01.2013 р. № 13. Дата оновлення: 26.05.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/13-2013-п#Text> (дата звернення: 15.07.2023 р.) (утр. чин.).

202. Про затвердження Порядку нарахування кредитів ЄКТС за результатами професійного навчання: Наказ Національного Агентства України з питань державної служби від 12.12.2019 р. № 226-19. Дата оновлення: 07.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1288-19#Text> (дата звернення: 15.08.2023 р.).

203. Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.2011 р. № 1049. Дата оновлення: 03.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1049-2011-п#Text> (дата звернення: 01.07.2023 р.).

204. Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3.04.2017 р. №275. Дата оновлення: 04.10.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-p#Text> (дата

звернення: 15.06.2023 р.).

205. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р.
Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (дата звернення: 10.06.2023 р.).

206. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах: Закон України від 05.07.1994 р. Дата оновлення: 01.07.2022.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр#Text> (дата звернення: 13.07.2023 р.).

207. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р.
Дата оновлення: 27.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 12.07.2023 р.).

208. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р.
Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text> (дата звернення: 17.08.2023 р.).

209. Про зупинення строків надання адміністративних послуг та видачі документів дозвільного характеру: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. № 165. Дата оновлення: 28.04.2022.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/165-2022-п#Text> (дата звернення: 30.05.2023 р.).

210. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 02.07.2023 р.).

211. Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон України від 04.02.1998 р. Дата оновлення: 01.01.2022.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-вр#Text> (дата звернення: 15.07.2023 р.).

212. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 р. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> (дата звернення: 15.06.2023 р.).

213. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 р. Дата оновлення: 02.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (дата звернення: 30.07.2023 р.).

214. Про місцеві вибори: Закон України від 14.07.2015 р. Дата оновлення: 10.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19#Text> (дата звернення: 18.07.2023 р.).

215. Про надання публічних (електронних публічних) послуг щодо декларування та реєстрації місця проживання в Україні: Закон України від 05.11.2021 р. Дата оновлення: 02.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1871-20#Text> (дата звернення: 31.07.2023 р.).

216. Про національну програму інформатизації: Закон України від 01.12.2022 р. *Офіційний вісник України*. 2023. № 2. Ст. 86.

217. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. Дата оновлення: 17.08.2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 14.07.2023 р.).

218. Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг: Закон України від 15.07.2021 р. *Офіційний вісник України*. 2021. № 64. Ст. 4012.

219. Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій: Указ Президента України від 20.10.2005 р. №1497/2005. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1497/2005#Text> (дата звернення: 18.07.2023 р.).

220. Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.01.2002 р. Дата оновлення: 25.09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-п#Text> (дата звернення: 11.07.2023 р.).

221. Про приєднання України до Конвенції про процедуру спільного транзиту: Закон України від 30.08.2022 р. *Офіційний вісник України*. 2022. № 71. Ст. 4294.

222. Про приєднання України до Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами: Закон України від 30.08.2022 р. *Офіційний*

вісник України. 2022. № 71. Ст. 4293.

223. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур у змінений редакції згідно з Додатком I до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур: Закон України від 05.10.2006 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 43. Ст. 2865.

224. Про проєкт «Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах/TAPAS». URL: <https://tapas.org.ua/pro-proekt/> (дата звернення: 21.07.2023 р.).

225. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. Дата оновлення: 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення: 04.07.2023 р.).

226. Про реалізацію експериментального проєкту щодо забезпечення безперервного надання кваліфікованих електронних довірчих послуг Державною податковою службою: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.06.2021 р. №641. *Офіційний вісник України*. 2021. № 52. Т. 2. Ст. 3204.

227. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 р. Дата оновлення: 22.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (дата звернення: 30.06.2023 р.).

228. Про режим спільного транзиту та запровадження національної електронної транзитної системи: Закон України від 12.09.2019 р. Дата оновлення: 01.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/78-20#n796> (дата звернення: 15.06.2023 р.) (припинив дію).

229. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 26 листопада 2022 року «Про забезпечення електронними комунікаційними послугами в умовах воєнного стану»: Указ Президента України від 26.11.2022 р. № 802/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 95. Ст. 5887.

230. Про систему обліку публічної інформації НАДС: Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 24.03.2021 р. № 50-21. Дата оновлення: 20.12.2021. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0050859-21#Text> (дата звернення: 12.07.2023 р.)

231. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. № 4. Ст. 67.

232. Програма діяльності Кабінету Міністрів України, схвалена Постановою Верховної Ради України від 11.12.2014 р. № 26-VIII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 102. Ст. 3005.

233. Програма економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004100-10> (дата звернення: 08.06.2023 р.).

234. Програма сприяння громадській активності «Долучайся!». URL: <https://engage.org.ua> (дата звернення: 20.07.2023 р.).

235. Проект Закону про застосування англійської мови в Україні від 28.06.2023 р. № 9432. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42201> (дата звернення: 08.08.2023 р.).

236. Проект Закону про захист персональних даних від 25.10.2022 р. № 8153. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40707> (дата звернення: 18.07.2023 р.).

237. Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах/TAPAS. URL: <https://tapas.org.ua> (дата звернення: 09.07.2023 р.).

238. Протокол № 5 засідання Громадської ради при Державній митній службі України від 30 вересня 2021 р. URL: <https://customs.gov.ua/gromadska-rada> (дата звернення: 15.07.2023 р.).

239. Профіль виборця в Дії. URL: <https://diia.gov.ua/news/profil-viborcy-a-v-diyi> (дата звернення: 26.07.2023 р.).

240. Процишен М.В. Суб'єкти координації транскордонних відносин у сфері міжнародних телекомунікацій. *Право та державне управління*. 2017. № 1(26). С. 95–100.

241. Публічна інформація. URL: <https://customs.gov.ua/publicna-informatsiia> (дата звернення: 13.08.2023 р.).

242. Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зарубіжний досвід: монографія / за заг. ред. С. Черкова, В. Воронкової, В. Банаха, О. Сосніна, П. Жукаускаса, Й. Ввайнхардт, Р. Андрюкайтене; Запоріж. держ. інт. акад. Запоріжжя; ЗДІА, 2016. 606 с.

243. Публічне урядування, права людини і демократія: регіональний зріз євроінтеграції: монографія / Т.О. Карабін, Я.В. Лазур, М.В. Менджул, Трчук П.А. та ін.; за заг. ред. М.В. Савчина. Ужгород: вид-во УжНУ «Говерла», 2015. 320 с.

244. Публічні закупівлі. URL: <https://customs.gov.ua/publiczni-zakupivli> (дата звернення: 14.08.2023 р.).

245. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 від 9 жовтня 2013 року про встановлення Митного кодексу Союзу. Дата оновлення: 25.07.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_009-13#Text (дата звернення: 24.07.2023 р.).

246. Реєстр документів про освіту. URL: <https://info.edbo.gov.ua/edu-documents/> (дата звернення: 28.07.2023 р.).

247. Реєстр медичних висновків в ЕСОЗ. URL: <https://medrada.com/reiestr-medychnykh-vysnovkiv-v-esoz/> (дата звернення: 28.07.2023 р.).

248. Реєстр постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг. URL: <https://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=55&language=uk> (дата звернення: 28.07.2023 р.).

249. Режим спільного транзиту. URL: https://mof.gov.ua/uk/common_transit_mode-473 (дата звернення: 03.08.2023 р.).

250. Резолюція 433 (2018) для всіх осіб, залучених до місцевого та регіонального врядування. *Європейський кодекс поведінки для всіх осіб, які залучені до місцевого та регіонального врядування, ухвалений Конгресом місцевих та регіональних влад Європи 7 листопада 2018 р.* С. 61–66. URL: <https://rm.coe.int/168071b2e5> (дата звернення: 12.07.2023 р.).

251. Реформування сфери кібербезпеки обговорено під час круглого столу. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/207897.html (дата звернення:

16.05.2023 р.).

252. Рибченко А.С. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в управлінні органами правосуддя Іспанії. *Наукові розвідки з державного та муніципального управління*. 2015. Вип. 1. С. 322–330.

253. Риндюк Д.В., Пешко В.А. Інформаційні технології. Конспект лекцій. Київ, КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2022. 180 с. <http://surl.li/jxwzq> (дата звернення: 16.06.2023 р.).

254. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 45. Ст. 2975.

255. Розпочався пілотний проєкт eDelivery. URL: <https://eufordigital.eu/uk/edelivery-pilot-goes-live/> (дата звернення: 19.07.2023 р.).

256. Розробка курсу на зміцнення місцевого самоврядування в Україні (ПУЛЬС). URL: <https://lntu.edu.ua/sites/default/files/users/349/puls.pdf> (дата звернення: 18.07.2023 р.).

257. Роз'яснення щодо функціонування деяких особливостей надання адміністративних послуг на період дії воєнного стану та протягом одного місяця після його припинення чи скасування. URL: <https://mkrada.gov.ua/news/16162.html> (дата звернення: 17.07.2023 р.).

258. Рябець К. Система та сутність загальних функцій державного управління у сучасний період. *Науковий вісник: Державне управління*. 2022. № 1(11). С. 207–221. [https://doi.org/10.33269/2618-0065-2022-1\(11\)-207-221](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2022-1(11)-207-221)

259. Савранчук Л.Л. Сутність та місце адміністративної процедури в системі адміністративного права як центрального інституту галузі права. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Вип. 6. С. 77–81.

260. Серенок А.О. Сервісна електронна взаємодія в системі електронного уряду. *Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр.* 2010. № 1(37). С. 153–161.

261. Словарь української мови: в 4-х тт. / за ред. Б. Грінченка. К., 1907–1909. Т. 4. <https://slova.com.ua/word/урядування> (дата звернення: 12.06.2023 р.).
262. Словник української мови: в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. К.: Наук. думка, 1970 – 1980. Т. 8: Природа-Ряхтливий / ред. тому: В.О. Винник та ін. 1977. 927 с.
263. Смірнова Н.Р. Діджиталізація адміністративних процедур: окремі аспекти публічного управління. *Правові новели*. 2023. № 20. С. 205–211. <https://doi.org/10.32782/ln.2023.20.28>
264. Смірнова Н.Р. Доказове значення інформації з джерела Інтернет при визначенні митної вартості товарів. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру*: матеріали Міжнар. наук-практ. конф. (21 трав. 2021 р.). О.: Видав. дім «Гельветика». 2021. Т. 1. С. 419-423.
265. Смірнова Н.Р. Електронний уряд та доступ до відкритих даних: базові правові моделі. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (15 трав. 2020 р.). О., Видав. дім «Гельветика». 2020. Т. 2. С. 150-152.
266. Смірнова Н. Імплементація принципів доброго урядування: український досвід. *Evropský Politický a Právní Diskurz*. 2021. Р. 122–130. <https://doi.org/10.46340/eppd.2021.8.4.14>
267. Смірнова Н.Р. Муніципальний сектор в якості опосередку надання адміністративних послуг. *Application of Knowledge for the Development of Science: proceedings of the VII International Scientific and Practical Conference (Stockholm, Sweden, February 21–24, 2023)* Р. 125-128. <https://doi.org/10.46299/ISG.2023.1.7>
268. Смірнова Н.Р. Муніципальні веб-сайти як інструмент сучасного урядування. *Актуальні проблеми політики*. 2020. № 66. С. 30–35. <https://doi.org/10.32837/app.v0i66.704>
269. Смірнова Н.Р. Оптимізація процесів благодійних фондів при імпортуванні гуманітарної допомоги у вигляді лікарських засобів. *Modern problems and the latest theories of development: proceedings of the XXXVI Intern. Scientific and Practical Conference (Munich, Germany, September 11–13, 2023)*.

Р. 138–142.

270. Смірнова Н.Р. Роль окремих принципів good governance при побудові функціонального урядування. *Теоретико-практичні аспекти розвитку економіки, обліку, фінансів та права*: зб. тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 16 черв. 2021 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2021. С. 36–38.

271. Спицька Л.В., Щодо якості здійснення публічно-сервісної діяльності органів публічної адміністрації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1. С. 163–166.

272. Справа “Центр демократії та верховенства права проти України” (заява №10090/16). URL: <https://cedem.org.ua/library/echr-cedem-v-ukraine/> (дата звернення: 10.07.2023 р.).

273. Сталий розвиток. URL: <https://sd4ua.org> (дата звернення: 13.06.2023 р.).

274. Стогова О.В., Мурач Д.В. Електронне голосування: проблеми та перспективи запровадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 38–40. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-3/8>

275. Стратегія реформування державного управління України на період до 2021 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.06.2016 р. № 474 (в редакції Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 р. № 1102-р). Дата оновлення: 25.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-p#Text> (дата звернення: 04.06.2023 р.).

276. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. № 386-р. *Офіційний вісник України*. 2013. № 44. Ст. 1581.

277. Стратегія розвитку системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 р. № 978-р. *Офіційний вісник України*. 2018. № 4. Ст. 190.

278. Сучасний англо-український українсько-англійський словник: 40000 слів та граматики / укл. М.Г. Зубков. Х.: КСД, 2008. 480 с.

279. Теми для обговорення. URL: <https://citizen.omr.gov.ua/discussion/> (дата звернення: 15.08.2023 р.).
280. Терещук О.А. Поняття та структура компетенції органу публічної адміністрації. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 20. С. 156–162.
281. Ткаля О.В. Розуміння належного врядування за сучасних умов. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. № 2. Т. 31 (70) Ч. 2. С. 125–130. <https://doi.org/10.32838/2707-0581/2020.2-2/24>
282. Турчин В. Електронне урядування у сфері реєстрації прав на нерухоме майно. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 5. С. 178–190.
283. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, 2014. Дата оновлення: 25.10.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 21.07.2023 р.).
284. Угода про спрощення процедур торгівлі, 2013. URL: <http://surl.li/jxxaz> (дата звернення: 15.08.2023 р.).
285. Угорське об'єднання громадських свобод проти Угорщини (заява № 37374/05). URL: <http://surl.li/jxxcj> (дата звернення: 14.07.2023 р.).
286. Угорський Гельсінський комітет проти Угорщини (заява № 18030/11). URL: <https://cedem.org.ua/library/13522/> (дата звернення: 14.07.2023 р.).
287. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 15.08.2023 р.).
288. Участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні: посіб. К.: Ленвіт, 2012. 64 с.
289. Федоренко А.Є. Стратегія забезпечення розвитку інформаційної сфери економіки України: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03. Чернігів, 2020. 37 с.
290. Федоров М. Діджиталізація проти корупції. Як цифрова трансформація сприяє прозорій роботі держави? URL: <http://surl.li/hbjfo> (дата

звернення: 29.06.2023 р.).

291. Федотов О.П. Адміністративно-правова концепція здійснення державної митної справи: теорія та практика: дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2016. 457 с.

292. Федотов О.П. Концепція здійснення державної митної справи в площині організації митного оформлення за принципом «єдиного вікна». *Митна справа*. 2015. № 3(99). С. 28–44.

293. Федотов О.П., Назарко А.А. Новації у сфері митної справи: теоретико-правовий аспект. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 6(8). С. 633-645. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-6\(8\)-633-645](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-6(8)-633-645)

294. Федотова І.О. Правове регулювання процедури надання адміністративних послуг митними органами України за принципом «єдине вікно», «єдиний офіс». *Вісник Академії митної служби України*. Серія Право. 2010. № 1. С. 85–90.

295. Ханік Ю.-Б. Вплив рівня довіри громадян до суб'єктів публічної влади на застосування публічного маркетингу в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2021. № 9(2). С. 43–49. <https://doi.org/10.15421/152117>

296. Хмельницька міська рада. Офіційний сайт. URL: <https://www.khm.gov.ua> (дата звернення: 17.07.2023 р.).

297. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією, 1999. *Офіційний вісник України*. 2006. № 9. Ст. 592.

298. Цивільний кодекс України, 2003. Дата оновлення: 10.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 27.07.2023 р.).

299. Цифрова трансформація митниці (е-Митниця). URL: <https://plan2.diia.gov.ua/projects> (дата звернення: 22.07.2023 р.).

300. Цуруль О.А. Менеджмент у державних організаціях: навч. посібник. К.: КНЕУ, 2002. 142 с.

301. Чому знання особливостей електронного документообігу не модна «фішка», а вимога часу? URL: <http://surl.li/jxxdd> (дата звернення: 15.04.2023 р.).

302. Швидкий перетин кордону. Є-Черга. URL: <https://echerha.gov.ua> (дата звернення: 14.08.2023 р).
303. Шемчук В.В. Тенденції і напрями міжнародно-правового регулювання інформаційної сфери. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 19. С. 106–114.
304. Школик А. Адміністративна процедура та її співвідношення з суміжними поняттями. *Вісник Львівського університету*. Серія: Юридична. 2014. Вип. 59. С. 185–193.
305. Школик А.М. Адміністративно-процедурне законодавство та його систематизація: монографія. О.: Видав. дім «Гельветика», 2020. 306 с.
306. Школик А.М. Оновлений варіант проекту Закону України «Про адміністративну процедуру». *Вісник Львівського університету*. Серія «Юридична». 2020. № 70. С. 129–136.
307. Школик А.М. Принцип офіційного дослідження та його особлива роль для адміністративної процедури. *Вісник Львівського університету*. Серія «Юридична». 2019. № 69. С. 81–89. <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2019.69.081>
308. Ще один крок до ефективності та прозорості: ДПС впроваджено IT-систему для адміністративного та судового оскарження. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/693291.html> (дата звернення: 02.08.2023 р.).
309. Що таке BankID? URL: <https://www.kmu.gov.ua/usi-pitannya-po-e-poslugam/sho-take-bankid> (дата звернення: 16.08.2023 р).
310. Щодо набрання чинності міжнародними договорами: лист Міністерства закордонних справ України від 23.12.2009 р. № 72/14-612-3264. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3264321-09#Text> (дата звернення: 12.08.2023 р.).
311. Юрійчук І. Правове поняття адміністративних процедур. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 151–156.
312. 12 Principles of Good Governance. URL: <https://www.coe.int/en/web/good-governance/12-principles> (дата звернення: 23.07.2023 р.).

313. 502 Bad Gateway. URL: <https://ternopilcity.gov.ua> (дата звернення: 17.07.2023).
314. Abu-Shahab E. E-democracy: The fruit of e-government. *International Journal of Technology and Globalization*. 2015. Vol. 8(1). P. 15–28. <https://doi.org/10.1504/IJTG.2015.077873>
315. Annual Report 2017. URL: <http://surl.li/nbfqf> (дата звернення: 07.08.2023 p.).
316. Anupama M., Vinay K., Poonam M. Digitization of Land Records – What We Can Learn from Bhoomi? (October 4, 2019). Proceedings of International Conference on Advancements in Computing & Management (ICACM) 2019. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3464213>
317. Arif T.T. E-Government and the Digital Divide. 16 p. URL: <https://www.iasj.net/iasj/download/618b51daee61d6c9> (дата звернення: 03.08.2023 p.).
318. Beer D., Kunis R., Rüniger G. A component based software architecture for e-government applications. 2006. 8 p. <https://doi.org/10.1109/ARES.2006.3>
319. Behara G.K., Varre V.V., Rao M. Service Oriented Architecture for E-Governance. 2009. URL: <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:168084417> (дата звернення: 12.06.2023 p.).
320. Bett V. The Internet and the Challenges it Poses Toconventional State Regulations. Research Paper: FLB 400. URL: https://www.academia.edu/31078896/DISSERTATION_docx (дата звернення: 13.05.2023 p.).
321. Bhoomi. Importance of land records in India. URL: <http://surl.li/jxxef> (дата звернення: 28.07.2023 p.).
322. Calista D.J., Melitski J. E-Government and E-Governance: Converging Constructs of Public Sector Information and Communications Technologies. *Public Administration Quarterly*. 2007. № 31(1/2). P. 87–120. <http://www.jstor.org/stable/41288283> (дата звернення: 20.06.2023 p.).

323. CARD – An E Government initiative in Andhra Pradesh (India). URL: <http://surl.li/jxxej> (дата звернення: 28.07.2023 р.).
324. Carr N.G. Does IT matter? Information Technology and the Corrosion of Competitive Advantage. Harvard Business School Press, Boston, Massachusetts. 2004. 193 p.
325. CCPR General Comment No. 16: Article 17 (Right to Privacy) The Right to Respect of Privacy, Family, Home and Correspondence, and Protection of Honour and Reputation, 1988. URL: <https://www.refworld.org/docid/453883f922.html> (дата звернення: 11.07.2023 р.).
326. Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2000. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (дата звернення: 15.05.2023 р.).
327. Circular No. A-130. Managing Information as a Strategic Resource. URL: <http://surl.li/jxxew> (дата звернення: 12.05.2023 р.).
328. Clift S. E-Democracy, E-Governance and Public Net-Work. URL: http://www.opensourcejahrbuch.de/download/jb2004/chapter_04/IV-5-Clift.pdf (дата звернення: 03.08.2023 р.).
329. Code of Good Practice for Civil Participation in the Decision Making Process: Adopted by the Conference of INGOs at its meeting on 1st October 2009. Strasburg, 2009. 17 p.
330. Comments on the preparation of draft guidelines on the effective implementation of the right to participate in public affairs by the secretariat to the Aarhus Convention. URL: <http://surl.li/nbfrx> (дата звернення: 28.07.2023 р.).
331. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on the role of European standardization in the framework of European policies and legislation. 18.10.2004. COM(2004). URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0674:FIN:en:PDF> (дата звернення: 15.08.2023 р.).
332. Convention between the European Economic Community, the Republic of Austria, the Republic of Finland, the Republic of Iceland, the Kingdom of Norway, the

Kingdom of Sweden and the Swiss Confederation, on a common transit procedure, 1987. URL: <http://surl.li/nbfsm> (дата звернення: 05.08.2023 р.).

333. Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters. Aarhus, Denmark, 25 June 1998. URL: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1998/06/19980625%2008-35%20AM/Ch_XXVII_13p.pdf (дата звернення: 12.05.2023 р.)

334. Corruption Perceptions Index. <https://www.transparency.org/en/cpi/2022> (дата звернення: 15.05.2023 р.).

335. Council of Europe Convention on Access to Official Documents, 2009. URL: <https://rm.coe.int/1680084826> (дата звернення: 17.06.2023 р.).

336. Declaration of Principles – Geneva 2003. Building the Information Society: a global challenge in the new Millennium. URL: <https://www.itu.int/net/wsis/docs/geneva/official/dop.html> (дата звернення: 12.05.2023 р.).

337. Duff A.S. Daniel Bell's theory of the information society. *Journal of Information Science*. 1998. Vol. 24(6). P. 373–393. URL: <http://surl.li/jxxfi> (дата звернення: 11.03.2023 р.).

338. E-Government Act of 2002. URL: <http://surl.li/jxxfr> (дата звернення: 25.05.2023 р.).

339. EU Member States sign up to cooperate on Artificial Intelligence. URL: <http://surl.li/jxxge> (дата звернення: 12.04.2023 р.).

340. Fedotov A., Voloshyna M. Reformation of the institutional anti-corruption system in the context of european integration transformation. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5(1). P. 224–232. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-1-224-232>

341. Fedotov O., Zotenko O. Risk management in customs inspections of goods. *Lex Portus*. 2020. Vol. 3. P. 79–94. <https://doi.org/10.26886/2524-101X.3.2020.5>

342. General Data Protection Regulation. Regulation (EU) 2016/679. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32016R0679> (дата звернення: 05.07.2023 р.).
343. Gil-Garcia J.R., Martinez-Moyano I.J. Understanding the evolution of e-government: The influence of systems of rules on public sector dynamics. *Â Government Information Quarterly*. 2007. № 24 (2). P. 266–290. <https://doi.org/10.1016/j.giq.2006.04.005>
344. Gonzalez-Zapata F., Heeks R. The multiple meanings of open government data: Understanding different stakeholders and their perspectives. *Government Information Quarterly*. 2015. Vol. 32(4). P. 441–452. <https://doi.org/10.1016/j.giq.2015.09.001>
345. Good Basic Data for Everyone – A Driver for Growth and Efficiency. URL: https://en.digst.dk/media/14139/grunddata_uk_web_05102012_publication.pdf (дата звернення: 14.04.2023 р.).
346. Guidelines on Open Government Data for Citizen Engagement, 2013. URL: <https://aarhusclearinghouse.unece.org/resources/guidelines-open-government-data-citizen-engagement> (дата звернення: 09.06.2023 р.).
347. Harrison T.M., Sayogo D.S. Transparency, participation, and accountability practices in open government. A comparative study. *Government Information Quarterly*. 2014. Vol. 31. P. 513–525. <https://doi.org/10.1016/j.giq.2014.08.002>
348. Hickmann Klein R., Barbiero Klein D., Luciano, E.M. Open Government Data Concept Over Time: Approaches and Dimensions. XLI Encontro da ANPAD – EnANPAD 2017. URL: <http://surl.li/jxxhb> (дата звернення: 31.07.2023 р.).
349. Information and communications technologies for sustainable development: Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2019. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/ares74d197_en.pdf (дата звернення: 31.07.2023 р.).

350. International Covenant on Civil and Political Rights, 1966. URL: https://treaties.un.org/doc/treaties/1976/03/19760323%2006-17%20am/ch_iv_04.pdf (дата звернення: 24.06.2023 р.).
351. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 1966. URL: https://treaties.un.org/doc/treaties/1976/01/19760103%2009-57%20pm/ch_iv_03.pdf (дата звернення: 24.06.2023 р.).
352. Kim S., Kim H. J., Lee H. An institutional analysis of an e-government system for anti-corruption: The case of OPEN. *Government Information Quarterly*. 2009. Vol. 26(1). P 42–50. <https://doi.org/10.1016/j.giq.2008.09.002>
353. Kormych, B., Averochkina, T., Demin, S., Savych, O. (2019). Management in the Field of Innovative and Import-Substituting Cluster in the Modern Asian Economy. *International Journal of Management and Business Research*. Vol. 9(4). P. 204–214.
354. Leadership Academy Programme. Council of Europe. 2020. URL: <https://rm.coe.int/16806f3630> (дата звернення: 31.05.2023 р.).
355. Lillestrom M. Benefits and risks of e-voting and on-line voting. URL: <https://decentralization.gov.ua/en/news/12905> (дата звернення: 29.07.2023 р.).
356. McDermott P. Building open government. *Government Information Quarterly*. 2010. Vol. 27(4). P. 401–413. <https://doi.org/10.1016/j.giq.2010.07.002>
357. Nazarko A., Fedotov O. The Power of Digitization: Transforming Ukraine's Customs Service. *Global Trade and Customs Journal*. 2023. Vol. 18(7–8). P. 253–260.
358. NCTS в інфографіках. URL: <https://customs.gov.ua/rezhim-spilnogo-tranzitu-ncts> (дата звернення: 13.08.2023 р.).
359. Okinawa Charter on Global Information Society, 2000. URL: <https://docplayer.net/16186068-Okinawa-charter-on-global-information-society.html> (дата звернення: 07.05.2023 р.).
360. Open Budget Survey. URL: <https://internationalbudget.org/open-budget-survey/> (дата звернення: 08.06.2023 р.).

361. Open Government Data. URL: <https://www.oecd.org/gov/digital-government/open-government-data.htm> (дата звернення: 11.08.2023 р.).
362. Open Government Directive on December 8, 2009. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/open/documents/open-government-directive> (дата звернення: 12.04.2023 р.).
363. Open Government Partnership. URL: <https://www.opengovpartnership.org> (дата звернення: 07.07.2023 р.).
364. Palvia S., Sharma S. E-Government and E-Governance: Definitions/Domain Framework and Status around the World. *Computer Society of India*, 2007. URL: <http://surl.li/jxxio> (дата звернення: 31.07.2023 р.).
365. Paperwork Reduction Act, 1995. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-104publ13/pdf/PLAW-104publ13.pdf> (дата звернення: 30.06.2023 р.).
366. Presentation of Open Data Roadmap for Ukraine: 6 Sections, 21 Subsections and 59 Tasks that Define What Data Will be Open in Ukraine in 2017. URL: <http://surl.li/jxxiz> (дата звернення: 06.08.2023 р.).
367. Protect the Internet. URL: <https://www.manrs.org> (дата звернення: 06.08.2023 р.).
368. Prozorro. URL: <https://prozorro.gov.ua> (дата звернення: 03.08.2023 р.).
369. Recommendation and Guidelines on establishing a Single Window to enhance the efficient exchange of information between trade and government, 2005. (Recommendation No. 33). URL: https://unece.org/DAM/cefact/recommendations/rec33/rec33_trd352e.pdf (дата звернення: 21.07.2023 р.).
370. Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy). URL: <http://surl.li/gkznn> (дата звернення: 14.07.2023 р.).
371. Recommendation No. R (80)2 of the Committee of Ministers Concerning the Exercise of Discretionary Powers by Administrative Authorities. URL:

<https://rm.coe.int/cmrec-80-2-concerning-the-exercise-of-discretionary-powers-by-administ/1680a43b39> (дата звернення: 16.05.2023 р.).

372. Recommendation No. R(81)19 of the Committee of Ministers to Member States on the Access to Information Held by Public Authorities. URL: <https://rm.coe.int/16804f7a6e> (дата звернення: 13.04.2023 р.).

373. Recommendation No. R (87)16 of the Committee of Ministers to Member States on Administrative Procedures Affecting a Large Number of Persons. URL: <https://rm.coe.int/cmrec-87-16-on-administrative-procedures-affecting-a-large-number-of-p/1680a43b59> (дата звернення: 13.04.2023 р.).

374. Recommendation of the Council on Information and Communication Technologies and the Environment, 2010. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0380#mainText> (дата звернення: 13.04.2023 р.).

375. Recommendation Rec(2002)2 of the Committee of Ministers to member states on access to official documents. URL: <http://surl.li/jxxln> (дата звернення: 13.04.2023 р.).

376. Report on the Rule of Law, Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25–26 March 2011). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e) (дата звернення: 13.04.2023 р.).

377. Report on the Tenth Asia-Pacific Forum on Sustainable Development. Economic and Social Commission for Asia and the Pacific Tenth Asia-Pacific Forum on Sustainable Development. Bangkok and online, 27–30 March 2023. 13 p. URL: <http://surl.li/nbgab> (дата звернення: 29.07.2023 р.).

378. Resolution (77)31 on the Protection of the Individual in Relation to the Acts of Administrative Authorities. URL: <https://rm.coe.int/cmres-77-31-on-the-protection-of-the-individual/1680a43b6f> (дата звернення: 14.05.2023 р.).

379. Review of e-commerce legislation harmonization in the Economic Community of West African States, 2015. URL: <https://tft.unctad.org/wp->

content/uploads/2019/07/ECOWAS-study-on-cyberlaws.pdf (дата звернення: 19.07.2023 р.).

380. Riley T.B. Electronic Governance and Electronic Democracy: Living and Working in the Wired World. Information technology & globalisation series. Commonwealth Secretariat, 2000. 130 p.

381. Ruvalcaba-Gomez E.A., Criado J.I., Gil-Garcia J.R. Discussing Open Government as a Concept: A Comparison between the Perceptions of Public Managers and Current Academic Debate. *Proceedings of the 19th Annual International Conference on Digital Government Research: Governance in the Data Age*. 2018. <https://doi.org/10.1145/3209281.3209320>

382. SAGA. Standards and Architectures for e-government Applications. Version 2.0. *KBSI Publication Series*. Vol. 59. December 2003. URL: <http://surl.li/jxxmg> (дата звернення: 12.08.2023 р.).

383. Scheopner C. Administrative Procedure Act. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/Administrative-Procedures-Act> (дата звернення: 28.07.2023 р.).

384. Shkolyk A.M. Contemporary trend to e-administration and modernization of Ukrainian draft law on administrative procedure. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 242–245. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/58>

385. Shkolyk A.M. Systematization of law on administrative procedure: Ukrainian perspective. *Вісник Львівського університету*. Серія «Юридична». 2016. № 63. С. 64–71.

386. Smirnova N. E-Government against Corruption Risks in Ukraine Community. *Public Administration Aspects*. 2022. № 10(3). P. 31–41. <https://doi.org/10.15421/152217>

387. Smirnova N. E-government and social media in Ukraine: global challenges for legal regulations. *Lex Portus*. 2020. № 1. P. 69–84. <https://doi.org/10.26886/2524-101X.1.2020.5>

388. Sub-Saharan Africa from Crisis to Sustainable Growth. A Long-Term Perspective Study. The World Bank, 1989. 300 p. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/498241468742846138/pdf/multi0page.pdf> (дата звернення: 14.05.2023 р.).

389. Sustainable Development Policy. A European Perspective / M. von Hauff, C. Kuhnke (Eds.). London, Routledge, 2017. 352 p. <https://doi.org/10.4324/9781315269177>

390. Sustainable Development Report on Africa. Economic Commission for Africa. 2008. 159 p. URL: https://www.preventionweb.net/files/8972_SDRFull.pdf (дата звернення: 13.05.2023 р.).

391. Sustainable Mobility and Smart Connectivity. URL: https://unece.org/sites/default/files/2021-04/2015779_E_web.pdf (дата звернення: 15.07.2023 р.).

392. The National Strategy to Secure Cyberspace, 2003. URL: https://www.cisa.gov/sites/default/files/publications/cyberspace_strategy.pdf (дата звернення: 07.07.2023 р.).

393. The Single Window concept: note by the Secretariat. TRADE/2002/22. 14 March 2002. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/463738?ln=en> (дата звернення: 13.08.2023 р.).

394. Transparency and Open Government: Memorandum for the Heads of Executive Departments and Agencies on January 21, 2009. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/transparency-and-open-government> (дата звернення: 12.05.2023 р.).

395. Uba J. Nigeria: Cybercrimes And Cyber Laws In Nigeria: All You Need To Know. URL: <https://www.mondaq.com/nigeria/security/1088292/cybercrimes-and-cyber-laws-in-nigeria-all-you-need-to-know> (дата звернення: 17.07.2023 р.).

396. Ubaldi B. Open Government Data: Towards Empirical Analysis of Open Government Data Initiatives. *OECD Working Papers on Public Governance*. 2013. № 22. <https://doi.org/10.1787/5k46bj4f03s7-en>

397. United Nations E-Government Survey 2008. From E-Government to Connected Governance. 243 p. <https://doi.org/10.18356/047afd3a-en>
398. United Nations E-Government Survey 2012. E-Government for the People. 158 p. <https://doi.org/10.18356/b1052762-en>
399. UNPAGlossary. United Nations Public Administration Network. URL: <http://www.unpan.org/Directories/UNPAGlossary/tabid/928/language/en-US/Default.aspx> (дата звернення: 13.03.2023 р.).
400. USAID Guide to Countering Corruption Across Sectors. September 27, 2022. URL: <http://surl.li/jxxot> (дата звернення: 01.07.2023 р.).
401. Veljkovic N., Bogdanovic Dinic S., Stoimenov L. Benchmarking open government: An open data perspective. *Government Information Quarterly*. 2014. № 31. <https://doi.org/10.1016/j.giq.2013.10.011>
402. Wendra A., Harmawan S., Oktarina P., Harry A. (2020). E-Government Effectiveness in Combating Corruption and Improving Public Services. *CosmoGov*. 2020. Vol. 6(1). P. 28–42. <https://doi.org/10.24198/cosmogov.v6i1.23944>
403. What is Good Governance? United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. URL: <https://www.unescap.org/sites/default/files/good-governance.pdf> (дата звернення: 23.04.2023 р.).
404. Wiener N. Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine. Paris, Hermann et Cie – MIT Press, Cambridge, MA, 1948.
405. Worldwide Governance Indicators. URL: <http://surl.li/hwjbb> (дата звернення: 19.07.2023 р.).

ДОДАТКИ

Додаток

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Смірнова Н.Р. Муніципальні веб-сайти як інструмент сучасного урядування. *Актуальні проблеми політики*: зб. наук. праць. 2020. № 66. С. 30–35. <https://doi.org/10.32837/app.v0i66.704>
2. Smirnova N. E-Government against Corruption Risks in Ukraine Community. *Public Administration Aspects*. 2022. Vol. 10. Iss. 3. № 31–41. <https://doi.org/10.15421/152217>
3. Смірнова Н.Р. Діджиталізація адміністративних процедур: окремі аспекти публічного управління. *Правові новели*. 2023. № 20. С. 205–211. <https://doi.org/10.32782/ln.2023.20.28>

Публікація, що індексується у базі даних Scopus:

4. Smirnova N. E-government and social media in Ukraine: global challenges for legal regulations. *Lex Portus*. 2020. № 1. P. 69–84. <https://doi.org/10.26886/2524-101X.1.2020.5>

Стаття у міжнародному науковому журналі:

5. Смірнова Н. Імплементация принципів доброго урядування: український досвід. *Evropský Politický a Právní Diskurz*. 2021. Vol. 8. Iss. 4. P. 122–130. <https://doi.org/10.46340/eppd.2021.8.4.14>

**Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації
та додатково відображають її наукові результати:**

6. Смірнова Н.Р. Електронний уряд та доступ до відкритих даних: базові правові моделі. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.). Відп. ред. М.Р. Аракелян. О., Видав. дім «Гельветика». 2020. Т. 2. С. 150–152.

7. Смірнова Н.Р. Доказове значення інформації з джерела Інтернет при визначенні митної вартості товарів. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.). Відп. ред. Аракелян М.Р. О., Видав. дім «Гельветика». 2021. Т. 1. С. 419–423.

8. Смірнова Н.Р. Роль окремих принципів good governance при побудові функціонального урядування. *Теоретико-практичні аспекти розвитку економіки, обліку, фінансів та права*: зб. тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 16 черв. 2021 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2021. С. 36–38.

9. Смірнова Н.Р. Муніципальний сектор в якості опосередку надання адміністративних послуг. *Application of Knowledge for the Development of Science: proceedings of the VII Intern. Scientific and Practical Conference* (Stockholm, Sweden, February 21–24, 2023). P. 125-128. <https://doi.org/10.46299/ISG.2023.1.7>

10. Смірнова Н.Р. Оптимізація процесів благодійних фондів при імпортуванні гуманітарної допомоги у вигляді лікарських засобів. *Modern problems and the latest theories of development: proceedings of the XXXVI Intern. Scientific and Practical Conference* (Munich, Germany, September 11–13, 2023). P. 138–142.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Положення і висновки дисертації доповідалися і обговорювалися на засіданні кафедри морського та митного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Основні положення та висновки дисертаційного дослідження було представлено та обговорено на міжнародних, всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, як-от: «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 15 травня 2020 р.) – очна участь, «Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру» (м. Одеса, 21 травня 2021 р.) – очна участь, «Теоретико-практичні аспекти розвитку економіки, обліку, фінансів та права» (м. Полтава, 16 червня 2021 р.) – заочна участь, «Application of Knowledge for the Development of Science (Стокгольм, 21–24 лютого 2023 р.) – заочна участь, «Modern Problems and the Latest Theories of Development (Мюнхен, 11–13 вересня 2023 р.) – заочна участь.